

է Վ. Առաքելեանը՝ չգտնելով ուրիշ դասակարգող օրինակ, Աւետարանները չունեն) գրելով «այլուստ (կամ յայլուստ)», անանուն մի վկայութիւն այլուստ-ի, Սոր. Բ 61 (այլուստ) եւ, վերջապէս, Եզնիկի այս տեղը «այլուստ (կամ այլուստ)» ձեւով: Ինչո՞ւ խաղաղութիւնը չյայտնել ընթերցողին. սա բնաւորութեան դիժ է, որ յիշեցնում «Ոճը մարդն իսկ է»:

44. Էջ 206. «Եզնիկը գրում է...» առանց էջի նշան բերում է մի նախադասութիւն, որի մէջ Վ 59-6-ն ունի «Ասեմք» բայը պարբերութեան սկզբում, որ չի երևում յօդուածագրի ընդօրինակութեան մէջ. նա ասում է. «Այս նախադասութիւնը ի՞նչ պահասութիւն ունի, որ երբ-ից առաջ մի ասեմք է խցկուած». ո՞ւմ կողմից, ո՞ր տղապարտ՝ որոնելը ընթերցողին է թողնուած: Վ-ի այդ բառը գալիս է Գ.Տ.Յ.-ից, որ այն տեսել է Ջմ-ի ձեռագրում, իսկ Փ 1959-ում չկայ, որովհետեւ նրա հիմք Ջեռ-ում էլ չկայ:

45. Էջ 206. «Մենք մի աշխատութեան մէջ արդէն ցոյց ենք տուել, թէ ինչպէս բոլորովին անվթար բառերը վթարուած ենք համարում. եւ ինքներս ենք վթարում: Այդպիսի մի բառ է երես, որ երեւացող է նշանակում», ըստ Ջեռ-ի (Եզնիկ, էջ 231բ. 6-7), միակէտ գրութեամբ եւ առանց Ե ու է գրերի գծադրային տարբերակման, երեսարարածից-է հատուածում, որը Վ 99-ում առ երես արարած իցէ է, ըստ Գ.Տ.Յ.-ի, եւ սրբագրութիւնների առարկայ է դարձել: Եթէ վերնագիրը չյայտնուած աշխատութիւնն է «Ակնարկներ հայոց գրական լեզուի պատմութեան» (Եր., 1891), ապա գրա էջ 125-ում Եզնիկի այդ երես բառն իր նախադասութեամբ իրրեւ օրինակ է բերուել (ուրիշների հետ) այն գրայթի համար, թէ «Անպարզութիւնը կարող է առաջանալ բառիմաստի մթաղանմից ու վերացումից»: Ինչպէս տեսնում ենք, այնտեղ բառավթարման մասին խօսք չկայ, եւ երես բառի մասին կարգում ենք. «Երես բառի տեսանելի հին

իմաստը մթաղանուէ է, իսկ ժողովուրդը մինչեւ այսօր էլ պահպանել է հերես հէլավ (յայտնուեց, երեւաց)» (էջ 125): Երես-ի ածականական այս նշանակութիւնը բառարաններում չկայ իհարկէ. դուցէ հերես-ը = յերես «(դէպի) երեսը՝ մակերեսը», իսկ հէլավ = «ելաւ»: Յանկելի էր, որ Վ. Առաքելեանն աւելի մանրամասն բացատրէր այդ ժողովրդական խօսքը:

46. Էջ 206. Ջեռ. 231բ-ի «ծովացուղիով գործեաց» նախադասութեան բայը, ըստ Վ. Առաքելեանի, սկզբում պիտի եղած լինի կորգեաց. «Եզնիկը այս բայը երեք անգամ գործածել է այլ տեղերում եւ բոլորն էլ փախցնել նշանակութեամբ». բո՞ւն, թէ փոխարեքական իմաստով. այդ սրբագրութեան մէջ պէտք է նիւթական իմաստ ունենայ, ըստ յօդուածագրի բացատրութեան, սակայն նոյնը չի կարելի ասել հետեւեալ նախադասութեան մէջ նոյն բայի նշանակութեան մասին. «Այլ թէ սատանայ է, ասեն, գրգռիչ չարեաց, յայլս արարածոցն ընդէ՞ր մաղթէ դերկրպագութիւն հեթանոսութեան, եւ ոչ յինքն միայն կորգիցէ» (Վ 108-109). սրան յարմարագոյն են նշի-ում կորգեմ բային տրուած բացատրութիւնը՝ «ձգել յինքն» եւ հոմանիշները, որոնցից Վ. Առաքելեանը «քաղել»-ը դարձրել է «քաշել» եւ անտեսել է վերջինը՝ «ազատել», որ յարմար է Եզնիկի միւս երկու գործածութիւններին: Նշենք նաեւ, որ երեք կրօնագրութիւնների մէջ էլ այս բայն ունի յինքն հանդման ինդիքը, որ չկայ սրբագրող նախադասութեան մէջ:

Մաղթում ենք, որ Վ. Առաքելեանն օգտուի Եզնիկի երկի միակ ձեռագրից եւ պատրաստի քննական մի բնագիր (եթէ արդէն իսկ չի պատրաստել) ու պետական հրատարակչութեան ընծայած դիւրութեան շքանորհի օր առաջ լոյս աշխարհ հանի տարիներ իր պրպտումների դիտական արդիւնքները ի վայելումն բոլորի:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ
Վնեւի համալսարան

Հ. ԳՐԻԳՈՐ Վ. ՀԵՊՈՅԵԱՆԻ (1910—1985)
ԵՐԱՇՏԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐԸ՝
1927—1984

ԳԱՀԻՐԷ (1952—1955)

Պէյրութ-Աղեքսանդրիա շոգենաւի ծովագնացութեան վերջ՝ Հ. Հէպոյեան հասած է Չորեքշաբթի, 1 Հոկտեմբեր 1952-ին Գահիրէ, զայն վերջնականապէս ձգելու համար՝ Հինգշաբթի, 28 Յուլիս 1955-ին: Մօտ երեք տարի մնացած է Եզնիկոսոս, որուն անտանելի տաքը մասնաւորապէս քաշել տուած է «Եզնիկոսոսի կլիմային անվարժ» Հ. Հէպոյեանին⁶¹⁶: «Կլիմայ» բառին նշանակութիւնը հասկնալու ենք բուն եւ փոխարեքական իմաստներով...: Գահիրէի մէջ առաջին օրուան յուշագրութիւնը յատկանշական է եւ լուսարանող՝ նկատմամբ Հ. Հէպոյեանին ունենալիք դպրոցական եւ հասարակական գործունէութեան այս երեք տարիներուն, նաեւ երաժիշտ եւ երգահան վարդապետին համար: Ան իբր N. B. կ'արտայայտուի այսպիսի բաց տողերով. «Կեանքի նոր անկիւնագարձ մը կը սկսիմ այս էջով — 1 Հոկտեմբեր 1952 — Եզնիկոսոս փոխադրուելով, ուր երեք էջի ուղեր ապրիլ, տիրող դարձելի օդին, անհամ ջուրին, իսլամ կրօնին, մոլեռանդ տեղացիներուն զարշապիղձ ազտութեանց ու ծայրաստիճան տգիտութեանց եւ վայրենի երգերուն պատճառաւ: Կը յուսամ, թէ տարի մը չի տեսեր այստեղի բնակութիւնս...: Ի՞նչ երջանիկ էի Պուլկարիա, ուր ապրեցայ 20 Հոկտեմբեր 1934-էն մինչեւ 18 Նոյեմբեր 1948⁶¹⁷: Ապա անցայ Պոլիս, ուր մնացի 3 շաբաթ եւ Դեկտեմբեր 10, 1948-ին Պէյրութ հասայ, ուր ապրեցայ մինչեւ 29 Սեպտեմբեր 1952»⁶¹⁸:

⁶¹⁶ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ե. հտ., Երկուշաբթի, 6 Յուլիս 1953:

⁶¹⁷ «Մինչեւ կէսօր Պուլկարիոյ լուսանկարներու արդուժը կարգի դնելով գրադեցայ: Կ'ընդգրկէ Պուլկարի 10 տարուան շրջանի կեանքս 1938—1948 դպրոցի աշակերտներով եւ բարեկամներով: Կեանք մը, որ դիւրաւ չի մոռցուիր...» (Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Գ. հտ., Ուրբաթ, 15 Օգոստոս 1952):

⁶¹⁸ Նոյնը, անդ, Չորեքշաբթի, 1 Հոկտեմբեր 1952:

Այս աղամայ հոգեվիճակը, պաշտօնի յանկարծակահաս փոփոխումին աննպաստ դերը, նոր առաքելավայրին հանդէպ (տեղի-անտեղի) նախապաշարուածներու կարկառը, բաւականէն աւելի երկար որոշ ժամանակաշրջանի մը մարդուն եւ արուեստագէտին դժուար տաղանալը (ներքին թնճուկներ ու միջավայրի խլրտումներ...) պատճառ եղած են, որ Հ. Հէպոյեան երաժիշտն ու երգահանը դառնայ գրեթէ ամուլ...: Այո՛, հակառակ «յուսահատ եւ անտրամադիր վայրկեաններ»ու⁶¹⁹ յաճախապէս գոյութեան՝ Մը-խիթարեան վարդապետը շարունակած է իր նախորդ երկու պաշտօնավայրերուն գործունէութիւնը, թէեւ ո՛չ նոյն քանակով, ո՛չ ալ նոյն որակով...: Յամենայն դէպս, իր դաստուութեամբ, կազմակերպած հանդէսներով, սաներու տուած դաշնակի եւ արորտէնի անհատական դասերով (1942—1953 ժամանակաշրջանի մէջ՝ 150 ձեռնադաշնակի աշակերտներ), պետական ռատիոյէն նուագային առանձնական ելոյթներով եւ յօդուածներով՝ ծանօթ մտաւորական, հասարակական գործիչ, երաժշտագէտ, երգահան եւ քննադատ Հ. Հէպոյեան ունեցաւ իւրայատուկ տեղը զահիրահայ կեանքին ներս:

Այս շրջանէն ձեռքս հասած երկերուն թիւը լիակատար չէ, ինչպէս ինձի կը թուի...:

1952

70 — Արի իմ Սոխակ, եռանուագ սրինգի (չութակի), թաւջութակի եւ դաշնակի համար, 28 Նոյեմբեր 1952, Գահիրէ, էջ 7:

Առանձին մեծադիր պրակ մըն է՝ հնամաշ եւ դունաթափ: Ենթախորադիրն է՝ Thema con 6 Variazioni, Trio-pour Violon, Violoncelle et Piano: Կարմիր զնդազրիչով

⁶¹⁹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ջ. հտ., Չորեքշաբթի, 30 Յունիս 1954:

Violon բառը գծեր է ու վրան դրած՝ Flöte (սրինգ)⁶²⁰: Կարմրագոյն թանաքի եւ սովորական մատիտի սրբագրութիւններ կատարած է հեղինակը, մանաւանդ երկրորդ էջը, որ Variation 2- է⁶²¹:

Այս գործին ստեղծման, զարգացման եւ կատարումի մասին քանի մը տեղեկութիւններ հաղորդած է մեզի Հ. Հէպոյեան, որ իր դիտարկութիւնը կը բացատրէ այս սողերով. «Երէկ գիշեր սկսայ հայ ժողովրդական երգի մը վրայ (Արի իմ սոխակ) Trio-ի համար (Violon, Cello, Piano) Variation-ներ յօրինել: Երէկ թեման գրեցի դաշնակի համար, այսօր ալ 2 վարիասիւններ յօրինեցի: Ծրագիրս է քլասիք ոճով նկարագրել այս գեղեցիկ հայկական երգը՝ 6—10 տեսակ ծաղկեցող հադուստներ (Variation) հազըներով անոր: Գիշերը մինչեւ ժամը 1 աշխատեցայ դաշնակին առջեւ Արի իմ սոխակ-ի վարիասիւններուն վրայ եւ նորանոր փոփոխակներ գտայ: Գաղափարներու առատութեան մէջ յաճախ ժամերով կը թարթափիմ մէկ աջորէն միւսը, մէկ ելեւէջէն ուրիշ մը, չկրնալով հրաժարիլ ոչ մէկէն, ոչ միւսէն...»⁶²²:

Պրակին 4 եւ 5 էջերուն միջեւ կայ նաեւ թուղթ մը «2.XII.52 եւ 4.XII.52» թուականներով. մատիտով սեւագրութիւնն է չորրորդ փոփոխակին. «Իրիկունը՝ մինչեւ ուշ գիշեր դաշնակ նուագեցի զբաղելով Արի իմ սոխակ-ի վարիասիւններով, որոնց 4-ը պատրաստ է»⁶²³:

Հինգերորդ փոփոխակը յօրինած է 22 Փետրուար 1953-ին⁶²⁴, իսկ քանի մը օր վերջ յուշագրած է. «Այսօր սկսայ մաքուրի անցընել Արի իմ սոխակ երգին Variation-ները, որոնց վրայ 2 ամսէ ի վեր կ'աշխատիմ. եռանուագ մըն է դաշնակի, ջութակի եւ չէլլոյի համար»⁶²⁵: Սակայն մէկ անգամէն չէ կրցած կամ չէ ուզած վերջացնել մաքուրի ընդօրինակութիւնը, քանի յուշատետրին մէջ կը

620 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., Արի իմ Սոխակ, 28 նոյեմբեր 1952, Գահիրէ, էջ 1:
621 Հմմտ. նոյնը, անդ, էջ 2, 3, 4, 5, 6, 7:
622 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Գ. հտ., Շարաթ, 29-Կիրակի, 1 Դեկտեմբեր 1952:
623 Նոյնը, անդ, Զորեքարթի, 3 Դեկտեմբեր 1952:
624 Հմմտ. Հ. Գր. Հ., Արի իմ Սոխակ, անդ, էջ 5:
625 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ե. հտ., Զորեքարթի, 28 Յունուար 1953:

կարդանք. «Ամբողջ օրը նուագով եւ քօմբօզիսիօնով անցուցի: Արի իմ սոխակ-ի վարիասիւնները մաքուրի քաշելէ առաջ թեթեւ retouche-ներ ըրի»⁶²⁶: Կատարեալին բծախնդիր երաժիշտին յղկումներու աշխատանքը, մերթ մերթ ընդհատուելով, ամիսներ տեւած է⁶²⁷, որուն նկատմամբ 1953-ի վերջին յիշատակումն է հետեւեալը. «Գիշերը մինչեւ ժամը 1 դաշնակ նուագեցի վերամշակելով Արի իմ սոխակ-իս Trio-ի բաժինները. վերջին փայլը դեռ չեմ տուած»⁶²⁸: Անկէ երեք օր վերջ՝ այս գործը դասաւորելով իր լաւագոյն երկերուն մէջ, «որոնց սպաղարութեան միշտ փափաքած» է, մէկ նամակով կը պատմէ իր յօրինումներով հետաքրքրուող եղբայրակցի մը, թէ «դեռ այս օրերս աւարտած ուրիշ եռանուագ (Trio) մը, հայկական երգի մը մասին Արի իմ սոխակ (5 Variation-ներով)» ունի⁶²⁹: Այս նամակին կապակցութեամբ արտադրած է այս խորհրդածութիւնը, որ ինքնին շատ բան կ'ըսէ. «Երէկ Վ. Հ. Արսէնին նամակ մը զրկեցի, երաժշտական հեղինակութիւններուս վրայ դրելով, որոնցմով ինք հետաքրքրուած է: Ի՞նչ յոգնութիւն, անքնութիւն ու տառապանք առթած են այդ հեղինակութիւններս, որոնց վրայ յաճախ դիւշերները մինչեւ ժամը 2 աշխատած եմ - հեղինակելով եւ ապա մաքուրի անցնելով...»⁶³⁰:

1953

71 — Փունջ Կամիտասեան Երգերու, Potpourri Nr. 6, Գահիրէ 1953:

Բոլորովին ինծի այս անձանօթին մասին հեղինակը կը պատմագրէ. «Ազատ ժամերուս աշխատեցայ երաժշտական նոր գործի մը վրայ՝ Փունջ Կամիտասեան Երգերու Բ. 6, զոր պիտի նուագեմ աջորտէնի վրայ՝ Ապրիլ 1-ին Գահիրէի ռատիոկայանի հայկական ժամուն»⁶³¹: Մեծ հաւանականութեամբ ընդունելու եմ, որ յիշեալ երգերէն մէկուն սեւագրութիւնն է Արի իմ սոխակ-ի պրակին

626 Նոյնը, անդ, Երեքարթի, 17 Փետրուար 1953:
627 Հմմտ. նոյնը, անդ, Զորեքարթի, 25 Փետրուար 1953:
628 Նոյնը, անդ, Երեքարթի, 12 Մայիս 1953:
629 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., նամակ՝ Գահիրէ, 15 Մայիս 1953:
630 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ե. հտ., Զորեքարթի, 20 Մայիս 1953:
631 Նոյնը, անդ, Շարաթ, 28 Մարտ 1953:

էջ 12-ի վրայ կիսաւարտ մնացած նօթագրութիւնը՝ Ամպիլ ա ձուն չի գալի: Հեղինակէն դրուած թուականը «21.III.55» կը համապատասխանէ յօրինումի եւ փորձի յատկացուած ժամանակաշրջանին...: Զայնասփիւռի այս երկրորդ ելոյթին նուագեր է այս ծաղկեփունջէն եւ Potpourri Nr. 3-էն հայ դեղջուկ երգեր, ինչպէս նաեւ Ս. Բարխուդարեանի 'Նազպար'—ը: Մեծ յաջողութիւն ունեցեր է. զինք լսած են Պոլսէն ու Պէյրութէն⁶³²: «Երէկուան ռատիոյի նուագս շատ հաւնուած ըլլալով Mme Doris-էն, որ ռատիոյի վարչուհին է, վաղը կէսօր դիւ մասնաւոր ունկընդրութեան մը հրաւիրած է»⁶³³: Հանդիպումին արդիւնքն եղաւ նոր ելոյթներ ձայնասփիւռի եւրոպական բաժինէն ու հայկական ժամուն...:

72 — Rondo, եռանուագ, 19—20 Մայիս 1953, Գահիրէ, էջ 2⁶³⁴:

Նախնարար առանձին մտածուած այս յօրինումը հեղինակը վերածեր է Արի իմ սոխակ-ին վեցերորդ փոփոխակին, որ արդէն ամենէն երկարն է:

— «Ժամը 9—12 դիւշերը դաշնակի վրայ նոր ներշնչումներ ունեցայ Sol-mineur Symphonie-իս մասին...»⁶³⁵:

1954

73 — «Իրիկուն ժամը 9—12 Յայգանուագ ըրի...»⁶³⁶:

1955

74 — «Ժամը 9.20-ին հանդէսին բացումը կատարուեցաւ յորեկեարին»⁶³⁷ նուիրուած Մաղքերգով, զոր յօրինած էր եւ դաշնակի վրայ նուագեց Հ. Գր. Հէպոյեան եւ որ ունկնդրուեցաւ յօտնկայս»⁶³⁸:

632 Հմմտ. նոյնը, անդ, Զորեքարթի, 1 Ապրիլ 1953:
633 Նոյնը, անդ, Հինգարթի, 2 Ապրիլ 1953:
634 Հ. Գր. Հ., Արի իմ Սոխակ, անդ, էջ 6—7:
635 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ե. հտ., Զորեքարթի, 28 Հոկտեմբեր 1953:
636 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Զ. հտ., Կիրակի, 4 Յուլիս 1954:
637 Հ. Ներսէս Ալինեան է յորեկեարը, որուն դրական գործունէութեան 50-ամեակը սոնակատարուած է Գահիրէի մէջ՝ 5 Մարտ 1955-ին:
638 Յունուար, Գահիրէ, Երկուարթի, 7 Մարտ 1955, թիւ 283, էջ 2բ:

«Յունուար»ի այս տեղեկագրութեան դիմաց ունինք «Արեւ»ի այս սողերը. «Յոտնկայս ունկնդրուած Միլիթարեան Գայլերդէն ետք, հանդէսին բացումը...» կատարուեցաւ⁶³⁹:

Եզիպտահայ երկու մեծ օրաթերթերուն մէջ հրատարակուած յայտագրին մէջ «Մաղքերգ» կամ «Միլիթարեան Գայլերգ» կտոր չկայ, այլ անոնց տուեալին համաձայն՝ յօրինակին հանդէսը կը սկսի թիւ 1 կէտով, որ է «Բացման խօսք»⁶⁴⁰:

Յամեանայ դէպս, ինչպէս թիւ 73-ի Յայգանուագ-ին, այսպէս ալ Մաղքերգ-ին նօթագրութիւնները անյայտ կը մնան...:

75 — Երգ ձանապարհի հաշի, դաշնաւորում, 10 Մարտ 1955, Գահիրէ:

76 — Illusion (Tango), 19 Ապրիլ 1955, Գահիրէ:

Առջեւս ունիմ միայն նմանահանուած էջ մը:

77 — Մայր Հաւատոյ, դաշնաւորում, 2 Մայիս 1955, Գահիրէ:

Ս. Հաղորդութեան Բազմոցի Օրհնութեան արարողութեան սկիզբը երգուած երկու տուններուն տաղն է:

78 — Աստուած մեր եւ Տէր մեր, դաշնաւորում, 2 Մայիս 1955:

Օրհնութեան երկրորդ տաղն է:

79 — Լիքանիա, դաշնաւորում, 2 Մայիս 1955:

Այս մարեմեան երգաղօթքին կամ փառերգին միայն առաջին չորս խնդրանքները նշանակուած են...: Այս թիւին հետ նօթագրուած են միեւնոյն թուղթին վրայ՝ 75, 77, 78 թիւերը:

80 — Fox-trott, 16 Յունիս 1955, Գահիրէ:

Նմանարէս ասկէ ունիմ միայն լուսատիպ էջ մը:

639 Արեւ, Գահիրէ, Երեքարթի, 8 Մարտ 1955, էջ 1բ:

640 Հմմտ. Յունուար, անդ, Շարաթ, 5 Մարտ 1955, էջ 3դ եւ Արեւ, անդ, Շարաթ, 5 Մարտ 1955, էջ 3դ:

ՎԻՆՆԱ (1956—1960)

Գահիրէէն մեկնելով Ֆրանսա ու Իտալիա՝ կաղաւորումի եւ արձակուրդի կիսամեայ բացակայութենէն վերջ՝ Հ. Հէ-պոյեան Վիեննա ժամանեց Երկուշաբթի օրը, 16 Յունուար 1956-ին⁶⁴¹ :

Սկզբնական անտրամադրութեան փուլերուն⁶⁴², կլիմայի ներքին եւ արտաքին յարմարեցումի դժուարութիւններուն եւ անոնց աննպաստ հետեւանքներուն⁶⁴³ յաջորդած է յամբօրէն ինքնամիտփութիւն⁶⁴⁴ եւ անձնակերտումի⁶⁴⁵ նոր ժամանակաշրջան մը, որուն կազմաւորումին շատ սատարեցին զլիսաւորապէս երկու իրողութիւններ :

1956 տարին Վ. Ա. Մոցարդի ծննդեան 200 տարեդարձը եւ մահուան 165 տարելիցն էր : Ամբողջ Աւստրիա եւ յատկապէս Վիեննա մայրաքաղաքը ամենամեծ շքով ոգեկոչեցին իրենց հանճարին յիշատակը : Նուագահանդէսներու, համերգներու, օրերաներու, գանազան երաժշտական ելոյթներու եւ բազմապիսի տօնակատարութիւններու անբակտեղի շղթան բարեկէպ եւ ուրախարեք պատճառն եղաւ անտրամադիր ու տիրարեկ արուեստագէտ վարդապետին՝ երեք տասնեակ տարիներու երաժշտասիրական ծարար լիառատօրէն յազնեցնելու, երաժշտական գիտելիքները նոր տուեալներով հարստացրնելու եւ մանաւանդ՝ անոր ներաշխարհը պարարելու...⁶⁴⁶ : Այս առթիւ Վիեննա դու-

⁶⁴¹ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Բ. հտ., Երկուշաբթի, 16 Յունուար 1956 :

⁶⁴² «Չունիմ արամադրութիւն եւ կարողութիւն նստելու եւ գրելու...» (նոյնը, անդ, Զորեքարթի, 29 Փետրուար 1956) :

⁶⁴³ «Այս ատու հիւանդանոց գացի առջի օրուան բժշկական (բնդհանուր) քննութեանն արդիւնքը առնելու : Ամէն ինչ լաւ, բայց սիրտս յոգնած գտաւ» (նոյնը, անդ, Շարաթ, 11 Փետրուար 1956) :

⁶⁴⁴ Գահիրէի մէջ Ս. Փիլիպոսեան իր ամենասիրելի աշակերտէն ստացած «կարօտի նամակով» կ'իմանայ Հ. Հէպոյեան, որ «վերադարձս կը փափաքին Գահիրէ-ցիները, բայց՝ ես ախորժակէ ինկած եմ պլելու ու կը նախընտրեմ Վիեննայի խցիկս...» (նոյնը, անդ, Զորեքարթի, 8 Օգոստոս 1956) :

⁶⁴⁵ Գպրոցական կեանքի մէջ «21 տարի առանց բնդհատելու ուսուցչութիւն բրած ըլլալուս պառճատաւ... կ'ուզեմ քանի մը տարի սոց սուպարեզէն հետու ապրիլ» (նոյնը, անդ, Շարաթ, 14 Յունիս 1956) :

⁶⁴⁶ 1956-ի յուշատետրը լի է յիշատակումներով, նկարագրութիւններով եւ ավարումներով այն գիշերաօթին նուագահանդէսներէն ու երաժշտական ցերեկոյթներէն, որոնց ներկայ եղած է Հ. Հէպոյեան :

մարուած միջնադարային երաժշտական համաժողովին հրաւիրուեք էր նաեւ Հ. Ղեւոնդ Տայեան (1884—1969)⁶⁴⁷, որ խօսած է քառօրե ձայնի իր դրութեան մասին⁶⁴⁸ : Վենետիկի երաժշտագէտ վարդապետին առաջնորդն ու թարգմանը հանդիսացաւ մեր երաժշտագէտը, որուն վերաւորուած ինքնագիտակցութեան սպեղանին հայթայթեցին անոր սլաշատելի մակարդակին հանդիպումներն⁶⁴⁹ ու սիրելի գասակարդին ծանօթութիւններն⁶⁵⁰ : Նաեւ երաժիշտ երկու Միսիթարեան Հայրերուն նորահաստատ մտերմութիւնը շահաւէտ էր. «Երաժշտական գործերս լսելով ու տեսնելով՝ շատ հաւնեցաւ»⁶⁵¹ : Հ. Հէպոյեանի այս խօսքը վաւերացնելու դիտումով ըսեմ, որ Հ. Տայեան Վենետիկ գառնալէն վերջ՝ իր «Կոմիտաս Վարդապետ» գիրքը գրկեր է Վիեննայի եղբայրակցին այս մակարդակեամբ. «Առ տաղանդաւոր երաժիշտն Հ. Գր. Վրդ. Հէպոյեան, Ս. Ղազար, 22-6-56»⁶⁵² :

Երկրորդ սատարող իրողութիւնն այն է, որ Հապոյեան Աբրահայրը (1887—1974)⁶⁵³ վերջապէս հրահանգ տուած է Հ. Հէպոյեանին տպագրութեան յանձնելու քանի մը յօրինումներ⁶⁵⁴ : Որոշուեցաւ սկսիլ գպրոցական երկերու հրատարակութեամբ. «Տարիներու երազներս փոքրիկ շափով մը սկսան իրականանալ՝ ճամբայ ելլելով երաժշտական ամէնէն պարզ գործերէս...»⁶⁵⁵ : Աներեւակայելի էր ուրախութիւնը, ներքին գոհունակութիւնը երաժիշտ վարդապետին, որ «ամբողջ օրը նոր նոթա գրելով, հին կտորներս

⁶⁴⁷ Հմմտ. Հ. Պ. Տէր-Պօղոսեան, + Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեան, Հանդէս Ամսօրեայ, 1969, թիւ 1-3, էջ 87-98 :

⁶⁴⁸ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Բ. հտ., Զորեքարթի, 6 Յունիս 1956 :

⁶⁴⁹ Հմմտ. նոյնը, անդ, Կիրակի, 3 - Զորեքարթի, 13 Յունիս 1956 :

⁶⁵⁰ Օրինակի համար՝ «Ռումանացի երաժիշտներ ծանօթութիւն հաստատեցին հետս, երբ իմացան իրենց մեծ դաշնակահարուհի՝ տիկ. Մուգա Չոմաքի աշակերտած ըլլալս» (նոյնը, անդ, Երեքարթի, 5 Յունիս 1956) :

⁶⁵¹ Նոյնը, անդ, Կիրակի, 10 Յունիս 1956 :

⁶⁵² Հ. Ղ. Տայեան, Կոմիտաս Վարդապետ, Ուսումնասիրական տեսութիւն, Ս. Ղազար 1936, էջ 1 :

⁶⁵³ Հմմտ. Հ. Պ. Տէր-Պօղոսեան, Գերպ. Հ. Մեսրոպ Վ. Հապոյեան, Ազգ. Մատ. 223, Վիեննա 1975 :

⁶⁵⁴ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Բ. հտ., Երեքարթի, 3 Յունիս 1956 :

⁶⁵⁵ Նոյնը, անդ, Երեքարթի, 10 Յունիս 1956 :

վերամշակելով զբաղեցայ, որպէսզի խնամուած դորձ մը յանձնեմ տպարան, որ երէկ սկսաւ արդէն տպուելու»⁶⁵⁶ : Սկիզբէն արդէն խորաթափանցելու էին...⁶⁵⁷ ա'յս իրականութեան. «Ամբողջ օրը անտրամադիր անցուցի. երաժշտութեամբ էր միայն, որ քիչ մը սփոփուեցայ...»⁶⁵⁸ : Ն. Պէշիկթաշլեանի իմաստուն սահմանումը բացայայտ է եւ ստոյգ. «Հ. Հէպոյեան երկարօրէն երիտասարդ պիտի մնայ, շնորհիւ երգին : Առէ՛ք իրմէ երգն ու նուագը՝ ա'լ չի կրնար շնչել : Արդիւնեցէք երգն ու նուագը, ու անտանելի տառապանքի պիտի ենթարկէք զինքը, անդորմաբար»⁶⁵⁹ : Այ՛ո, սկիզբէն արդէն դիտակցելու էին այն ճամբար խօսքին, զոր անձնական դառն փորձառութիւնը Կոմիտաս Վարդապետին գրել տուած էր Հ. Տայեանին ուղղեալ 12.2.1909 թուակիր նամակին մէջ. «Սրտագին շնորհակալութիւնս, եղբայր պատուական, Ձեր անկեղծ եւ սիրալիր զպահանջ համար. Ձեր խրախոյաններն ինձ եռանդ են ներշնչում եւ ոգեւորութիւն առնում եւ զնահատում մեզանում : Անհատը որքան էլ ջանասէր լինի, այնու ամենայնիւ խրախոյսը մի հօր խթան է, որ կարող է շքը շէլ սարեր հիմն ի վեր»⁶⁶⁰ :

Իբր ամբողջութիւն՝ Գպրոցական Երգարանին յղացումը, երկունքը, ծնունդը, տպագրութիւնը, սփռումը, ծանօթացումը եւ ապսպրանքները զբաւեցին զբեթէ ամբողջական տարի մը հեղինակին ուշադրութիւնը⁶⁶¹ : Ինչպէս կ'իմանամ յուշատետրէն,

⁶⁵⁶ Նոյնը, անդ, Զորեքարթի, 11 Յունիս 1956 :

⁶⁵⁷ Ի՞նչպէս էր միակ Աբրահայրին եւ Իրատեսին սահմանումը, որուն մասնակի եւ փոխարեակական կերպարումը տեղին է հոս՝ ո՞վ իր գաւառին մէջ ընդունելի չէ... (Հմմտ. Ղուկ. 4, 24) :

⁶⁵⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Բ. հտ. Կիրակի, 7 Հոկտեմբեր 1956 :

⁶⁵⁹ Ն. Պէշիկթաշլեան, Հայ Կաթողիկէ Հայրեր, անդ, էջ 3ա :

⁶⁶⁰ Հ. Ղ. Տայեան, անդ, էջ 28 :

⁶⁶¹ 3 Յունիս 1956 - 28 Յունիս 1957 ժամանակաշրջանին համար «Ամենօրեայ Յուշերուս» մէջ 48-է աւելի յիշատակութիւններ կան կապակցութեամբ Գպրոցական Երգարանին, որուն կողմը թէեւ իր նախագծի վրայէն պատրաստեք էր Վ. Օպէրայթէր նկարելը (Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Բ. հտ., Երկուշաբթի, 3 Յունիս 1956), սակայն երկու օր վերջ «Իրիկունը մինչեւ ժամը 11/2 զեւերը՝ նստայ եւ գպրոցական երգչախումբի կողմէ նկարը սրբագրելով զբաղեցայ... եւրոպական կողմէ նկարը սրբագրելով զբաղեցայ... եւրոպական մանչուկին գլուխը՝ հայու մանչուկի փոխեցի» (նոյնը, անդ, Զորեքարթի, 1 Օգոստոս 1956) :

արձագանքը մեծ էր՝ զնահատական նամակներ ու յօդուածներ ողջունեցին այս առաջին պրակին տպագրութիւնը՝ մաղթելով եւ ակնկալելով երկրորդին ալ հրատարակութիւնը :

Հակառակ ոգեւորութեան եւ քաջալերանքի տողերուն՝ 1957-ի յուշատետրին մէջ միայն երեք յիշատակութիւն կայ երաժշտական աշխատանքի մասին : Ինչպէս քիչ վերջ ժամանակագրական ներկայացումէն պիտի տեսնուի, 1957 տարին հեղինակած է միայն չորս կտորներ... : Այս բացասական երեւոյթի պատճառները՝ բարեկամներու (զբեթէ) ամենօրեայ այցելութիւններուն, արտաքին դորձերուն, ներքին զբաղումներուն, ինչպէս նաեւ ազգական, ծանօթ եւ օտար հիւանդներու հոգատարութեան առթած ջրուածութեան՝ մէջ տեսնելու ենք միայն, թէ... :

Տողերս գրողը կը ճանչնայ Հ. Հէպոյեանը 1960-է իվեր, իսկ 1971—1977 տարիներուն փոխադարձ յարգանքով եւ մտերմութեամբ սարեցաւ ու աշխատեցաւ երգահանին հետ : 1984-ի վերջաւորութեան, մահունէ առաջ քանի մը շաբաթներու խօսակցութիւններն ու սրտակցութիւնը, վերջապէս, այս գրութեան պատրաստութեան ընթացումով 36 յուշատետրներուն (նաեւ՝ բազմաթիւ նամակներուն) ուսումնասիրութիւնը եւ վերլուծումը կը թոյլատրեն ինձի յանդէլու յաջորդ եզրակացութեան :

— Մեկ կողմէ, տասնեակ տարիներով առաջնորդներու (կամայ ակամայ կամ տեղի անտեղի) անհասկացողութեան պատճառած սոււաուայնքին անբերրիութիւնը, միւս կողմէ, սակայն, ժամանակի գործածութեան գիտակցութիւնը եւ անոր օգտագործումի դերը միշտ ալ փայլուն չեն եղած... : Արտաքին գործ կամ որեւէ զբաղում մը, պիտի ըսեմ՝ «սիրով» ընկալեալ առիթ էր ջրումի եւ խափանումի անոր ստեղծագործութեան՝ հայագիտական եւ երաժշտական աշխատանքներէն : Հ. Հէպոյեան եթէ բացառիկ հանճար մը չէր, ո՛ւր չէր, սակայն էր ան համապարփակ կարողութիւն մը բազմակողմանի՝ իբր հայագէտ (գրաբար եւ աշխարհաբար), արուեստագէտ (զեղապիսի, դժաւրիչ եւ նրկարիչ), երաժշտագէտ (երգահան, երաժիշտ դաշնակահար եւ քննադատ), մտաւորական (յօդուածագիր եւ մանկավարժ պատմուածագիր) ու հասարակական գործիչ

(Մխիթարեան, հեղինակ եւ դաստիարակ) : Անձնական այս ձիրքերուն լաւագոյն արդիւնաբերումով եւ ժամանակի օգտագործումով, ինչպէս նաեւ այնքան կարեւոր (նոյնիսկ անհրաժեշտ՝ գերզգայուն արուեստագէտին համար) առաջնորդներու սկզբնական ու տեւական քաջակերպումով՝ Հ. Հէպոյեան երաժիշտն ու հայագէտը կրնար դառնալ հայ մշակույթի բերաբազմակ եւ մեծագոյն գործիչներէն մին . . . :

Ինչպէս միշտ, վանքի ներքին եւ արտաքին զբաղումներու եւ կատարած (գրեթէ) ամենօրեայ այցելութիւններու համընթաց՝ Հ. Հէպոյեան այս տարիներուն ալ տուած է անհատական դասեր, մասնաւորապէս ձեռնադաշնակի պահեր, որոնց մասին յիշատակումներ կը գտնենք իր օրատետրին մէջ : Այս ժամանակաշրջանէն, սակայն, մեծ նորութիւնն այն էր, որ ինք այս անգամ սկսած է դասառումի : Թող պատմէ իր բառերով . «Այս առաւօտ ժամը 10-ին Académie դասի եւ Դիտ. Hager-ի միջոցաւ ծանօթացայ երաժշտութեան Prof. Mertin-ի հետ, որուն առաջարկեցի ամիսը քանի մը անգամ ինծի Kontrapunkt-ի դասի գալ : Մերով յանձն առաւ եւ որոշեցինք Չորեքշաբթի օրերը ժամը 4-30-ին մեր վանքը : Այսպէսով 25 տարուան երազս, փափաքս՝ երաժշտութեան մէջ զիտականօրէն խորանալու, պիտի իրականանայ Աստուծով, շնորհիւ Հ. Պետրոսին (Տէր-Պօղոսեան՝ 1898—1980)⁶⁶², որուն կը պարտիմ նախաձեռնութիւնը գործի յաջողութեան»⁶⁶³ : Ինչպէս արդէն իմացանք Հ. Հէպոյեանէն, երեք տարուան դասընթացը աւարտած է մէկուկէս տարիէն : Առաջին հանդիպումին նկարագրութիւնն է . «Այսօր իրագործուեցաւ 25 տարուան ջերմ փափաքս . Վիեննայի Երաժշտ. ակադեմիէն Բրոֆ. Mertin-ի օրինաւոր աշակերտ արձանագրուեցայ, որու մօտ պիտի ուսանիմ Խիստ Kontrapunkt : Այսօր կէսօրէ վերջ ժամը 5-ին առաջին դասը ըրինք արդէն վանքը, բայց Յունուարէն սկսած ես պիտի երթամ իրեն՝ Ակադեմիի շէնքը՝ ամէն Չորեքշաբթի օրերը»⁶⁶⁴ : Թէ՛ ուսուցչապետը թէ՛ 48-49 ամեայ մտացի

⁶⁶² Հ.մ.մ. Վ. Չորեք, + Հ. Պետրոս Վ. Տէր Պօղոսեան, Հանդէս Ամսօրեայ, 1981, թիւ 1-2, էջ 1-12 :
⁶⁶³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Ուրբաթ, 12 Դեկտեմբեր 1958 :
⁶⁶⁴ Նոյնը, անդ, Չորեքշաբթի, 17 Դեկտեմբեր 1958 :

աշակերտը դո՛ւ մնացեր են այս դասերէն, որոնց մասին վերջին ակնարկութիւնը, սակայն, շատ հարեւանցի եղած է⁶⁶⁵ : Ընդհանրապէս մոռցուած է, նոյնիսկ հեղինակէն, այս դասընթացները կանխող մէկ փափաք-ծրազիրը . «Առտու Համալսարանի երաժշտագիտական բաժինը դացի (Universitätsstraße 10) եւ տեղեկացայ, որ 3-4 տարուան դասընթացքէ մը վերջ կարելի է Փիլիսոփայութեան դոկտոր տիտղոսին տիրանալ : Եթէ երեք տարի Վիեննա մնալիք ըլլամ, անպայման պիտի հետեւիմ այս դասընթացքին յօգուտ հայ Երաժշտութեան : Այս ճիւղին ուսուցչապետն է Prof. E. Schenk»⁶⁶⁶ : Այս յիշատակելի առաջարկներն անիրագործման պատճառը կամ արդեւքները կը մնան ինծի անծանօթ : Յամենայն դէպս, 1958—1960 ակադեմիական աշխատանքներուն արդիւնքը զգալի դարձաւ Հ. Հէպոյեանի ստեղծագործական կեանքէն ներս : Եւ ասկէ աւելի, հոգեխօսօրէն՝ անոնք անոր երաժշտական ինքնագիտակցութեան զարգացումին մեծապէս օժանդակեցին . . . : Զարմանալի չէ, որ միշտ ու մինչեւ վերջ սիրով եւ երախտագիտութեամբ կը յիշէր այն տարիներն «աշակերտական» : Նաեւ առարկայօրէն՝ այս երաժշտագիտական բարձրագոյն դասընթացները տուին առիթն ու զիտութիւնը երկնել եւ յօրինել կարենալու վերջին երեսուն տարիներուն իր կրօնական լաւագոյն երկու գործերը՝ Ողջոյն Բեգ, Մարիամ եւ Լիքանիա : Ասոնք կազմեցին պսակը 1956—1960 շրջանին երկերուն, որոնց ժամանակագրական կարգը հետեւեալն է :

1956
 81 — Անոյշ Հայաստան, 25 Մայիս 1956, Վիեննա, էջ 4⁶⁶⁷ :

Արի իմ Անխակ պրակին մէջ եղած նօթագրութիւնը մատիտի ամենառաջին սեւագիր նախարտակն է լոկ : Ասոր մաքուր եւ վերջնական օրինակը կը մնայ անյայտ . . . : Յօրինումի աշխատանքներու նկատմամբ զբոսայ հինգ յիշատակութիւններ, զորոնք ամբողջութեամբ կ'արտագրեմ յուշատետրէն .

⁶⁶⁵ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Երեքշաբթի, 23 Փետրուար 1960 :
⁶⁶⁶ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ը. հտ., Հինգշաբթի, 28 Յունիս 1956 :
⁶⁶⁷ Հ. Գր. Հ., Արի իմ Սոխակ, անդ, էջ 8—11 :

«Երէկ զիշեր եւ այս առաւօտ մտքովս շարունակ Պր. Հիսայեանի համար յօրինելիք խմբերգս որո՞ճացի . . . »⁶⁶⁸ : Երէկ զիշեր եւ այսօր Պր. Հիսայեանի համար գրած հինն-ս կոկելով զբաղեցայ⁶⁶⁹ : Իրիկունը մինչեւ ուշ գիշեր նոր երգիս մշակումով զբաղեցայ⁶⁷⁰ : Իրիկունը մինչեւ կէս գիշեր դաշնակին առջեւ նստելով վերջապէս աւարտեցի Անուշ Հայաստան նոր խմբերգս⁶⁷¹ : . . . Ամբողջ օրը տուն մնացի եւ նոր խմբերգով մը («Առ Հայաստան») զբաղեցայ : Երգիս բառերը գրած է բարիպահայ բարեկամներէս Յակոբ Հիսայեան, զոր ինձ յանձնած էք անցեալ տարի եւ որուն եղանակը արդէն նոյն օրերուն հոն յարմարեցուցած էի : Հիմա կ'աշխատիմ զայն վերածել քառաձայն երկսեռ երգչախումբի, ճոխ աքորտներով»⁶⁷² :

Յստակ չէ բոլորովին՝ հոս երկու խմբերգներու մասին է խօսքը . . . քանի երկու տիտղոս կը յիշատակէ հեղինակը : Հարցը աւելի կը բարդանայ, երբ կը կարդանք յաջորդ եւ վերջին տեղեկագրութիւնը : Վիեննահայութեան Վարդանանց սօնին կազմակերպած յուշահանդէսին «նուագեցի բացման մաղթերդ մը Անուշ Հայաստան, որ այս առթիւ գրած էի եւ փակման Ռազմեթ մը»⁶⁷³ :

82 — Զօներգ՝ Բոլոր Հայ Մանուկներին, երկձայն երգ, դաշնակ, 27 Հոկտեմբեր-4 Նոյեմբեր 1956, Վիեննա, էջ 2⁶⁷⁴ :

Առանձին մեծագիր պրակ մըն է չորս էջոց : Մատիտի սեւագրութեան վրայ կատարուած են կապոյտ եւ կարմիր գնչազրէշտարի վերջ՝ 23 Նոյեմբեր 1957-ին աւելցուցած է ութ ամանակներ, ինչպէս կը տեսնուի նախարտակէն : «Իրիկունը Երգարանիս Բ. պրակին առաջին երգը լրացուցի դաշնակի բաժինով (Զօներգ Բոլոր Հայ Մանուկներին)

⁶⁶⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ը. հտ., Ուրբաթ, 20 Ապրիլ 1956 :
⁶⁶⁹ Նոյնը, անդ, Երկուշաբթի, 21 Մայիս 1956 :
⁶⁷⁰ Նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 22 Մայիս 1956 :
⁶⁷¹ Նոյնը, անդ, Ուրբաթ, 25 Մայիս 1956 :
⁶⁷² Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Ծարբաթ, 5 Յունուար 1957 :
⁶⁷³ Նոյնը, անդ, Կիրակի, 28 Ապրիլ 1957 :
⁶⁷⁴ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ., Ժ. հտ., Գպրոցական Երգարան, Բ. պրակ, երկձայն-եռաձայն երգեր, դաշնակի ընկերակցութեամբ, Վիեննա 1956, էջ 2—3 :

րին)»⁶⁷⁵ : Իսկ Tempo di marcia մուտքի համար երկու նոր ամանակ իբր յաւելում նօթագրած է երրորդ էջին վերջաւորութեան՝ անթուակիր : «Իրիկունը մինչեւ ուշ ատեն մաքուր անցուցի Պոլսոյ մեր Վարժարանին նըւիրուած նոր երգս՝ Զօներգ՝ Բոլոր Հայ Մանուկներին . . . : Բնագիրը՝ Արամ Գառուէն»⁶⁷⁶ :

— «Իրիկունը մինչեւ ուշ ատեն դաշնակի վրայ աշխատեցայ հին գործ մը ի կատար ածելու, զոր ընդհատած եմ 1939-էն ի վեր»⁶⁷⁷ :

Որհնագաւոր եւ անորոշ կը մնայ այս նախագասութիւնը : «Հին գործ մը . . . 1939-էն» ակնարկութիւնը ո՞ր երկին նկատմամբ . . . : Յիշեալ տարեթիւէն ծանօթ են ինծի միայն վեց ստեղծագործութիւններ, որոնց նօթագրութիւններուն էջերուն վրայ չէ նշանակուած 15.XI.1956 թուականը : Հաւանաբար խօսքը Perpetuum mobile - Երաժշտական Մոտրուամներ դժուարածինին մասին է (թիւ 20) . . . :

1957
 83 — Die Mühle, 13-14 Յունուար 1957, Վիեննա, էջ 3⁶⁷⁸ :

84 — Օրհնեցից գՏեր . . . , քառաձայն, 1 Նոյեմբեր 1957, Վիեննա, էջ 1 :

«Օրհնեցից (Է. Մանաս)» վերտառութիւնն ունեցող պրակին չորրորդ էջը կը գտնուի այս հեղինակութիւնը, որուն մասին յիշատակութիւն մը չկայ յուշատետրին մէջ : Ասոր հակառակ, նոյն «1 Յունիս 1957» թրակի պրակին առաջին երեք էջերուն վրայ Հ. Հէպոյեանէն ձայնագրուած է Մանասի տակաւին չսպուած⁶⁷⁹ Պատարագին «Օրհնեցից» տողին նկատմամբ այս յուշագրութիւնը կը կարդամ . «. . . Զայնաւոր Հայրապետական

⁶⁷⁵ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Ուրբաթ, 22 Նոյեմբեր 1957 :
⁶⁷⁶ Նոյնը, անդ, Կիրակի, 1 Դեկտեմբեր 1957 :
⁶⁷⁷ Հ. Գր. Հ., Ը. հտ., Հինգշաբթի, 15 Նոյեմբեր 1956 :
⁶⁷⁸ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ., Ժ. հտ., Գպրոցական Երգարան, Բ. պրակ, Վիեննա 1957, էջ 1—3 :
⁶⁷⁹ Է. Մանասի «Երգեցողութիւն Ս. Պատարագի (քառաձայն խառն խումբի համար)» սպուած է մեր քով Վիեննա 1962-ին : Հոս ալ, Հ. Հէպոյեան պատաստողական եւ առաջին աշխատանքներուն իր մասնակցութիւնը բերած է :

Պատարագ. երգչախումբը իմ ղեկավարում... թեամբ երգեց Եկմալեանի Պատարագը: «Օրհնեցից»ը առաջին անգամն ըլլալով է. Մանասի Պատարագէն պատրաստած էի. շատ յաջող եւ տպաւորիչ եղաւ: Ստեփանոս Նախաւկայ ... Մանասի շքեղ «Օրհնեցից»ը այսօր կրկին երգեցինք»⁶⁸⁰:

85 — Romance pour Violon, 20 Յունիս 1957, Վիեննա:

Առանձին սեւազիր թուղթի մը կէս չոր- մեկանի կէս մատիտի նոթագրութիւն մըն է:

86 — Canon à 4 voix, 26 Նոյեմբեր 1957, Վիեննա, էջ 1⁶⁸¹:

1958

87 — Փառաց ի Փառս, 10 Յունուար 1958, Վիեննա:

Ինծի անձանօթ այս նոթագրութեան մա- սին կը պատմէ հեղինակը. «Եղ. Գարրիէլի⁶⁸² խնդրանքով Փառաց ի փառս հողահանգըս- տեան երգը այս իրիկուն քառաձայնի վերա- ծեցի եւ մաքուր օրինակեցի»⁶⁸³:

— «Որոշեցի իրեն (Ս. Թերեզա Մանուկ Յիսուսի 1873—1897)⁶⁸⁴ ի պատիւ երգ մը յօ- րինել եւ իր դիմանկարը սենեակիս համար նկարել...»⁶⁸⁵:

88 — Ինծի կ'ըսեն իրեշտակ մըն ես... , մենեղ զաշնակի ընկերակցութեամբ, 27 Մարտ 1958, Վիեննա, էջ 1⁶⁸⁶:

Մաքուրի քաշուած օրինակը կը ցուցա- բերէ քանի մը մատիտի սրբագրութիւններ: «Երէկ իրիկուն յանկարծական ներշնչումով

⁶⁸⁰ Հ. Գր. Հ., Թ. հտ., Չորեքշաբթի, 25 - Հինգ- շաբթի, 26 Դեկտեմբեր 1957:

⁶⁸¹ Հ. Գր. Հ., Դպրոցական Երգարան, Բ. պրակ, Վիեննա 1956, էջ 1:

⁶⁸² Հ. Գարրիէլի Վ. Այանեան, որ այսօր իսթանպու- լի Միլիթարեան Վանատան մեծաւորը եւ Վարժա- րանին տնօրէնն է:

⁶⁸³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Ուրբաթ, 10 Յունուար 1958:

⁶⁸⁴ Հմմտ. Lexikon für Theologie und Kirche (LThK), 10. Bd., Freiburg 1965, էջ 102—104:

⁶⁸⁵ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Երկուշաբթի, 24 Փետրուար 1958:

⁶⁸⁶ Հ. Գր. Հ., Դպրոցական Երգարան, Բ. պրակ, Վիեննա 1958, էջ 1:

մանկական նոր երգ մը յօրինեցի Դպրոցա- կան Երգարան-իս Բ. պրակին համար, զոր այսօր կոկելով վերջնական ձեւ մը տուի՝ Ինծի կ'ըսեն իրեշտակ մըն ես»⁶⁸⁷:

89 — Բարով Եկար, սիրուն գարուն, վախ զաշնակի համար, 7 Ապրիլ 1958, Վիեն- նա, էջ 2⁶⁸⁸:

Կիսաւարտ է կամ աւելի ճիշդ՝ առաջին երկու տուները եղանակաւորեր է: «Գարուն» ոտանաւորին (4 տուն) թղթիկին վրայ կը կարդանք մատիտի հետեւեալ ծանօթագրու- թիւնը. «Երգի վերածուած 19.XI.1957 Հ. Գր. Հէպոյեանէ (2 Strophen)»:

1958—1960 ժամանակաշրջանին յուշա- տետրներուն մէջ չենք գտներ ոչ մէկ յիշա- տակութիւն՝ բացի այս ակնարկութենէն. «Տղոց հետ ալ նոր երգս Բարով Եկար, գարուն զաշնակով՝ ձայնագրուեցաւ» իբր փորձ նոր դնուած Magnetofon-ձայնառու գոր- ծիքին վրայ⁶⁸⁹:

90 — Ուրախ լեր Ս. Եկեղեցի, Վիեննա 1958, էջ 2⁶⁹⁰:

Նոթագրութեան վերջը կարդանք. «Եր- դեց՝ պոլսահայ Օրբերայի երգիչ՝ (Bass) Ժի- րայր Չարլզ ճեան⁶⁹¹ (եւ) ձայնագրեց՝ Հ. Գր. Հէպոյեան»:

91 — Mouvement perpétuel, 13 Ապրիլ 1958, Վիեննա, էջ 1⁶⁹²:

Վերտառութեան տակ փակագծի մէջ դրած է հեղինակը. «Ուրուագիծ Orchestre-ի accompagnement-ի մը պարագային», իսկ առաջին ամանակէն առաջ այս ծանօթա- գրութիւնը. «Մինչեւ 60րդ ամանակ ան- պատրաստ, ապա...»:

⁶⁸⁷ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Ուրբաթ, 28 Մարտ 1958:

⁶⁸⁸ Հ. Գր. Հ., Դպրոցական Երգարան, Բ. պրակ, անդ, էջ 4—5:

⁶⁸⁹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Շաբաթ, 17 - Կիրա- կի, 18 Մայիս 1958:

⁶⁹⁰ Հ. Գր. Հ., Նոյնընկեր էջմիածնի Շարականնե- րէն, անդ, էջ 6—7:

⁶⁹¹ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Շաբաթ, 21 Յունիս 1958. Վիեննահայ երիտասարդ Մերուսեանի պատկի արարողութեան ընթացքին «Պր. Ժիրայր Չ. իր ուժեղ եւ կիրթ ձայնով (բամբ) մենեղեց Ուրախ Լեր, որուն ընկերացայ երգահանով»:

⁶⁹² Հ. Գր. Հ., Կտորներ Ա., անդ, էջ 19:

92—95 — «Երէկ գիշեր եւ այսօր ամբողջ օրը Ժիրայրի (Չարլզ ճեան) հետ ռատիոյի մէջ երգելիք հայ ժողովրդական երգերուն զաշնակի arrangement-ը գրեցի նոր զաշնա- տետրումով եւ նոր ձայնասանդուխի վրայ»⁶⁹³:

Յունիս 20-ին երիգագրուած եւ Օգոս- տոս 15-էն վերջ ձայնասփուռելիք երգերն էին՝

- ա. Կռունկ,
- բ. Քելէր-ցուլեր,
- գ. Էս առուն,
- դ. Դու անմեղ ես:

Առաջին երեքը Կոմիտաս Վարդապետէն ժո- ղովրդական երգերն են, իսկ չորրորդը Համ- բարձում Պէրսէրեանէն: Հ. Հէպոյեան, որ բարձում Պէրսէրեանէն է գանձելով երգիչին զաշնակով ընկերացած է գանձելով ռատիոկայանէն 200 շիւթիկ, կը յուշագրէ. «Բոլորին ներգաշնակումը վերամշակեցի»⁶⁹⁴: «Բոլորին ներգաշնակումը վերամշակեցի եւ Դժբախտաբար, այս նոր զաշնաւորումի եւ վերամշակումի նոթագրութիւնները անյայ- տացեր են...»:

— «...Ալեքս Մնակեան նուազի քաջ աշակերտիս աջօրտէնի 5 գեղեցիկ կտոր լրկեցի»⁶⁹⁵:

Ո՞ր կտորները... ձեռնադաշնակի նո՞ր մշակումներ են... - Գուցէ ապագային պա- տասխանը դայ Ա. Մնակեանէն:

— Դպրոցական Երգարան, Բ. պրակ, Վիեննա 1958:

Այս վերտառութեամբ քսան էջոց տեա- րակը կը պարունակէ հետեւեալ թիւերը՝

- ա. Ինծի կ'ըսեն հրեշտակ մըն ես...⁶⁹⁶,
- բ. Չօնեղձ՝ բոլոր հայ Մանուկներին (Ա. Գառնի)⁶⁹⁷,
- գ. Բարով Եկար, սիրուն Գարուն⁶⁹⁸,
- դ. Միազմեղդ -երկու ձայնով⁶⁹⁹,
- ե. Die Mühle (գերմ.)⁷⁰⁰,
- զ. Canon⁷⁰¹,
- է. Canon⁷⁰²:

⁶⁹³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Հինգշաբթի, 19 Յու- նիս 1958:

⁶⁹⁴ Հմմտ. Նոյնը, անդ, Ուրբաթ, 20 եւ Երեքշաբթի, 24 Յունիս 1958:

⁶⁹⁵ Նոյնը, անդ, Երկուշաբթի, 16 Յունիս 1958:

⁶⁹⁶ Հ. Գր. Հ., Դպրոցական Երգարան, Բ. պրակ, անդ, էջ 1:

⁶⁹⁷ Նոյնը, անդ, էջ 2—3, թէեւ տեղը պատրաստ է, սակայն տակաւին հոս մաքուր է չէ ընթրթիակուած...:

⁶⁹⁸ Նոյնը, անդ, էջ 4—5:

Դպրոցական Երգարան-ին այս երկրորդ պրակին նկատմամբ ոչ մէկ յիշատակութիւն կայ 1958-ի յուշատետրին մէջ, բայց այս պակասին տեղ դասայ չորս տեղիքներ 1957-ի յուշերուն մէջ. «Հ. Գրիգորիսէն նամակ մը ստացայ, ուր ապստանք կ'ընէ Դպրոցական Երգարան-իս ղեւ չտպուած Բ. պրակէն...: Այսօր Հ. Ներսէս (Ակինեան) հաղորդեց, որ սկսիմ լրջօրէն պատրաստել Դ. Յ.-իս Բ. պը- րակը ըստ օրինակի առաջնոյն...: Գրեցի մինչեւ ուշ ատեն... Երգարանիս Բ. պրա- կին վրայ աշխատեցայ: - Իրիկունը երգա- րանիս Բ. պրակին առաջին երգը լրացուցի զաշնակի բաժինով (Չօնեղձ բոլոր հայ Մա- նուկներին)»⁷⁰³:

96 — Fuga (3 stimmig), 5 Յունիս 1958, Վիեննա, էջ 2⁷⁰⁴:

Յօրինումի բնագիրը չկայ, իսկ այս պը- րակին մաքուր օրինակութիւնն ալ կը ցու- ցաբերէ բաւականէն աւելի մատիտի եւ կար- միր գնդադրիչի սրբագրութիւններ ու յըղ- կումներ: «Այսօր կէսօրէ վերջ՝ մէկ շունչով զաշնակի առջեւ նստայ եւ լրացուցի այս տա- րի Յունիս 5-ին սկսած եւ կէս ձգած մէկ երաժշտական փոքրիկ գործս՝ Fuga in 3 voci եւ գիշերը մինչեւ ժամը 1 նստելով մաքուր օրինակեցի: Միւրուն եւ զողտրիկ բան մը եղաւ (Fuga-ի առաջին փորձս է)»⁷⁰⁵:

97 — Fuga a due voci, 5 Յունիս 1958, Վիեննա, էջ 2⁷⁰⁶:

Այս թուականի նախարտակի նոթա- գրութիւնը չկայ, որուն մասին նաեւ յիշա- տակութիւն մը չունի հեղինակը իր յուշա-

⁶⁹⁹ Նոյնը, անդ, էջ 6—7, մաքուր օրինակէն չէ այս տետրակին մէջ, ուր մատիտով լոկ այս ծանօթագրու- թիւնը կայ. «32 ամանակ + առաւել Auftakt: Առանց նախաբանի եւ վերջաբանի. Իւրաքանչիւր տող բաժնել 4-ական ամանակէն»:

⁷⁰⁰ Նոյնը, անդ, էջ 8—9, կը գտնեմ այս երկտողը. «Երգ 44 ամանակ, խաղ 16 ամանակ: 60 ամանակ — 8 ամ. Vorspiel, 8 ամ. Nachspiel»:

⁷⁰¹ Նոյնը, անդ, էջ 10, միայն վերտառութիւնը գըր- ւած է:

⁷⁰² Նոյնը, անդ, էջ 20, միայն խորագիրը նշանա- կուած է:

⁷⁰³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Երեքշաբթի, 19 - Ուրբաթ, 22 Նոյեմբեր 1957:

⁷⁰⁴ Հ. Գր. Հ., Կտորներ Ա., անդ, էջ 14—15:

⁷⁰⁵ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ժ. հտ., Երկուշաբթի, 6 Հոկ- տեմբեր 1958:

⁷⁰⁶ Հ. Գր. Հ., Կտորներ Բ., անդ, էջ 10—11:

տետրին մէջ: Այս պրակին ընդօրինակութեան յուշագրութիւնը հետեւեալն է. «Իրիկունը մինչեւ ուշ գիշեր նստայ եւ մաքուրի անցուցի 1958-ին ի Վիեննա դրած Fugetta-ս, թեթեւ բարեփոխութիւններ մը ընելով»⁷⁰⁷: Այս աշխատութիւնը հրատարակուեցաւ անփոփոխ⁷⁰⁸:

98 — Մօր մը Պատմութիւնը, օրօր մեներգ, դաշնակի եւ թաւջութակի համար, 24 Հոկտեմբեր 1958:

Այս վերտառութիւնը եւ յարակից տրւեալները կը նշանակեմ առանձին չորս էջնոց մեծածաւալ պրակի մը առաջին էջէն, որ կը ներկայացնէ յիշեալ երգախաղին առաջին երկու տուներուն նօթագրութիւնը: Սեւ մեղանի բնագրին վրայ՝ կարմիր գնդազերիչով երրորդ, վեցերորդ եւ իններորդ տողերուն թաւջութակի համար յաւելումներ կատարած է հեղինակը, որ վերջը քննադատով գծեր է ամբողջ էջը...:

Անտէրսէնի «Մօր մը Պատմութիւնը» է. Պատէր հինգ պատկերներու թատերախաղի մը վերածեր է, զոր փոփոխութիւններով հայացուցած եւ հրատարակած է Հ. Գրիգորիս Մանեան⁷⁰⁹: Տպագրութենէն առաջ արդէն Հ. Մանեան նամակով խնդրեր է իր երաժիշտ-երգահան եղբայրակցէն այս թատերախաղին եղանակաւորումը: Հետաքրքրական եւ տեղեկատու է Հ. Հէպոյեանին ուշացած պատասխանը:

«Հաճոյքով կը հաղորդեմ քեզ, որ «Մօր մը Պատմութիւնը» երգախաղին ձայնագրումը իմ կողմէս՝ վերջացաւ: Առ այժմ պատրաստ են դաշնակի եւ երգեցողութեան բաժինները, զորոնք մաքուրի անցնելով՝ կը ղրկեմ Հ. Գարրիէլի հետ Փետրուարին: Կը խորհիմ աւելի ներկայանալի եւ տպաւորիչ դարձնելու համար երգախաղը՝ ջութակի, սրնգի եւ թաւջութակի (I. Violon, Flöte, Violoncelle) բաժիններ եւս աւելցնել, զորոնք մտքիս մէջ զրեթէ պատրաստ ունիմ: Այս յաւելումը աւելի ուշ կը ղրկեմ Ձեզի:

707 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԵ. հտ., Շարաթ, 25 Մայիս 1963:
708 Հ. Գր. Հ., Դաշնամուրային Երկեր, անդ, Թիւ 8, էջ 24—26:
709 Հ. Գ. Մանեան, Մօր մը Պատմութիւնը, Իսթանպուլ 1959:

Սակայն ամբողջութեան վրայ ընդհանուր ճշգրիտ դադարաւոր մը ունենալու եւ երգերու միջեւ եղած երաժշտական անցքերը (Introduction, modulation եւն) ճշգրիտ համար, հարկաւոր է բնադիրը կամ թարգմանութիւնը ամբողջութեամբ քանի մը օրուան համար քովս ունենամ: Որով անպայման հաճէ ղրկել եւ քանի մը օրէն կրկին ետ կը ստանաս: Եթէ կ'ուզես բնադիրը ղրկէ, որ յանկարծ եթէ կորսուի, դոնէ թարգմանութիւնդ փրկուի»⁷¹⁰:

1959-ի յուշատետրին մէջ մէկ յիշատակութիւն կը գտնեմ տարուած աշխատանքին վրայ. «Այսօր սկսայ մաքուրի անցնել Հ. Գրիգորիսին համար յօրինած երգախաղս — երգ եւ դաշնակի բաժինները»⁷¹¹: Առաջին նամակին յաջորդեր է երկրորդը. «...ինչպէս ուրիշ առթիւ գրած էի, (Մօր մը Պատմութեան երաժշտութեան) գործը՝ դաշնակի եւ երգեցողութեան մասը, ուրուագծի մէջ պատրաստ է, ներկայիս քիչ մը retouche ընելով մաքուրի կ'անցնեմ... կրնաս մտած ըլլալ, որ քիչ ատենէն դայն կը ստանաս. թերեւս մաս մաս ղրկեմ: Բայց դիմացէն քիչ մը չքաջալերե՞ք... Սիրելիս, դիտցի՛ր, որ մեզի պէս 'երաժիշտները իրենց մուսաները ղրգուելու առիթ կամ խայծ պէտք է ունենան...»⁷¹²:

Հուսկ, այս կարեւոր երկին նկատմամբ քանի մը հարցումներ անպատասխան կը մընան: Օրինակի համար՝ ո՞ւր մնացեր է նօթագրութիւնը... ղրկուած է Պոլիս...: Մանեան Արքահայրը, որմէ երէկ իրիկուն տեղեկութիւններ խնդրեցի, չի յիշեր այսպիսի առաջում մը իր հասցէին ու երբեք չէ տեսած իր աշխատասիրած թատերախաղին Հ. Հէպոյեանի եղանակաւորումը...⁷¹³:

710 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., նամակ՝ Վիեննա, 14 Յունուար 1959:
711 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԱ. հտ., Երկուշաբթի, 12 Յունուար 1959:
712 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., նամակ՝ Վիեննա, 16 Փետրուար 1959:
713 Հ. Մանեանի «Մօր մը Պատմութիւնը» եղանակաւորած է քանի մը տարի վերջ Գ. Ղազարոսեան (հմտ. ՀՄՀ 7, անդ, էջ 22դ), որ նամակի մը մէջ Հ. Հէպոյեանի հաղորդած է. «Ի միջի այլոց, ազնիւ Հ. Հէպոյեան, իմ հինգերորդ étude-ս աւարտեցի. Մօր մը Պատմութեան Յրգ պատկերի orchestration-ը ... աւարտեցի եւ կարգ մը երաժշտական զբոսիչներ տուի մամուլին» (ՎՄԳ, Գ. Ղազարոսեան տփ., նամակ՝ Իսթանպուլ, 22 Դեկտ. 1962):

1959

99 — Fuga (2 stimmig), 15 Յունուար 1959, Վիեննա, էջ 1⁷¹⁴:

100 — Ողջոյն Քեզ, Մարիամ-Ave Maria, für 3 Solostimmen und Orgel, 18 Յունիս 1959, Վիեննա, էջ 6⁷¹⁵:

Soprano, Alto, Tenore եռաձայն եւ երգահանի համար յօրինուած այս երկին առաջին բնադիր վեց էջերը կը ցուցաբերեն սոյնորական մատուրի բաղմամբիւ սրբազրութիւններ, յղկումներ ու բարեփոխութիւններ:

«Այսօր Kontrapunkt-իս այս շրջանի վերջին դասն ըրի Բրոֆ. Մէրթինի մօտ...: Յարց 16 դաս առած եմ, հասնելով 3 ձայնով քոնթրապունկթի (Strenger Satz). Եւ սորվածս կը համեմատի 1 1/2 տարուան դասընթացի: Վերջին դասս կ'ըստ 3 ձայնով Ողջոյն Քեզ, Մարիամ — վարձ հեղինակութիւնս, որ հանուկցու ըրոֆէսորիս կողմէ: — Գիշերը հանուկցու ըրոֆէսորիս նստայ եւ աւարտեցի մինչեւ ու ժամանակ նստայ եւ աւարտեցի Քեզ Մարիամ (a cappella) — առաջին գործս՝ ի փառս Ս. Կոստին»⁷¹⁶:

Յունիս 18, 24 եւ 29 օրերուն ընթացքին յօրինած այս երկին սեւադրութեան նախորդ մատուրի, կապոյտ, կարմիր եւ կանաչ գիծերով ձայնագրութիւնը կը զբոսնան յինչ «Ակադեմական դասեր»⁷¹⁷ թիւ 5 սեւադրութիւն մէջ⁷¹⁸: Այս ամենաառաջին սեւադրութիւնն էր յօրինուած օրինակէն մաքուրի անցուցի ու խառնակ օրինակէն մաքուրի անցուցած վերջի յիշած վեց էջնոց նօթագրութիւնը: Կը կազմէ յօրինումի երկրորդ բնադիրը: Ասանցմէ զատ, ունիմ ձեռքս նաեւ երրորդին, սոյնինքն՝ վերամշակուած բնադիրն նմանապիսինքն՝ վերամշակուած բնադիրն անհատաբար հանութիւնը, որ կը կազմէ առանձին երեք հանութիւնը, որ կը կազմէ առանձին էջ 15:

714 Հ. Գր. Հ., Կտորներ Ա., անդ, էջ 15:
715 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., 1. Ave Maria — 2. Litaniae Lauretanae, ԱՅ., ԺԱ. հտ., 2րդ երաժշտութի, 24 Յունիս 1959:
716 Հ. Գր. Հ., 29 Յունիս 1959:
717 «Ակադեմական դասեր» կը յորջորջեմ այն վեց էջնոց ձայնագրութեան սեւադրութիւնը, որոնց մէջ 17. XII. 1958 — 16. IX. 1959 ժամանակաշրջանը կատարած է հրահանգներ, վարժութիւններ ու դասեր՝ Բրոֆ. Երզնէ Մերթինի առաջնորդութեամբ: Վերջին տարած է հրահանգներ, վարժութիւններ ու դասեր՝ Բրոֆ. Երզնէ Մերթինի առաջնորդութեամբ: Վերջին տարած է հրահանգներ, վարժութիւններ ու դասեր՝ Բրոֆ. Երզնէ Մերթինի առաջնորդութեամբ: 718 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., Ակադեմական դասեր, 5. Heft, էջ 2—5:

էջնոց պրակ մը: Տեղն է ըսելու, որ այս լուսապատճէնի վրայէն՝ առանց բառերու մաքուրի ընդօրինակեց կէս դարէ աւելի մեր եկեղեցիին կամաւոր եւ անվարձ ծառայող երգահանահար տիկինը⁷¹⁸, որ Ողջոյն Քեզ Մարիամ-ը ուսումնասիրելէն ու նուազելէն յետոյ, անուանեց Հ. Հէպոյեանը «Հայ Պատմութիւն...»: Նոյն լուսապատկեր վրայ ալ կարմիր գիծերով եւ մատուրով քանի մը յիշումներ կատարեր է հեղինակը, որուն յաջորդ յուշագրութիւնը երեք օրերուն շատ հետաքրքրաշարժ եւ տեղեկատու ըլլալէ աւելի՝ կու տայ մեզի հոս ալ դադարաւոր մը Հ. Հէպոյեանի յօրինելակերպին եւ մտահայեցի մասին: Ան կը գրէ. «Գիշերը նստայ եւ սկսայ մաքուրի անցնել Ave Maria-ս նոր վերամշակուածով (եռաձայն՝ Palestrina խիստ քոնթրապունկթի օրէնքով): — Այսօր ալ ամբողջ օրը տունը նստայ եւ Ave Maria-ս մաքուր օրինակելով դրողեցայ: Որքա՞ն նեղութիւն կը պատճառէ վերամշակումը. բաղմամբիւ հնարաւորութիւններու մէջէն յաւայոյնը ընտրելը՝ յաճախ օրերով կը շարժարէ միտքը...: — Այսօր վերջացուցի Ave Maria-իս մաքուր օրինակութիւնը՝ վերամշակուած վերջնական ձեւով: Փօթօքօփի հանել պիտի տամ քանի մը օրինակ՝ ծանօթներու զրկելու համար: Անցեալ տարի երկու շաբթուան մէջ գրած եւ 15 Օգոստոսին աւարտած Լիքսանիա-ս (նոյնպէս Յ-ձայն) Ողջոյն-իս հետ բարեբար մեկենասի մը կը սպասեն»⁷¹⁹:

Այս յուշագրութեան ամիսներ առաջ արդէն նոյն յուրը եւ նոյն փափաքը յայտնած էր Երզնէ Մերթինի մը, թէ «Ողջոյն-ս եւ Լիքսանիա-ս մաքուրի անցուցած եմ արդէն ու կը սպասեմ մեկենասի մը, որ photocopie ընել տամ. ի՞նչ խորհուրդ կու տաս...»⁷²⁰: Հ. Հէպոյեանի «կրօնական բաղմամբիւ յօրինում-

718 Հ. Գր. Հ., Compositions, անդ, էջ 8—10, իսկ էջ 11 գրուած է հետեւեալ յիշատակարանը. «Vorliegenden Ave Maria von P. Gregor Heboyan aus dem Jahre 1959 ist eine Übertragung der Original-Kopie des Komponisten. Im Auftrag des derzeitigen Kirchendirektors P. Mesrop Topalian, wurden diese drei Seiten hier von der langjährigen Organistin der Mechitharisten-Kirche Maria Schutz, Frau Direktor Franziska Proksch, geschrieben. — Wien, den 26. Jänner 1986»:
719 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԲ. հտ., Երկուշաբթի, 11 — Երեքշաբթի, 12 եւ Ուրբաթ, 15 Յունուար 1960:
720 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., նամակ՝ Վիեննա, 25 Սեպտեմբեր 1959:

բեր 1976-ին: Այս երկրորդ 14 էջոց բնագրին լուսատիպը հասած է ձեռքս, որ առանձին պրակ մը կը կազմէ: Այս ընդօրինակութեան պատճառը եւ առիթն եղան Պոլիս կազմակերպուած Մխիթար Աբբասօր ծննդեան 300-ամեայ յորելինական հանդիսութիւնները, որոնց մասնակցութեան հրահրուեցաւ նաեւ Հ. Գր. Հէպոյեան⁷³⁹: Խնդրուեցաւ Մխիթարեան երաժիշտ վարդապետէն քանի մը հոգեւոր տաղերու նօթագրութիւններ՝ անշուշտ անոր հեղինակութիւններէն: Իսթանպուլ, «Կէսօրին խմբավար երաժիշտ Ժիրայր Արսլանեանց եկաւ եւ յանձն առաւ Լիքանիա-ս երգել իր 'Ասողիկ, երգչախումբով: — Այսօր ալ ... ամբողջ 24 ժամ ... տեղս դամուած մնացի ու նոթագրեցի' Լիքանիա-ս (14 էջ) մաքուր անցնելով ու Փօթօքօիի ընել տալով երգիչներուն համար»⁷⁴⁰:

Այս շրջանին հեղինակէն ընդօրինակուած երկու պրակներ կան. առաջինը Soprano եւ Alto ձայներու համար՝ 10 էջ եւ ունի այս թուականը. «25 Նոյեմբեր 1976, Կ. Պոլիս, Հ. Գր. Հէպոյեան»: Երկրորդ չորս էջոց «28.XI.76 Կ. Պոլիս» թուակիր պրակը օրինակած է Tenor ձայնին համար: Խոսն խումբի համար այս եռաձայն նօթագրութիւններէն պահուած են նաեւ երկու նմանահանութիւններ:

Լիքանիա-յի պաշտօնական առաջին եւ ցայսօր նաեւ վերջին ունկնդրութիւնը տեղի ունեցաւ Իսթանպուլ, Շարաթ օր, 18 Դեկտեմբեր 1976-ին, Վիեննական Մխիթարեան վանատան նորոգուած եկեղեցիին մէջ⁷⁴¹: — «Պաշտօնական» բառը կը շեշտեմ անոր համար, որովհետեւ իրականին Լիքանիա-ն անպաշտօն ելոյթ մը ունեցած է Հոռոմ, Վենետիկ Մխիթարեան Ուխտեալներուն դպրատան մէջ: Այս երկին երկրորդ վերաքննըւած⁷⁴² եւ մաքուր անցուած բնագրին լուսատիպը:

⁷³⁹ Հմմտ. ՎՄԳ, Հ. Գ. Այանեան տի., (Պոլսոյ Վիեննական Մխիթարեան վանատան մեծաւորին հրատարակիչ) նամակը՝ Իսթանպուլ, 6 Նոյեմբեր 1976: ⁷⁴⁰ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԸ. հտ., Երեքշաբթի, 23 - Զորեքշաբթի, 24 Նոյեմբեր 1976, Իսթանպուլ: ⁷⁴¹ Հմմտ. Կ. Ե. Մուրատեան, Յուշագրքը ներուած Երանաշնորհ Մխիթար Աբբասօր ծննդեան Գ. դարադարձին 1676-1976, Իսթանպուլ 1976, էջ 64: ⁷⁴² «25 Յուլիս 1969» թուականին վերաքննութեան տարուած աշխատանքներուն մասին ոչ մէկ յիշատակութիւն կայ «Ամենօրեայ Յուշերուս» մէջ:

տիպին վերջին էջին վրայ հազիւ կը կարդացուի հետեւեալ ծանօթագրութիւնը. «Վենետիկի Ուխտեալները 1959-ին (Նոյմ.) իրենց համար օրինակած են, Հ. Գր. Հէպոյեան»⁷⁴²: Լրացուցիչ լուսարանութիւն կը ստանանք յուշատետրէն. «Առաւօտ Մխիթարեան Ուսանողարան դացի պատարագելու. ապա Ուխտեալներու հետ փորձեցի Ave Maria-ս եւ եռաձայն Լիքանիա-ս, զոր շատ հաւանեցան»⁷⁴³:

Իսթանպուլի ելոյթը, զոր կանխապէս ծանուցած էին տեղական օրաթերթերը⁷⁴⁴ եւ զրկուած հրահրագիւրները⁷⁴⁵, յուշագրեր է Հ. Հէպոյեան այս պարզ տողերով. «Իրիկունը ժամը 6-ին Յորելինական հանդէսի փակում մեր եկեղեցին: Սկսաւ ժամերգութիւնը — քարոզով. ապա 'Ասողիկ, երգչախումբը ղեկավարութեամբ Պր. Ժ. Արսլանեանցի (եւ իմ նուագով) երգեց իմ Լիքանիա-ս առաջին ունկնդրութիւնն ըլլալով: 18 տարի առաջ գրած փոլիֆոնիք այս զործս առաջին անգամ լսեցի: Ժողովուրդը մեծապէս դնահատեց, մանաւանդ խմբավարը...»⁷⁴⁶: — Ինն տարի առաջ եղած դնահատանքի ու գովաւանքի արտակարգ եւ անկեղծ արտայայտութիւններուն վիզան այսօր տակաւին կը հանդիսանայ նաեւ տողերս զորով, որ իր կարգին ալ տօնակատարութեան մասնակցելու⁷⁴⁷ հրահրուած ըլլալով՝ ականատես եւ ականջալուր եղաւ հոգեպարար երաժշտութեան:

Յօրինումի աշխատանքներուն ընթացքին եւ մանաւանդ անոնց աւարտումին՝ համեստ

⁷⁴² «Աւօս այսօր խանդավառ դարձաւ Վենետիկէն ... լուր բերաւ, որ Վենետիկի վանքին մէջ իմ Լիքանիա-ս, որ 1959-ին ընդօրինակած էին, կը սորվին եղեր...» (Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԸ. հտ., Երեքշաբթի, 1 Փետրուար 1977): ⁷⁴³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԱ. հտ., Կիրակի, 25 Հոկտեմբեր 1959, Հոռոմ: ⁷⁴⁴ Օրինակի համար՝ Ժամանակ, 16-12-976, Հինգշաբթի, էջ 1բ. «Հ. Հէպոյեանի Լիքանիա-ն պիտի երգուի Բանկալի Մխիթարեան եկեղեցին»: ⁷⁴⁵ ՎՄԳ, Մխիթար Աբբասօր տի., Հրատարակիչ, Իսթանպուլ, 12-18 Դեկտեմբեր 1976, էջ 2. «Այս առիթով տեղի կ'ունենայ Ա. ունկնդրութիւնը Լիքանիա ի պատիւ Սեւանայ Աստուածամօր, երգչախումբի համար եւ երգեհոնի ընկերակցութեամբ, զոր հեղինակած է Վիենն. Մխիթարեան Ուխտէն Հ. Գրեգոր Հէպոյեան»: ⁷⁴⁶ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԸ. հտ., Շարաթ, 18 Դեկտեմբեր 1976, Իսթանպուլ: ⁷⁴⁷ Հմմտ. Մարմարա, Իսթանպուլ 1976, Դեկտեմբեր 19 Կիրակի, էջ 1բ:

հեղինակին իր յուշատետրին յանձնած յաջողութեան յոյսերն ու ընդունելութեան ակնկալութիւնները գերազանցօրէն գտան իրենց լրումին յաղթանակը: «Մարմարա» յանգած է այս եղրակացութեան. «Երգչախումբը առաջին անգամ ըլլալով ներկայացուց Հ. Գրեգոր Վրդ. Հէպոյեանի յօրինած Լիքանիա ՓԱՌԵՐԳը, որ երաժշտական մեծարժէք ստեղծագործութիւն մըն է ու արժանի մնայուն գործ մը ըլլալու»⁷⁴⁸: Իսկ Ծիծեռնակ-ին ապրումներն ու խորհրդածութիւնները կը բացայայտեն Լիքանիա-յին խորութիւնը եւ աղբեցութիւնը, որոնք կ'ապացուցանեն այս երկին մեծութիւնը: Ծիծեռնակ⁷⁴⁹ գրած է «Փառերգ» վերտառութեան տակ.

«Այս անունը պիտի տամ այն հոգեխոով Լիքանիա-յին, զոր կը լսեմ պարբերաբար տաճարի մը կամարին տակ, կամ սրբազան երաժշտութեան հանդէսի մը պահուն, այն քաղցրանոյշ ձօնը՝ որ ընծայուած է զրեթէ միշտ Աստուածամօր սրբութեան, անոր գութին ու գորովին, մարդկութեան վերեւ պլպլացող այդ մշտալառ կանթեղին:

Կը սիրեմ Պատարագը, Արեւազալը, Ծնունդի եւ Զատիկի ցնծերգները, այլապէս կ'երջանկանամ Լոյս - Զուարթի խորհուրդով, բայց Փառերգ մը ներշնչումի թաքուն եւ ինքնաբերական աղբիւրներ կը բանայ էութեանս մէջ:

Հոն մեղեդին է որ կը տիրապետէ այլեւս, այն մըմնջող սրբասացութիւնը, որ կը պատմէ ու կը նկարագրէ ամէն բան, յոյս եւ սէր, երկնային նուիրում եւ կրօնական մարդկայնութիւն, եւ այն ամբողջ միւռոնը զոր կը քաղենք մեր հոգիին ծաղիկներէն:

Երբ փառերգը կ'աւարտի, կը զգանք թէ սիրտանքի ցօղ մը իջած է մեր հեծեծուն սրտին վրայ եւ մենք կ'ապրինք այլեւս խնկահոտ խաղաղութեան մէջ»⁷⁵⁰:

Լիքանիա-յի երրորդ բնագիր մըն ալ ձեռքս հասաւ, որ, սակայն, թուական չունի:

⁷⁴⁸ Նոյնը, անդ, էջ 1բ: ⁷⁴⁹ «Ծիծեռնակ ծածկանունն է Պր. Եղուարդ Միւքէշեանի, իսկ Արիամ Օր. Արմենուհի Թէրզեանի» հազարած է Հ. Հէպոյեանին խնամի-ազգական պոլսահայ բանաստեղծը (ՎՄԳ, Ի. Մարմարա տի., նամակ՝ Իսթանպուլ, 20 Յունուար 1977): ⁷⁵⁰ Մարմարա, 1976, Դեկտեմբեր 21 Երեքշաբթի, էջ 2բ:

Այս օրինակը, որուն նօթերը սեւ թանաքով եւ բառերը կանանչ ինքնահոսով գրուած են հեղինակէն, կը բաղկանայ քսաներեք իրարու կպցուած էջերէ: Ընդօրինակութեան տեղը, թուականը, առիթն ու պատճառը կը մնան ինծի անյայտ, թէեւ վայրին նկատմամբ հաւաստելու եմ, որ Լոս Անճելլա պէտք է եղած ըլլայ: Այս տեսութեանս համար երկու փոքր փաստեր կը նկատեմ հետեւեալ երկու գրեղակերպերը: Առաջինը այն է, որ հեղինակը այս անգամ գրած է իր անունը «Fr. (Father) Gr. Heboyan», մինչ ցայսօր ներկայացուած երկերուն օտարալեզու ստորագրութիւնն եղած է միշտ «P. (Pater կամ Père) Gr. Heboyan»: Երկրորդ ապացոյցն է «or» անդերէն բառին գործածութիւնը, զոր կը տեսնենք առաջին էջին վրայ. «Soprani, Alt, Tenori or Baritoni»: Միւս կողմէ, դժբախտաբար 1977—1984 տարիներուն ութ յուշատետրներուն մէջ ոչ մէկ ակնարկութիւն գրտայ Լիքանիա-յի այս նոր օրինակուած բնագրին մասին, որուն էջ 9, 10, 11, 19, 22 եւ 23 կը ցուցարբէն մատուցի յղուումներ...:

Իսթանպուլ, 18 Դեկտեմբեր 1976-ին Ռ. Հատտէճեանի հետ ունեցած հարցազրոյցի⁷⁵¹ ընթացքին՝ Հ. Հէպոյեան այս տեղեկութիւնը տուած է «Մարմարա» օրաթերթի յարգոյ խմբագրապետին. «...Կրօնական գործեր ալ ունիմ բնականաբար, բայց անոնց մէջ ինծի համար ամէնէն սրտամօտիկը Լիքանիա-ն է կամ Փառերգ կամ Գովերգ ի պատիւ Աստուածամօր»⁷⁵², զոր «Իբր աւարտական թէզ պատրաստեցի...», որ ինչպէս կարգացի ձեռք թերթին մէջ միւրտուած էր գեղեցիկ Փառերգ հայերէն բառով: Աստուածամօր գովասանական փառերգ մըն է այս, որ ինչպէս գիտէք, այս գիշեր պիտի լսուի Մխիթարեան եկեղեցիին մէջ»⁷⁵³:

Այս փառերգին երրորդ ունկնդրութիւնը տեղի ունեցաւ Վիեննա, Մայրավանքին մէջ: Այս առիթը, քանի մը պատմական տուեալներ աւելցնելով, յուշագրած է հեղինակը. «Այս երկոյ ժամը 7-ին Մայիսի ջերմեանդութիւնը փակելու համար մեր տղաքը — առա-

⁷⁵¹ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԻԸ. հտ., Շարաթ, 18 Դեկտեմբեր 1976: ⁷⁵² Մարմարա, 19 Յունուար 1977, Զորեքշաբթի, էջ 2ա: ⁷⁵³ Մարմարա, 17 Յունուար 1977, Երկուշաբթի, էջ 2ա:

Ղին անդամն ըլլալով — մեր աղօթարանի (ուր միաբաններս ժամերգութիւններն ու հասարակաց աղօթքները կը կատարենք միասնաբար) մէջ երգեցին եռաձայն իմ Լիթանիա-ս՝ երգեհոնի իմ ընկերակցութեամբ: Անշուշտ կատարեալ յաջող երգեցողութիւն մը չեղաւ, քանի որ շատ քիչ փորձած էինք, բայց հաւնուեցաւ: Լիթանիա-ն գրած եմ 1958-ին (մոռացումի վրիպակ), բայց առաջին ունկնդրութիւնը Կ. Պոլիս եղաւ անցեալ տարի Դեկտ. 18-ին մեր Վարժարանի եկեղեցին 80 հոգինոց երգչախումբի մը (Ասողիկ) կողմէ, Մխիթար Աբբասօր 300 ամեակին առթիւ եւ շատ զնահատուեցաւ առհասարակ բոլորէն»^{753ա}:

102 — *Zweistimmiger Kanon*, 16 Սեպտեմբեր 1959, Վիեննա, էջ 1⁷⁵⁴:

103 — 1. *Kanon*, 24 Սեպտեմբեր 1959, Վիեննա, էջ 1⁷⁵⁵:

104 — 2. *Kanon*, 24 Սեպտեմբեր 1959, Վիեննա, էջ 1⁷⁵⁶:

105 — *Menuet*, *Zweistimmiger Kanon*, Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր 1959, Վիեննա, էջ 2⁷⁵⁷:

106-107 — *Kanon*..., 1 Հոկտեմբեր 1959, Վիեննա:

Այս թուականը կրող երկու *Kanon*-ներու նօթագրութիւնները ծանօթ չեն ինծի: Սակայն անոնց գոյութեան փաստն է հետեւեալ նախադասութիւնը. «Իրիկունը մինչեւ ուշ գիշեր (ժ. 1) նստայ եւ 2 *Canon* գրեցի...»⁷⁵⁸:

108 — Խաղի ստեղծ խաղ, *Kanon a 3 Voci*, 23 Հոկտեմբեր 1959, Հոռոմ, էջ 1⁷⁵⁹:

^{753ա} Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԹ. հտ., Երեւան, 31 Մայիս 1977:

⁷⁵⁴ Հ. Գր. Հ., Ակադեմական դասեր, 5. Heft, էջ 11:

⁷⁵⁵ Հ. Գր. Հ., Ակադեմական դասեր, 6. Heft, էջ 2:

⁷⁵⁶ Նոյնը, անդ, էջ 3:

⁷⁵⁷ Նոյնը, անդ, էջ 4-5:

⁷⁵⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԱ. հտ., Հինգշաբթի, 1 Հոկտեմբեր 1959:

⁷⁵⁹ Հ. Գր. Հ., Ակադեմական դասեր, անդ, էջ 8:

109 — Մայր Հաւատոյ, *Kanon a 2 Voci in der Unteroktave*, 1 Նոյեմբեր 1959, Հոռոմ, էջ 1⁷⁶⁰:

110 — Մընաք բարով... Երբքաք բարով, *Kanon a 3 Voci*, 2 Նոյեմբեր 1959, Հոռոմ, էջ 2⁷⁶¹:

111 — *Kanon Perpetuo*, *Kanon a 4 Voci*, 15 Նոյեմբեր 1959, Հոռոմ, էջ 2⁷⁶²:

112 — Խորհուրդ Խորին..., 30 Նոյեմբեր 1959, Վիեննա, էջ 1⁷⁶³:

113 — *Kanon a 2 Voci*, *Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր* 1959, էջ 1⁷⁶⁴:

114 — *Kanon in der Oberquint*, *Դեկտեմբեր* 1959, Վիեննա, էջ 1⁷⁶⁵:

115 — *Kanon zu 2 Stimmen in der Quint*, 5 *Դեկտեմբեր* 1959, Վիեննա, էջ 1⁷⁶⁶:

116 — *Spiegelkanon*, *Motiv aus einem armenischen Messlied*, 16 *Դեկտեմբեր* 1959, Վիեննա, էջ 1⁷⁶⁷:

1960

117 — *Krebskanon*, *Thema aus einem armenische Volkslied*, 9 Յունուար 1960, Վիեննա, էջ 1⁷⁶⁸:

118 — *Fuga*, 10 Յունուար 1960, Վիեննա, էջ 2⁷⁶⁹:

119 — *Fuga (a 2 Voci, նուազի համար)*, 25 Յունուար 1960, Վիեննա, էջ 2⁷⁷⁰:

⁷⁶⁰ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., *Fuga und Kanon*, Wien 1959, էջ 1:

⁷⁶¹ Հ. Գր. Հ., Ակադեմական դասեր, անդ, էջ 10-11:

⁷⁶² Նոյնը, անդ, էջ 12-13:

⁷⁶³ Նոյնը, անդ, էջ 6:

⁷⁶⁴ Նոյնը, անդ, էջ 7:

⁷⁶⁵ Հ. Գր. Հ., *Fuga und Kanon*, անդ, էջ 3:

⁷⁶⁶ Նոյնը, անդ, էջ 5:

⁷⁶⁷ Նոյնը, անդ, էջ 6:

⁷⁶⁸ Նոյնը, անդ, էջ 7:

⁷⁶⁹ Նոյնը, անդ, էջ 8-9:

⁷⁷⁰ Նոյնը, անդ, էջ 10-11:

Այս 64 ամանակ ունեցող երկին առաջին հինգ ամանակներուն ձայնանիշերուն տակ գրած է «Օրհնեցից» տաղին բառերուն առաջին մասը...: «Իրիկունը մինչեւ կէս գիշեր նստելով աւարտեցի երկու ձայնով՝ առաջին *Fuga*-ս *Kontrapunkt*-ի օրէնքներուն համաձայն եռաձայն խմբերգի համար — իբր ապագայ շինուելիք բազմաձայն պատարագի մը վերջին մասը (Օրհնեցից զՏէր...): Շատ ուրախ եմ այս առաջին փորձին համար, եթէ բրոֆէսորս հաւնի՝ պիտի փորձեմ եռաձայն *Fuga* մը եւս»⁷⁷¹:

Գանի մը տարի վերջ, հաւանաբար 1963-1966 ժամանակամիջոցին մէջ, Հ. Հէպոյեան *Fuga (a due voci)* վերտառութեամբ ուղած է իր այս գործը նոր ընդօրինակել կատարելով չնչին բարեփոխումներ: Սակայն վերամշակած է միայն 33 ամանակներ մէկ էջին վրայ, իսկ երկրորդը պարսպ մնացեր է: Կարծես շատ աւելի ուշ, մատիտով բոլորովին նոր վերջարան մը յօրինած է...⁷⁷²:

120 — *Zweistimmige Fuga*, երգի համար, Փետրուար 1960, Վիեննա, էջ 1⁷⁷³:

Bariton եւ Baß ձայներու համար է. նօթագրութեան տակ տողաչարած է *De profundis*-ի (Ի խորոց կարգացի...) բառերը:

121 — *Fuga a due voci*, երգի համար, 8 Մարտ 1960, Վիեննա, էջ 2⁷⁷⁴:

Նախորդ կտորին բառերով՝ Tenor եւ Baß ձայներուն համար յօրինուած է:

122 — *Fuga a 3 voci (Chorus)*, 31 Մարտ 1960, Վիեննա, էջ 2⁷⁷⁵:

Tenor, Bariton եւ Baß ձայներու համար է:

— Թիւ 108-122 կտորներուն մասին յիշատակութիւն չկայ յուշատետրերուն մէջ: Յօրինուած են կա՛մ Prof. J. Mertin-ի հետ ունեցած դասերուն կապակցութեամբ կա՛մ ալ իբր արդիւնք այս համանուագին կա՛մ այն համերգին ունկնդրութեան...:

⁷⁷¹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԲ. հտ., Երեւան, 25 Յունուար 1960:

⁷⁷² Համ. Հ. Գր. Հ., կտորներ Բ., անդ, էջ 12-13:

⁷⁷³ Նոյնը, անդ, էջ 13:

⁷⁷⁴ Նոյնը, անդ, էջ 14-15:

⁷⁷⁵ Նոյնը, անդ, էջ 16-17:

123 — Հոգեհանգստեան (*Requiem*) Պատարագ, Արական եռաձայն խմբի համար, Երգեհոնի ընկերակցութեամբ, Վիեննա, 20 Օգոստոս 1960:

Կողքին արտաքին երեսին վրայ այս վերտառութիւնը ունեցող տետրակին մէջ յօրինած — գրած է Հ. Հէպոյեան միայն խորհուրդ խորին-ը՝ Tenor, Contra-Tenor եւ Baß ձայներուն համար, երգեհոնի անաւարտ բաժիններով⁷⁷⁶: Նօթագրութեան մէջտեղը «1.IX.60», իսկ անոր վերջաւորութեան՝ «14.IX.60» թուականները նշանակած է հեղինակը: Այս երկու օրերուն նկատմամբ ոչ մէկ ակնարկութիւն կայ յուշատետրին մէջ: Առաջին յուշագրութեան տեղերն են. «Երէկ սկսայ Հոգեհանգստեան Պատարագ-ի մը յօրինման՝ արական եռաձայն խմբի համար, յանձնարարութեամբ Հոռոմի Յովսէփ Վրդ. Գաֆթանճեանի, որ յանձն առաւ (München գտնուած շարքով) նաեւ ի լոյս ընծայել զայն Հոգեւոր Տիրոջ միջոցներով»⁷⁷⁷:

Ինչպէս արդէն իմացանք հեղինակէն, այս յօրինուելիք պատարագին առաջին կտորն եղաւ «Օրհնեցից զՏէր» տաղը՝ հոս 119 թիւը: Այս առնչութեամբ՝ ասկէ մօտ ինն տարիներ առաջ տուած հարցազրոյցին՝ Հ. Հէպոյեան յայտարարեց. «Երկար տեսէ ի վեր կը հարցնեն ինձի, թէ ինչո՞ւ պատարագ մը չեմ գրեր: Այ՛ո, պիտի գրեմ, բայց եթէ գրեմ ո՛չ Եկամբանին պիտի նմանի, ո՛չ Ձիւղնկերեանի, ո՛չ ալ Սվաճեանի: Թերեւս ամէնէն շատ նմանի կոմիտասի պատարագին: Որովհետեւ կ'ուզեմ բազմաձայնային դրութեամբ գրել: Վերջին մասը գրած եմ արդէն, այսինքն Օրհնեցից-ը»⁷⁷⁸:

Հ. Հէպոյեանի երաժշտական կարողութեան եւ երաժշտագիտական որակին ծանօթներն ու հասկցողները, մասնաւորապէս միաբանակիցները կը սպասէին իրմէ պատարագի մը յօրինումը: Այս իմաստով յատկանշական եւ ամենասաց է Մխիթարեան երգահանին քաղաքացի տարեկից դասընկեր եւ տարիներու պաշտօնակից սպակիր եղբոր մորմօրը, երբ կը բացայայտէ. «Պիտի չգա-

⁷⁷⁶ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., Հոգեհանգստեան (*Requiem*) Պատարագ, Վիեննա 1960, էջ 1-3:

⁷⁷⁷ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԲ. հտ., Կիւրակի, 21 Օգոստոս 1960:

⁷⁷⁸ Մարմարա, 19 Յունուար 1977, Չորեքշաբթի, էջ 2ա:

զբիմ ամսոսալէ այն իրողութիւնը, թէ նա կրնար մեր եկեղեցական երգեցողութիւնը ճովագնել, օրինակ՝ Հէպոյեան պատարագով...»⁷⁷⁹: Տողերս գրողը, որ միշտ եղած է Հ. Հէպոյեանի գնահատողներէն ու քաջալերողներէն մին, անոր մահուան կանխող վերջին շարաթերուէն իբրեւ սրտակիցն ու յետմահու անոր կեանքին եւ գործին ուսումնասիրողը՝ կը յայտնէ, թէ արուեստագէտ վարդապետին ներքին յօժարութիւնը տակաւին բոլորովին պատրաստ չէր իր ծրագրած պատարագի երկը ամբողջական տարողութեամբ ու մտադրած կատարելութեամբ յօրինելու եւ աւարտագրելու...: Այս իմ անձնական եզրակացութեանս փաստերը նաեւ այն քանի մը փորձերն են, ուր Հ. Հէպոյեան զբաղեցաւ «պատարագի» հարցով, որ սակայն արտաքին եւ ներքին պատճառներով անվերջանալի թնճուկ մնաց իրեն համար...: Այն փորձերուն պիտի անդրադառնամ ժամանակագրական կարգով, երբ իրենց տեղը հասնիմ: Վերջապէս, այս բարդ հարցին իբր լուսաբանութիւն, թէեւ շատ անբաւարար, կը մէջբերեմ Վ. Զօրենցի վկայութիւնը. «Հարց տուի իրեն, իբր կրտսերագոյն եղբայրակից մը, թէ ինք այնքան հմուտ է յօրինումի արուեստին եւ ունի ստեղծագործողի, ինչո՞ւ պատարագ մըն ալ ինք չի գրեր: Պատասխանեց. — Եթէ պիտի չաւելցնեմ նորութիւն եղած պատարագներուն վրայ ու պիտի կրկնեմ գանոնք պարզապէս՝ Այտընեան, Կոմիտաս, Եկմալեան, Սրապեան»⁷⁸⁰ եւ ուրիշներ: Գրած ըլլալու համար՝ գրել, արուեստի գործ չէ»⁷⁸¹:

ՊԷՅՐՈՒԹ (1961—1971)

Մայրավանքի մէջ վերջին հինգ տարիներուն ինքնամփոփումի եւ ակադեմիական զարգացումի (համեմատաբար) անդորր կեցութենէն զժուարաւ բաժնուեցաւ եւ վիեն-

779 Հ. Բ. Ֆէրհաթեան, անդ, էջ 12ա:
780 Հ. Մ. Սրապեանի (1886—1965, հմմտ. Հանդէս Ամսօրեայ 1965, թիւ 4—6, էջ 161—164 եւ Վերելք 1972, Հազմիէ, թիւ 5, էջ 169—172) «Սուրբ Պատարագի երգեցողութիւնները» (տպ. Վիեննա 1936) երկին մէջ Հ. Հէպոյեան կատարած է սրբագրութիւններ ու յղկումներ (հմմտ. ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տի. անոր «սրբագրած օրինակը», էջ 6, 12—15, 17, 20 եւ 30—34):
781 Վ. Զօրենց, Հ. Գրիգոր Վրդ. Հէպոյեան, մահուան Ա. տարիկցին առիթով, Հայ կեանք, թիւ 17, Ա. տարի, Յունուար 31, (Լոս Անճելըս), 1986, էջ 28բ:

նայէն ակամայ հեռացաւ Հ. Հէպոյեան: Հասկնալի է անոր դժկամակութիւնը, որուն համար քանի մը պատճառներ ունէր. բայց մանաւանդ երբ մտապատկերեմ, յօրինումի կատարելագործուած արուեստին եւ խորաթափանց հմտութեան շնորհիւ, վերանորոգ աւելին եւ տենչին կայութիւնը:

Սմէն կասկածէ վեր է այս հաւաստումը, որ Հ. Հէպոյեան գոնէ դեռ 5—10 տարի առանց ընդհատումի վիեննա մնալով՝ պիտի կարենար, եւ արդէն սկսած էր, խաղաղ ու նպատակաւոր միջավայրին մէջ իր գլուխ-գործոցները երկնել ու կեանքի բերելով՝ նորանոր երկեր ստեղծագործելու մշտալուս խանդը պիտի ունենար...: Եթէ 1956—1960 շրջանը նկատեմ սոսկ իբր բարձրագոյն հասունութեան եւ աւելի հիմնական դիտելիքներու ձեռքբերումի ժամանակ, այն ատեն իրաւացիօրէն պիտի կարենամ հաստատել, թէ ասոր պիտի հետեւէին, բնականաբար վիեննայի տուեալ պայմաններու մէջ, ստեղծագործումի եւ պտղաբերութեան լուսալոյս տարիները...: — Վիեննայի Միլիթարեան Միաբանութեան վերջին երեսուն տարիներուն (1955—1985) ընթացքին վանական պաշտօններու տեւաշարժ կարգադրութիւններն ու «պաշտօնայ» միաբաններու (յաճախ) տեղափոխութիւնները նաեւ ցաւալի, պատմական փաստերն են կրօնաւոր-քահանաներու անձնակազմի սակաւաթիւին...: Պարզ է, որ Հ. Հէպոյեան իբր հաւատաւոր Միլիթարեան անձնապէս չէր կրնար եւ (ուխտով) իրաւունք ալ չունէր բացառութիւն մը կազմելու...:

Վիեննայի այս հանդարտ հինգ տարիներուն յաջորդեցին Պէյրութի եռուն տասնմէկ տարիները, որոնք հեղինակելու տեսանկիւնէն թէեւ այնքան ալ ամուլ չեն եղած, սակայն վերոյիշեալ ակնկալութիւնը չեն արգարացներ: Ապացոյցն է քիչ վերջ ներկայացնելիք այս շրջանին յօրինած երկերուն եւ դաշնաւորած կտորներուն ժամանակագրական անուանացանկը:

Պէյրութի, ուր հասեր է 13 Հոկտեմբեր 1960—ին, այս երկրորդ պաշտօնավարութեան դպրոցական գործունէութիւնը նոյնն էր, ինչ որ եղած էր իբրեւ ուսուցիչ եւ դաստիարակ 1934—1955 քսան տարիներուն ընթացքին: Աւելորդ է մանրամասնել, թէ հոս գործի

կ'անցնէր աւելի փորձառու եւ իմաստացած մանկավարժը:

Երաժշտ Հ. Հէպոյեանի գործունէութեան եւ վաստակին նկատմամբ՝ հոս կ'ուզեմ անդրադառնալ այն յիշարժան յատկութիւններուն եւ կարողութիւններուն, որոնք աներկբայօրէն կը կազմեն անոր համբաւին փաստերուն ժողովրդականութիւնը:

Առաջին՝ Հ. Հէպոյեան պէյրութահայ մակարդակ ունեցող ամէն երաժշտական հաւաքոյթին կը հրաւիրուէր: Ինչպէս յաջորդ իրողութիւններուն թուարկումին, հոս ալ պիտի գոհանամ միայն մէկ երկու մէջբերումով: «Այս երեկոյ ժամը 8—ին Դոկտ. Մանուկեանի վիլլան հաւաքուեցան. Հայաստանի երգահանները՝ Միրզոյեան, Պաղտասարեան, Սարեան Դ., Է. Յովհաննէսեան, Ա. Աճէմեան, Ամիրխանեան եւ տեղացի մեր արուեստագէտները, ընդ որս՝ Աւօ եւ ինքս: Մեծերու կարգին՝ Աւօն ալ նուագեց Ա. Սաչատուրեանի Սոնատինը (2 մաս): Հայաստանի երգահանները Աւօյին նուագը շատ հաւնեցան եւ խորհուրդ տուին Աւօն, քանի ուշ չէ, Հայաստան գրկելը»⁷⁸²:

Երկրորդ՝ Հ. Հէպոյեան «Լիբանանահայ երաժշտագէտներու Օր»ուան աստղերէն⁷⁸³ ու խօսք անոնողներէն մին էր⁷⁸⁴: «Յովակիմեան—Մանուկեան Վարժարանի տնօրէն՝ Պր. Ա. Թօփճեանի հրաւերին ընդառաջելով այսօր ժամը 4—7 Լիբանանահայ մօտ քսան երաժիշտներ (խմբանկարին վրայ 16 հոգի) իրենց սրահը ընդունելութեան մը համար հրաւիրուեցանք: Մեզ ծանօթացուցին նախ իրենց աշակերտութեան եւ ապա ուղղեցին մեզ հարցումներ, որոնց պատասխանեցինք: Տըզաք երեք ժամ մեծ ուշադրութեամբ հետեւեցան: Ժամը 7—ին թէյստեղանով հիւրասիրուեցանք»⁷⁸⁵:

782 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԳ. հտ., Հինգշաբթի, 3 Յունիս 1971:
783 Հմմտ. Նուէրում, անդ, էջ 64, ուր տպուած է խմբանկար մը, որ կը ներկայացնէ «Լիբանանահայ երաժշտագէտները Գալուստ Կիւլպենկեան Հանդիսասրահի բեմին վրայ»: Մէջտեղը աթոռ տրուած է Հ. Հէպոյեանին:
784 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տի. —ին մէջ դոստ լուսանկար մը, որ կը ներկայացնէ երաժիշտ վարդապետը խօսքի պահուն՝ հոս թիւ 783 տեղիքին մէջ յիշուած հաւաքոյթին ժամանակ:
785 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ի. հտ., Զորեքշաբթի, 24 Յունուար 1968:

Երրորդ՝ Հ. Հէպոյեան երաժշտական մրցանքներուն դատական մարմինին յարգուած անդամն էր: «Այսօր աւարտեցի շաբաթէ մը ի վեր ինձի յանձնուած Կոմիտասի 100 ամեակին առթիւ յօրինուած մրցման երգերու սրբագրութիւնը: 13 մանակցողներէն հազիւ 2 հոգիներ կը նմանէր բանի... միւսները յանդուգն ոչնչութիւններ էին: — Սփիւռք շաբաթաթերթի 23 Նոյեմբերի թուին (բացառիկ թիւ) մէջ այսօր լոյս տեսաւ Կոմիտասի մասին օտար երաժշտագէտներու կարծիքը իմ կողմէ: Այս երեկոյ Կիւլպենկեան սրահը գացի՝ Կոմիտասի 100 ամեակին երգի եւ նուագի մրցանքներու կարծիքս յայտնելու իբր անդամ Դատական Կազմին...»⁷⁸⁶:

Զորրորդ՝ ինչպէս արդէն գիտենք, Հ. Հէպոյեան ծանօթ խմբավարն էր: Պոլսահայ երաժիշտ-դաշնակահարուհին կարճ հարցումը արդէն ինքն ապացոյց—պատասխանն է ամբողջական. «Ե՞րբ կուզաք Պոլիս — խումբ եւ ժողովուրդ Ձեր խմբավարութեան կը սպասեն»⁷⁸⁷:

Հինգերորդ՝ Հ. Հէպոյեան շատ սիրուած ձեռնադաշնակահարն էր: Ն. Պէշիկթաշլեանի վկայութիւնը կը համապատասխանէ իրականութեան. «Ո՛ւր ալ ըլլայ, նուագարանը անբաժան է իրմէ: Իպրոցը դաշնակ ու ճամբորդութեան մէջ աքորտէնը մասն են մարմինին: ... Ուղեւորութեան ընթացքին, կառքին մէջ, հարկ չկայ թախանձելու որ նուագէ. փափաք մը բաւական է, որպէս զի լեցնէ նուագահարութեամբ ձեր հոգին, նաեւ ըրեւր բաժանիները բնութեան»⁷⁸⁸: Բազմաթիւ ընտանեկան եւ դպրոցական ելոյթներէն մին մէջբերեմ. «Միլիթարեան Պարահանդէսին համար աշխատող Սաներուն եւ Բարեկամներուն Cocktail մը տուինք մեր հիւրանոցը: Կիթաուիստ ժողէֆ Իշխանեան յատուկէն հրաւիրուելով երեք սպանական կտոր նուագեց: Ես ալ աքորտէն նուագեցի»⁷⁸⁹:

786 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԱ. հտ., Զորեքշաբթի, 29 Հոկտեմբեր եւ Հինգշաբթի, 27 Նոյեմբեր 1969:
787 ՎՄԳ, Գ. Ղազարոսեան տի., նամակ՝ Իսթանպուլ, 9 Նոյեմբեր 1959: Հմմտ. նաեւ Յ. Բրուստյան, Երգեր Սփյուռքից, անդ, էջ 140:
788 Ն. Պէշիկթաշլեան, Հայ Կաթողիկէ Հայրեր, անդ, էջ 3ա:
789 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԲ. հտ., Կիրակի, 26 Ապրիլ 1970:

Վեցերորդը՝ ինչպէս Գահիրէի, այսպէս ալ Պէյրուսի մէջ Հ. Հէպոյեան հանդիսացաւ փնտռուած դաշնակահարը: Հոս արդէն առաջին պաշտօնավարութեան սկիզբը՝ ունկընդիւններուն ուշադրութիւնը գրաւած էր. ինչպէս կ'իմանանք անոր մէկ յուշագրութեան. «Կէսօրէ վերջ Պր. Գաղանճեանին գացինք Հ. Միքայէլի (Ազեան) հետ՝ իրենց ինքնաշարժով: Դաշնակի եւ աքորտէոնի վրայ բաներ մը նուազելովս՝ բռնկեցան մարդիկը... կը դարձանան, որ վարդապետ մը նուազել կընայ...»⁷⁹⁰: Չեմ ուզեր յիշատակել դպրոցական եւ աշակերտական հանդէսներուն բազմիցս բերած անոր մասնակցութիւնը, ինչպէս նաեւ մեր եւ ուրիշին եկեղեցիին մէջ պատարագի եւ այլ արարողութիւններու ընթացքին անոր նուազածութիւնները⁷⁹¹: Պարզ տրամաբանութեամբ, բնական համեստութեամբ եւ ասոնց համընթաց օժտուած կարողութեամբ՝ Հ. Հէպոյեան միշտ պատրաստ եւ յօժար էր օգնելու անխտիր բոլոր անոնց, որոնք որեւէ կերպով եւ որեւէ առիթին պէտք ունէին իր նուազի կատարումին: 1949—1984 յուշատետրները աւելիով կը հաւաստեն այս իմ եզրակացութիւնս...: Միթիթարեան վարդապետը չունեցաւ շարժաններ:

Հ. Հէպոյեան դաշնակահարը նաեւ կը հրաւիրուէր՝

— ահագեմական ելոյթներու, դ. օր. Վահան Թէքէեան Մշակութային Միութեան Գ. Կիրակչեանի սրահը, ուր իրմէ առաջ ֆեմանչիստ Ռուբին նուազած է եւ Գ. Կակոսեան երգած, «խիւ ես փոխարինելով դաշնակահար Օր. Շ. Միթիթարեան» նուազեցի Ա. Պապաշանեանի Վաղարշապատի պարը, եւ Ս. Բարխուդարեանի «Նաղպարը»⁷⁹²:

— ազգային յուշատներու. «Վարդանանց Զօրավարաց: Առտու ժամը 9-ին ձայնաւոր Պատարագ Հոգեւոր Տիրոջ Պաթանեանի կողմէ մեր տղոց երգեցողութեամբ եւ

⁷⁹⁰ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., Ա. հտ., Շարաթ, 26 Փետրուար 1949:
⁷⁹¹ Օրինակի համար՝ «Այսօր, առաւօտեան ժամը 9-10¹/₂ Ս. Գրիգոր-Ս. Եղիա Հայ Կաթ. Պատրիարքարան Մայր-Եկեղեցին ձայնաւոր Պատարագին նուազելու դացի՝ Տէր Յակոբ Զարիպեանի հրաւերով» (Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԱ. հտ., Կիրակի, 6 Ապրիլ 1969):
⁷⁹² Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԲ. հտ., Շարաթ, 2 Ապրիլ 1966:

իմ նուազով: Ժամը 11-12 յիշատակի հանդէս մեր սրահը. խօսեցան Հ. Վ. Աշգարեան եւ Պր. Գ. Պաղճեան: Տիկ. Ա. Փէհլիվանեան իմ ընկերակցութեամբ երգեց Այվազեանի 'Նոր Հայաստան, երգը շատ յաջող. կիթառիստ Իշխանեան ժ. երկու կտոր նուազեց եւ ամուսնեցող Վ. Չարըքեան արտասանեց...»⁷⁹³:

— հրապարակային զրոյցերու. «Մեր ասուլիսներու շարքին այս երեկոյ Հայ Եղեռնի յիսնամեակը ողբկոչող սղատօն մը ըրինք մեր սրահը, խուռն բազմութեան մը ներկայութեամբ: Խօսեցան Հ. Վարդան (Աշգարեան) եւ Պր. Պաղճեան: Երգեց Տիկ. Ա. Փէհլիվանեան իմ ընկերակցութեամբ դաշնակի (Ծիծեռնակ եւ Հով առէք)...»⁷⁹⁴:

— բանաստեղծութիւններու. «Երեկոյեան ժամը 8-ին Դկտ. Յ. Սաղըրեանի կառքով Հ. Վարդանի հետ Ազատամարտ Ակումբը (Աշրաֆիէ) դացինք ներկայ գտնուելու... դասախօսութեան: Ես դաշնակով ընկերացայ երգչուհի Տիկ. Ա. Փէհլիվանեանի չորս երգերուն (Հով առէք, Ծիրանի ծառ, Ծիծեռնակ, Ո՛հ ինչ անոյշ)»⁷⁹⁵:

— ընտանեկան հաւաքոյթներու. «Ժամը 7-ին Ալքաղար պանդոկի սրահը երեկոյթի մը առթիւ դաշնակով ընկերացայ սիրուած թէնօր Արա Կիրակոսեանի (2 հայկական նոր երգ)»⁷⁹⁶:

Եօթներորդ՝ Հ. Հէպոյեան դաշնակի եւ աքորտէոնի յարգուած եւ յայտնի ուսուցիչն էր: Միթիթարեան վարդապետը իրբեւ երգահան եւ երաժշտագէտ իր կեանքին կոչումը նկատած էր իր պաշտելի նիւթին եւ արուեստին ուսուցումն ու դասաւանդումը: Ասոր ապացոյցները կ'երաշխաւորէ տարիներու առատ հունձքը⁷⁹⁷: Այս վարար բերքին մէկ

⁷⁹³ Նոյնը, անդ, Հինգշաբթի, 17 Փետրուար 1966:
⁷⁹⁴ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԲ. հտ., Շարաթ, 10 Ապրիլ 1965:
⁷⁹⁵ Նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 13 Ապրիլ 1965:
⁷⁹⁶ Նոյնը, անդ, Կիրակի, 14 Փետրուար 1965:
⁷⁹⁷ Ասոր նկատմամբ ամբողջական գաղափար կազմելու եւ իրական տարողութիւն ունենալու համար, անհրաժեշտ է, որ ապագային մէկը ուսումնասիրէ Հ. Հէպոյեանի հրատարակուելիք բոլոր երաժշտագիտական յօդուածները եւ «Ամենօրեայ Յուշերէս» վերատարուութեամբ մէկ կամ երկու հատորը: Մեծապէս պիտի նպաստէ նաեւ ՎՄԴ-ի մէջ պահուած նամակներուն քննութիւնը...:

մասը կը կազմեն Հ. Հէպոյեան ուսուցչին սան-սանուհիներուն հեռատեսիլի ելոյթներն ու մասնաւորապէս Ա. Գոլուովսեանի երեւոյթը, որոնց մասին քիչ վերջ պիտի խօսիմ. բայց ասկէ առաջ, հոս դեռ պզտիկ զրուագի մը յիշուելու է, որ կրնայ ծառայել նաեւ իբր թարգման իրեն նման բոլոր պատահածներուն...: «Conservatoire դացի եւ Ռօզինի (Զէյթունցեան) քննութեան յաջողութեան արդիւնքը իմացայ՝ 15¹/₂ 20-ի վրայ. երկրորդ ելեր է 60 քննուողներու մէջ՝ կէս նշով ետ մնացած ըլլալով առաջին ելլողէն»⁷⁹⁸: Նախընթացին ետք Ռօզինը քօնսէրվաթուառ տարի... ներկայացնելու իր ուսուցչուհիին, որ է երբեմնի Օր. Մատլէն Փէհլիվանեան, այժմ՝ Տիկ. Medawar: Երգահան Պօղոս Ճեւալեան Ռօզինի նուազը լսելով՝ ըսաւ ինծի. «Պաւօ, շատ լաւ պատրաստեր էք. տաղանդ մըն է... ու ջերմօրէն շնորհաւորեց զիս»⁷⁹⁹: Զերմաջերմ գնահատանքի արժանացաւ Հ. Հէպոյեան ուսուցիչը իր վերոյիշեալ աշակերտուհիին, Հագմիէի մեր վարժարանին սրահին մէջ՝ Ուրբաթ, 3 Նոյեմբեր 1967-ին, տուած «Ռէսիթալ»-ին «շատ յաջող» առաջին ելոյթէն վերջ: Օրինակի համար՝ Այգ օրաթերթը «Դպրոցական յաջող Ռէսիթալ մը» խորագրին տակ անոր յայտագրին կտորները թուելէ ու փոքրիկ դաշնակահարուհին նըւազին անդրադառնալէն ետք, կը պատմագրէ իր ընթերցողներուն. «Ռօզին դաշնակի նուազն սկսած է ութը տարեկանին, առաջնորդութեամբ ծանօթ երաժշտագէտ Հ. Գր. Հէպոյեանի, որ տեսնելով անոր մէջ երաժշտական բնատուր տաղանդը՝ դայն միշտ քաջալերած»⁸⁰⁰ է ու պատրաստած՝ քօնսէրուա-

թուար,-ի: Արդարեւ, քաղաքիս Պետական Երաժշտանոցի այս տարուան մուտքի խիստ քննութեան ներկայացող բազմաթիւ հետամուտներու միջեւ Ռօզին Երկրորդը կը հանդիսանայ եւ կ'ընդունուի իբր Դ. դասընթացի աշակերտուհի: ... Լաւ դաշնակահարուհի մը ըլլալու ամէն նախապայման կը լրացնէ ան: Կլ մնայ միայն յարատեւ աշխատանք»⁸⁰¹:

Հ. Հէպոյեանի երաժշտական վաստակն ու համբաւը կազմող այս եօթ ազգակներուն մասնակի եւ ոչ-ամբողջական վերատեսութեան աւարտին՝ հասկնալի է, որ ան 1961—1971 տարիներուն հոլովոյթին մէջ հանդիսացաւ, բացայայտ եւ արդիւնալից կերպով, լիբանանահայ հանրածանօթ հասարակական գործիչը, բայց յատկապէս թէ՛ իր նուազի աշակերտ-աշակերտուհիներու պետական հեռատեսիլէն ունեցած անհատական եւ խմբակային ելոյթներով, թէ՛ իր երաժշտա-քննադատական յօդուածներով եւ թէ՛ իր երաժշտա-պատմական բանաստեղծութիւններով:

Պէյրուսի 1949—1952 տարիներուն առաջին պաշտօնավարութեան ընթացքին՝ Լիբանանեան պետական ձայնասփիւռէն անձնական նուազումներ ու ձեռնադաշնակի սաներուն ելոյթներ կազմակերպելու առաջնութիւնը Հ. Հէպոյեանին արժանիքն եղաւ: Այսօր ալ, այս երկրորդ պաշտօնավարութեան տասնմէկ տարիներուն շրջանին՝ «Երաժշտութեան բազմավաստակ ուսուցիչ»-

de-ները, arpegge-ները, Չէրնի եւ Հանօնի exercice-ները եւ չձանձրանալու համար նաեւ մեծ վարպետներու քլասիք գործերը:

Միեւիտ Ռօզին, թերեւս հեռուէն խօսքերս աւելի ազդեն: Նայէ՛ եւ լա՛ւ միտ դիր, երաժշտութեան ձիրքը՝ բացառիկ շնորհք մըն է որ Աստուած քիչերուն կուտայ: Ես իբր հինգ տարուայ ուսուցիչը կը հաստատեմ թէ այդ ձիրքը ունիս դուն եւ լուրջ աշխատանքով կրնաս օր մը փայլուն դաշնակահար - սոլիստ - եւ ուսուցչուհի ըլլալ եւ լաւ նիւթական եւ հոգեկան հարստութիւն դիզել: Բայց՝ ինչպէս ամէն մեծ մարդ, դուն ալ միայն յամառ եւ յարատեւ աշխատանքով կրնաս հասնիլ կատարելութեան այդ բարձունքը, ուրախութիւն ըլլալով ծնողքիդ (եւ ինծի) եւ պատիւ բերելով ազգիդ: Ուրեմն երբ շարժէ մը հոն ըլլամ, կ'ուզեմ խոստումդ ահանջներով լսել եւ հետք հաշտուիլ... ապա թէ ոչ ուշ պիտի ըլլայ ամէն զըջում» (ՎՄԴ, Հ. Գր. Հ. տի., նամակ՝ Իսթանպուլ, 2 Սեպտեմբեր 1968):

⁸⁰¹ Այգ, Պէյրուս, ԺԵ. տարի, թիւ 4528, Շարաթ, 11 Նոյեմբեր 1967, էջ 2դ:

ին հեռատեսիլի նախաձեռնարկին⁸⁰² ելոյթները եւ յաջողութիւններն աննախնթաց եղած են Միջին Արեւելքի եւ մասնաւորապէս Լիբանանի հայկական աշխարհէն ներս: Միաժամանակ անոնք խօսուած ապացոյցները եւ հիւսիսային պատուհաններն են Հ. Հէպոյեանի յետմիջօրէին եւ վերջապէս տուած ամենօրեայ նուազի անձնական դասերուն, որոնք, մէկ կողմէ, դարձան եւ ուրախառիթ երեւոյթներ են ոչ միայն ուսուցչին, այլ նաեւ քաջալերական, շահաւէտ՝ փոքրիկ նուազողներուն համար ու վերջապէս՝ պատուաբեր մեր լիբանանահայ դաղութին հասցէին: Եւ սակայն, միւս կողմէ, զանոնք բացասական իրողութիւններ պիտի համարձակիմ նկատել, քանի յորինող երաժիշտ եւ երգահան Հ. Հէպոյեանին համար եղան ժամասպառ եւ յղջնատանջ ձեռնարկներ, որոնց մասին, յամենայն դէպս, քիչ մը աւելի հանգամանորէն անդրադառնալու ստիպողականութիւնը կը բացայայտէ անոր երաժշտական վաստակին համապարփակ տարողութիւնը:

Պէյրութ, Հինդաբութի, 17 Մայիս 1962 թուականէն սկսեալ մինչեւ Շարաթ, 9 Նոյեմբեր 1968 տարին՝ Հ. Հէպոյեանի նուազող սանսոնետները քսաներկու անգամ ելած են հեռատեսիլէն: Աշակերտական օժանդակութիւններու եւ դպրոցական հանդէսներու անոնց ունեցած բազմաթիւ ելոյթները չեմ հաշուեր 1961—1971 շրջանին յուշատետրներուն մէջ: Հեռատեսիլի առաջին դեղարուեստական դորձադրումին պատրաստողական աշխատանքներուն մասին տրուած լուրերէն կը տեսնենք Հ. Հէպոյեանի պատասխանատուութիւնն ու բժախնդրութիւնը՝ իր այս նախաձեռնարկը⁸⁰³ փոքրերու տրա-

⁸⁰² Այս նախաձեռնարկին մասնակցող առաջին աշակերտներէն մին եղած է Միսաք Տէմիրճեան, որ այսօր (25 Յունուար 1986) ինծի վկայեց. «Հեռատեսիլէն կային մարդական դորձադրումներ, բայց զեղարուեստական ելոյթներու մեր դաշնակի եւ աջորտէնի նուազումներով, որքան կը յիշեմ, TV-էն առաջինները մենք եղած ենք...»:

⁸⁰³ «Այս առուու Պր. Մինաս Գանդրունիին հետ կըրկին Télévision-ի սթիւտիոն դասինք ու տեսնուեցանք անորէնին հետ, որ սիրով ընդունեցաւ մեր խնդրանքը...: Առուու ժամը 10-ին քաղաք իջանք Պր. Գանդրունիին հետ հանդիպելու տիկ. Monique Haddad-ի հետ եւ որոշելու Télévision-ի մեր յայտագիրը: Տիկինը խանդավառուած կէս ժամ տրամադրեց մեր տղոց նուազին, պարերուն ու մարզանքին: Թուականը ճշդեցինք՝ ամսոյս 17-ին, ժամը 19: Այս առուու Télévision-ի կողմէ իրենց թերթի խմբագիրներէն երկու

մադրելի ոյժերով լաւագոյնս իրականացնելու եւ յաջողցնելու համար: «Կէսօրը ժամը 1-4^{1/2} երգի, պարի ու նուազի փորձ ըրի...: Շատ յաջող կ'երթան դաշնակի, աջորտէնի, նուազով մարզանքի, հայկական եւ թիրոլական պարի փորձերը»⁸⁰⁴, որոնց քանի մը անգամ ներկայ եղան TV-ի պատասխանատուները առաջնորդութեամբ Տիկ. Մ. Հատտատին, «ու մեծապէս դոհ՝ մեկնեցան»⁸⁰⁵: Մանկավարժ ուսուցիչը դոհ եւ յուսատու է, երբ ժիր աշխատանքը կը յուշագրէ նախօրեակին. «Մեր փոքրիկներուն վաղուան հեռատեսիլին փորձերը կանոնաւոր ըրինք այսօր ալ: Բոլորը եռանդով ու անխախտէն կը սպասեն: Մասնաւորապէս դոհ եմ նուազի աշակերտներէս, որոնք շատ լաւ մարդուած են. մեր դպրոցին համար մեծ ունեցած պիտի ըլլայ մեր այս ելոյթը, որ առաջինն է դպրոցի 25 տարուան կեանքին մէջ»⁸⁰⁶: Ծիշը երկու շաբաթուան աշխատանքներէն ու փորձերէն ետք՝ վերջապէս հասաւ անհամբեր սպասուած օրը. «Կէսօրէ վերջ ժամը 3-ին Լիբանանէն թէլէվիզիոնի կայանը գացինք 40 նախակրթարանի աշակերտներով, ներկայացնելու ժամը 7-7^{1/2} տղոց յատկացուած յայտագիրը: Ունեցանք խմբերգ... մարզանք նուազով: աջորտէնի թրիօ՝ Մ. Տէմիրճեան, Մ. Թելեան ու Ժ. Մոսկոֆեան, Հայկական եւ Թիրոլական պար: Պաշտօնէից անձարակութեան երեսէն շատ բան նուազ փայլուն անցաւ: — Այսօր բոլոր ծանօթներէն, որոնք երէկուան մեր հեռատեսիլի ելոյթը դիտած են, զնահատական խօսքեր լրեցին... հաւենք են դրեթէ ամէն ինչ...»⁸⁰⁷: Բժախնդիր դաստիարակը, սակայն, ինքնադատ մըր տածողութեամբ բոլորովին ուրախ չէր մնացած փայլուն յաջողութենէն: Թէեւ մեր աշակերտներուն ծնողները «առջի օրուան մեր տղոց նուազը եւ մարզանքը՝ Լիբանանեան Հեռատեսիլէն շատ հաւենք են. ուրիշներ նոյնպէս մեծ հիացումով՝ կ'արտայայտուին...

հոգի գալով մեր տղոց (նուազողներու եւ պարողներու) լուսանկարը առին իրենց թերթին մէջ հրատարակելու համար» (Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԳ., հտ., Հինդաբութի, 3 - Շարաթ, 5 Մայիս 1962):
⁸⁰⁴ Նոյնը, անդ, Երկուշաբթի, 7 եւ Ուրբաթ, 11 Մայիս 1962:
⁸⁰⁵ Հմմտ. Նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 8 եւ Երկուշաբթի, 14 Մայիս 1962:
⁸⁰⁶ Նոյնը, անդ, Զորեքշաբթի, 16 Մայիս 1962:
⁸⁰⁷ Նոյնը, անդ, Հինդաբութի, 17 - Ուրբաթ, 18 Մայիս 1962:

մինչ ես դժգոհ եմ, որովհետեւ աւելին կըրնայինք տալ»⁸⁰⁸: Աւելի գոհ մնացած կ'երեւի Հ. Հէպոյեան 1962-ի երկրորդ եւ վերջին ելոյթին. «Այսօր ամբողջ օրը նուազի չորս աշակերտներս՝ Միսաք, Ժիրայր, Սարգիս եւ Ժան Մալճեան դպրոց անցուցին փորձի համար: Ժամը 6-ին Հեռատեսիլի նոր կայանը (Թ. 11) դացինք ու մօտ քսան վայրկեան անսայթաք նուազեցին մեծ համակրանք շահելով եւ մեր դպրոցին ալ ունեցան ընելով»⁸⁰⁹:

Հ. Հէպոյեան 1963-ին հեռատեսիլէն հանրութեան երեք անգամ ներկայացուցած է իր դաշնակի եւ աջորտէնի աշակերտներէն ոմանք, որոնք «շատ յաջող» կամ «շատ վարժ եւ յաջող ելան», նոյնիսկ մանչուկներէն մէկը «մեծ տաղանդով նուազեց Ծուպէթի D-moll Sérénade-ն»⁸¹⁰: Իսկ յաջորդ տարին ունեցած են վեց ելոյթներ՝ հայկական, արարական ու երոպական յայտագրով⁸¹¹: Աչքառու տաղանդ մըն էր տասնամեայ Ռօզին Չէյթունցեան՝ «դաշնակի մէկուկէս տարուան աշակերտուհի... շատ փայլուն յաջողութեամբ նուազեց Պէթովէնի Pour Elise, Studio-ի անձնակազմին ուշադրութիւնը գրաւելով եւ անոնց համակրանքի առարկայ ըլլալով: Գիրք մ'ալ նուէր ստացաւ: Երէկուան հեռատեսիլի մ'ալ նուէր ստացաւ: Երէկուան հեռատեսիլի մ'ալ Ռ. Չէյթունցեանի դաշնակի նուազի մամէջ Ռ. Չէյթունցեանի խոր հիացում եւ զնահատանք լսեցի այսօր: Ես ալ ի քաջալերութիւն տանք լսեցի այսօր: Ես ալ ի քաջալերութիւն շոքոյայ մը նուիրեցի եւ նոթա մըն ալ պիտի նուիրեմ»⁸¹²:

1965 տարուան երեք ելոյթներէն⁸¹³ առաջինը պատմական նշանակութիւն ունի Ա. Գուլումճեանի համար: Հ. Հէպոյեան, որ մեծ համբաւ կը վայելէր Լիբանանեան Հեռատեսիլի պատասխանատուներուն քով, յուշագրած է իր 5-6 ամեայ բացառիկ տաղանդաւոր աշակերտին այն անդրանիկ ելոյթին մասին. «Կէսօրին յանկարծ TV-ի Kanal

⁸⁰⁸ Նոյնը, անդ, Շարաթ, 19 եւ Ուրբաթ, 18 Մայիս 1962:
⁸⁰⁹ Նոյնը, անդ, Զորեքշաբթի, 27 Յունիս 1962:
⁸¹⁰ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԵ., հտ., Զորեքշաբթի 10, 17 Ապրիլ եւ Հինդաբութի, 23 Մայիս 1963:
⁸¹¹ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԶ., հտ., Շարաթ, 25 Յունուար. Հինդաբութի, 6 եւ Շարաթ, 22 Փետրուար. Հինդաբութի, 19 Մարտ ու Հինդաբութի, 21 Մայիս 1964:
⁸¹² Նոյնը, անդ, Հինդաբութի, 30 - Ուրբաթ, 31 Յունուար 1964:
⁸¹³ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԵ., հտ., Հինդաբութի 16 եւ Շարաթ, 18 Դեկտեմբեր 1965:

11-էն կանչեցին զիս եւ խնդրեցին, որ քանի մը նուազող տղաք ներկայացնեմ իրենց: Ռօզինը, Մարիան (Մէրայտարեան) եւ Աւօն տարի ու քանի մը վայրկեան նուազեցին ու երկազրեցին Շարաթ օրուան համար»⁸¹⁴: 1966-ի երեք հրապարակային նուազածութիւններէն⁸¹⁵ յիշատակելու եմ երկրորդը, որ TV-ի պաշտօնեաներու խնդրանքին վրայ տեղի ունեցած է: «...Հեռատեսիլի 11 կայանը տարի Ռ. Չէյթունցեան եւ Անի Դանիէլեան աշակերտուհիներս — կայանի հրաւերով — ժամը 6^{1/4}-ին նուազեցին յաջող կերպով. առաջինը՝ Պէթովէնի վալսերէն փունջ մը, երկրորդը՝ Սաշատուրեանի Իվան. Թ. 2»⁸¹⁶:

Այս ժամանակաշրջանէն հետաքրքրական եւ սրտաշարժ է Յ. Բրուտյանի հետեւեալ 1967-ի յուշապրումը. «Հէպոյեանին ես հանդիպեցի Բեյրութում, Միսիթարյան վարժարանում՝ 1966-ի Դեկտեմբերին, երբ նա բուրեղ էր արդէն իր մանկավարժական գործունեութեան 30 տարին:

«Նա իր մի քանի աշակերտներին, որոնց հետ դաշնամուր էր պարապում, հալաքեց դահլիճ: Նրանք հերթով նվագեցին:

«Իշահամուրի առաջ, չգիտեմ նստեց, թէ կանգնեց նաեւ փոքրիկ Ալօն: Առաջին դասարանի յոթնամյա աշակերտը բացառիկ երաժշտական օժտվածութիւն ունեւր, իր մատիկներով վերցնում էր բարդ համահնչյուններ, նվագում ներշնչանքով իր հորինած պիեսները:

«Մանկավարժը հուզված էր իր բոլոր աշակերտներին փոխարեն ու բոլորի հուզմունքը միմյանց դուրսարածի չափով, կարծես իմ առաջ ոչ թէ փորձված երաժիշտ էր, այլ իր առաջին քննութիւնը տվող աշակերտ»⁸¹⁷: — Համեստ էր երաժիշտ, երգահան, դաստիարակ, երգուսույց եւ մտաւորական Հ. Հէպոյեան Միսիթարեան վարդապետը, որ, ինչպէս ինծի շարունակ կը վկայէր, մեծերու, բայց մասնաւորապէս երաժիշտ տիտաններու քով կը սիրէր ամէնէն առաջ անոնց համեստութիւնն ու պարզութիւնը:

⁸¹⁴ Նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 26 Հոկտեմբեր 1965:
⁸¹⁵ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԸ., հտ., Հինդաբութի, 16 Յունիս եւ Շարաթ, 3 Դեկտեմբեր 1966:
⁸¹⁶ Նոյնը, անդ, Շարաթ, 12 Նոյեմբեր 1966:
⁸¹⁷ Յ. Բրուտյան, Երաժշտութեան Բազմավաստակ Ուսուցիչը, անդ, գ. սիւնակ:

քոյրերը արձանագրած են իրենց մէկ անթը-
լակիր բացիկին մէջ. «Անկեղծ սրտազին շը-
նորհաւորութիւններ Աւօ-յին յաջողութեան,
որ Ձե՛րն է: ...Միշտ ըլլաք հպարտ եւ եր-
ջանիկ Ձեր ձեռնասուններով»⁸⁶⁰:

1970-ի նուագահանգէսին յաջողութեան
կապակցութեամբ Հ. Օ. Սեքուլեան, 1959—
1968 տարիներուն Պէյրութի Մխիթարեան
Երկրորդական Վարժարանի տնօրէն ու իբրեւ
ականատես եւ ականջալուր վկայ՝ իրազեկ
«Հ. Հէպոյեան-Ա. Գուլումճեան» երեւոյթին
արտաքին ու ներքին անցուղարձերուն՝ դրած
է իր երաժիշտ միաբանակցին:

«Մեծարդոյ Հայր

եւ շատ պատուական եղբայր,

Սեղանիս վրայ կուտակուած նամակներու
դէպք զիս զարհուրեցուց: Այսօր վերադարձայ
քանի մը ժամ առաջ Ամերիկայէն: Կը ներես,
որ այս պատճառաւ շատ կարճ կը ստիպուիմ
պատասխանել⁸⁶¹: Հ. Ղուկասին (Առաքելեան)
քով արդէն տեսած էի ծանուցումները⁸⁶² եւ
մեծ հետաքրքրութեամբ հետեւեցայ թերթե-
րուն մէջ Աւօ-յի մասին եղած դնահատանք-
ներուն: Խոշոր պրաւօ մը: Եթէ Գուն քաջա-
լերած չըլլայիր, հրապարակի վրայ չծանօ-
թացնէիր եւ չառաջնորդէիր, կը վախնամ,
որ կորսուած ըլլար այդ բացառիկ տաղան-
դը⁸⁶³: Գիտեմ, որքան տքնեցար Գուն...
այդտեղ հասցնելու համար»⁸⁶⁴:

Պէյրութ, 1961—1971 տարիներուն՝ ման-
կավարժ, դասատու, երաժշտադէտ, քննա-
դատ, խմբավար, դաշնակահար, նուագի
ուսուցիչ, հասարակական գործիչ, յօդուա-
ծադիր եւ բանախօս Հ. Հէպոյեան տարողեց

⁸⁶⁰ ՎՄԴ, Վ. Ֆ. Մազուում տի., բացիկ՝ Իսթան-
պուլ (անթուակիր):

⁸⁶¹ «Հ. Օղոստինոսին նամակ մը գրեցի յիշելով
Աւօ-յի փայլուն համերգը» (Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԲ.
հտ., Շարաթ, 20 Յունիս 1970):

⁸⁶² «Երէկ Պոսթըն՝ Հ. Ղուկասին ղրկեցի Աւօ-յի
մեծ աֆիշը եւ ետեւը քանի մը տողով յիշեցուցի Հ.
Ղուկասին խոստումը...» (նոյնը, անդ, Հինգշաբթի,
25 Յունիս 1970):

⁸⁶³ Միեւնոյն զազափարը արտայայտած է Հ. Հէ-
պոյեանի վերջին երկին հրատարակիչը. «Եթէ նա-
խաինամութեան կամքով, վեց տարեկան Աւօ եւ Մխի-
թարեան վարդապետ Հ. Գրիգոր Հէպոյեան չհանդի-
պէին, դուք Աւօ-յի կենքը բոլորովին ուրիշ ընթացք
ստանար» (Յ. Սանտալճեան, անդ, էջ 23ա):

⁸⁶⁴ ՎՄԴ, Հ. Օ. Սեքուլեան տի., նամակ՝ Վիեննա,
18 Սեպտեմբեր 1970:

ու կտրատեց հեղինակ-երգահան եւ յօրինող-
երաժիշտ Հ. Հէպոյեանին ստեղծագործելու
ինքնակենդրոնացումն ու ժամանակը: Այս
եղբակացութիւնը չեմ հաւաստեր իբրեւ ար-
դարացում, այլ պարզապէս նկատի առնուե-
լիք իրողութիւն մը սոսկ: Յամենայն դէպս,
քիչ ետք ներկայացնելիք կտորները արդիւնք
են այն երաժշտական ձիրքին, որով օժտուած
էր ան ի բնէ⁸⁶⁵, եւ այն դործնական ու տեսա-
կան հմտութեան, զոր ձեռք բերած էր տա-
րիներու հոլովոյթով: Հոս ալ կը կասկածիմ,
որ յաջորդ ժամանակագրական անուանա-
ցանկը լիակատար ըլլայ:

1961

124 — Տարեդարձի Երգ, Chanson d'Anni-
versaire, դաշնակի համար, երկձայն, 10
Մարտ 1961, Պէյրութ, էջ 1⁸⁶⁶:

Բառերն ու նօթերը, թէեւ մատիտով,
բայց շատ մաքուր դրուած են: Առանց տալ
կարենալու որեւէ համադրում եւ լուսաբա-
նութիւն՝ Հ. Հէպոյեանի օրատետրէն կը քա-
ղեմ վեց յուշագրութիւնները. «Այս կէսօր
ծերունագարդ ազնիւ բարեկամիս՝ Պր.
Միհրան Ապէլի (Մինասեան) մօտ ճաշի դա-
ցի իր մասնաւոր հրաւերով: Իր հնարած
Տարեդարձի երգը ինծի յանձնեց, որ քառա-
ձայն դաշնակորեմ դաշնակի համար: — Ծե-
րունի լուսանկարիչ բարեկամիս Պր. Մ. Ապէ-
լի Տարեդարձի երգ-ին դաշնակորումը այսօր
լրացնելով մաքուրի անցուցի ու վաղը ...
պիտի յանձնեմ: — Կէսօրը ... գացի եւ նօ-
թան յանձնեցի. չափազանց դոհ մնաց: —
Այս կէսօր ճաշի հիւր եղայ Տիկ. Նելլի Մի-
նասեանի (արտասանող-դերասանուհի) տու-
նը, ուր կը գտնուէր նաեւ ծերունի Հայրը՝
Պր. Ապէլ, որուն համար դաշնակորած Տա-
րեդարձի երգ-ը յանձնեցի: Շատ դոհ մնա-
ցած էր նախորդ դաշնակորումէս: — Կէսօրը
Պր. Մ. Ապէլի մօտ ճաշեցի ու իրեն համար
դաշնակորած Տարեդարձի երգ-ս վերամշա-
կեցի: — Կէսօրէ ետք Պր. Ապէլ Տատիքո-
ղեանի դացի ու իր առջեւ նոթագրեցի իր

⁸⁶⁵ Հ. Հէպոյեանի նկատմամբ կ'ուզէի փոխառնել
Տօքթ. Թօփճեանի վկայութիւնը, թէ «Կոմիտաս ունէր
լսած եղանակները արագ կերպով նօթագրելու կարո-
ղութիւնը» (Արեւ, Գահիրէ 1935, Դեկտեմբեր 17, թիւ
5154) եւ վարժութիւնը:

⁸⁶⁶ Հ. Գր. Հ., Կտորներ Բ., անդ, էջ 18:

յօրինած Տարեդարձի երգ-ին նախաբանը՝
դաշնակի համար»⁸⁶⁷:

125 — Մնաք բարով, երբ-ք բարով,
Canon à 3 voix, 30 Մարտ 1961, Պէյրութ,
էջ 2⁸⁶⁸:

Այս մատիտագիր յօրինումին մասին ոչ
մէկ ակնարկութիւն կայ հեղինակին քով,
որմէ են նաեւ բառերը:

1962

126 — Տիպար խմբակ եմք, քայլերգ, 10
Փետրուար 1962, Պէյրութ:

Նօթագրութիւնը անյայտ է: Քերթուածն
ալ անծանօթ է ինծի: Անոր գոյութեան փաս-
տըն է այս յուշագրութիւնը. «Գիշերը ժամը
1.30-2 յօրինեցի յանկարծակի ներշնչումով
մեր Գայլիկներու քայլերգը՝ Տիպար խմբակ
եմք. խօսք՝ Հ. Ա. Խըրլազեանի»⁸⁶⁹:

127-128 — «Առջի օր Տէր Վարդան Վրդ.
Թէքէեան Ծիծեռնակ եւ Լիբանանեան Քայ-
լերգ-ի քառաձայն ներդաշնակումը խնդրած
ըլլալով՝ այսօր պատրաստեցի զանոնք, վա-
ղը յանձնելու համար»⁸⁷⁰:

129 — Երնէ՛կ էմ Օրբըուն, Walzer, ձեռ-
նադաշնակի համար, 2 Յունիս 1962, Պէյ-
րութ, էջ 3⁸⁷¹:

⁸⁶⁷ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԳ. հտ., Շարաթ, 18 Փետր-
ուար. Ուրբաթ, 10 - Շարաթ, 11 եւ Շարաթ, 18 Մարտ.
Կիրակի, 18 Ապրիլ եւ Շարաթ, 10 Յունիս 1961:

⁸⁶⁸ Հ. Գր. Հ., Հոգեհանգստեան (Requiem) Պատա-
րագ, անդ, էջ 15-16:

⁸⁶⁹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԳ. հտ., Շարաթ, 10 Փե-
տրուար 1962:

⁸⁷⁰ Նոյնը, անդ, Հինգշաբթի, 29 Մարտ 1962:

⁸⁷¹ ՎՄԴ, Մ. Տէմիրճեան տի., Աշակերտական կը-
տորներ (վերնագիրը ինձմէ), Պէյրութ 1962, էջ 1-3:
տորներ (վերնագիրը ինձմէ), Հ. Հէպոյեանի ձեռնագրած
— Ինչպէս արդէն յիշեցի, Հ. Հէպոյեանի ձեռնագրած է Մ.
նակի դասերուն մօտ երկու տարի մասունքի պէս պա-
Տէմիրճեան, որ քսանչորս տարի մասունքի պէս պա-
հեր է քովը այս տասնվեց էջոց մեծագիր տետրակը՝
ամբողջութեամբ գրուած եւ օրինակուած է երաժիշտ
վարդապետէն: Այսօր, Մխիթարեան նախկին սանը
մեր դիւանին համար յանձնելով այս տետրակը, ըստ
ինձի. «Շատ լաւ կը յիշեմ, որ Հ. Գրիգոր մտքէն կը
զրէր ու կը պատրաստէր մեզի մեր նուագի դասերուն
կտորները» (25 Յունուար 1986, Վիեննա): Այս վե-
կայութիւնը կը հաստատուի հեղինակի յուշագրու-
թեամբ. «Նախընթացից ետք դաշնակի եւ աքորտէնի
դասի դացի է. եւ ժ. վերանեսաններուն եւ զովքը լսեցի
իմ Երնէ՛կ էմ Օրբըուն հեղինակութեանս, զոր հա-
մ Երնէ՛կ էմ Օրբըուն հեղինակութեանս, զոր հա-

130 — La Seine, ձեռնադաշնակ, 26 Յու-
լիս 1962, Պէյրութ, էջ 1⁸⁷²:

131 — Flots-Danube, ձեռնադաշնակ, 18
Հոկտեմբեր-6 Նոյեմբեր 1962, Պէյրութ,
էջ 2⁸⁷³:

«Այսօր ... Ժ. Մուկոֆեան աքորտէնի
աշակերտիս դասը վերսկսայ ու Մ. Տէմիր-
ճեանի հետ միասին սկսայ յառաջացնել զին-
քը, յառաջիկայ հանգէսներու եւ Télévision-ի
համար»⁸⁷⁴:

132 — Մնուգի Երգ — Stille Nacht!, ձեռ-
նադաշնակ, 12 Դեկտեմբեր 1962, էջ 1⁸⁷⁵:

1963

133 — Sul mare lucica, ձեռնադաշնակ,
25 Յունուար 1963, Պէյրութ, էջ 1⁸⁷⁶:

134 — Bourrée, դաշնակի համար, 8
Մարտ 1963, Պէյրութ, էջ 2⁸⁷⁷:

Հոս, կապոյտ գնդադրիչի բնագրին վեց
ամանակի մէջ մատիտագիր յղկումներ կա-
տարելէ յետոյ մաքուրի անցուցած է⁸⁷⁸ Հ. Հէ-
պոյեան, որ հետաքրքրական տողեր յուշա-
գրած է. «Շուրջ երեք տարուան երաժշտա-
կան ստեղծագործական ամուլ շրջանէ մը
ետք՝ այսօր առաջին անգամ ըլլալով նոր
Composition մը ըրի Bourrée հին ոճի վրայ,
իբր չորրորդ մաս Suite-ի մը, որուն երեք
մասերն արդէն շատոնց պատրաստ էին: Իբր
նմոյշ Հայաստան պիտի դրկեմ իրենց փափա-

մաստեղի զրած էի աքորտէնի համար Ժանօ-յին:
Այսօր նոյնը դաշնակի համար գրեցի էլզային...»
(Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԳ. հտ., Երկուշաբթի, 15
Փետրուար 1965): Երանի թէ հնարաւոր ըլլար ձեռք
ձգել Հ. Հէպոյեանի նուագի աշակերտներէն անոր բո-
լոր համառօտագրած, օրինակած եւ ձայնագրած
տետրակները, որոնք տարիներու յարատեւ աշխա-
տանքի արդիւնք են: Նախկին սան-սանուհիներէն ծա-
նօթ են ինծի միայն Ռ. Չէյթունցեան եւ Մ. Սէրայ-
տարեան...:

⁸⁷² Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 4:

⁸⁷³ Նոյնը, անդ, էջ 6-7:

⁸⁷⁴ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԳ. հտ., Երեքշաբթի, 18
Հոկտեմբեր 1962:

⁸⁷⁵ Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 5:

⁸⁷⁶ Նոյնը, անդ, էջ 8:

⁸⁷⁷ Հ. Գր. Հ., Կտորներ Ա., անդ, էջ 16-17:

⁸⁷⁸ Հ. Գր. Հ., Կտորներ Բ., անդ, էջ 8:

քով»⁸⁷⁰: Երեք տարի վերջ մտադրածը կատարեր է. «Այսօր Պ. Մարգարեանի հետ Հայաստան ղրկեցի Յ. Բրուտեանի իմ գործերէս Fuga, Menuet եւ Bourrée, նամակով մը բացատրութիւն տալով»⁸⁸⁰:

Վ. Մազլումի աշակերտ-աշակերտուհիներու տարեկան համերգին նուագացանկին սիրական թիւերէն է այս կտորը⁸⁸¹: Նոյն արուեստագիտուհին կը հաղորդէ Հ. Հէպոյեանին. «Մեր տարեկան աշխատանքի համառօտութիւնը նկատուող ընթացքով մը լինելով մը զգայուն, Ձեր գեղեցիկ Bourrée-ն պիտի նուագէ: Ինչպէս գրած ենք նախորդ նամակներով՝ R. P. Gr. Heboyan-ի հեղինակութիւնները միշտ պատուոյ տեղն ունին մեր յայտագրերուն մէջ: 1978-ի դարնան 6 ձեռք նուագուած Ձեր Marcia-ն այնքան խանդավառած է ունկնդիրը, երբ 3 անուշիկ մանուկներ հանդէսի բացումին շատ ոգևորուած, ստիպեցին մեզ հետեւիլ իրենց՝ քիչիկ մը չափէն աւելի արագ զնացքին, առանց վնասելու երկին գեղեցկութիւնը»⁸⁸²: Յաջորդ տարին ալ, ինչպէս կը տեղեկացնէ վերինին արուեստագէտ-նկարչուհի քոյրը, «Միտիթարեան Միջնակարգ Ա.-էն միւռոնը երեսը տղեկ մը»⁸⁸³ լա՛ւ երաժիշտ պիտի նուագէ Ձեր Bourrée-ն. անշուշտ շատ ուրախ ենք իր լաւ մեկնաբանութեան համար»⁸⁸⁴:

Bourrée-ն հեղինակին վերոյիշեալ Suite-ին (im alten Stil) իբր չորրորդ մաս հրատարակուեցաւ⁸⁸⁵:

135 — «Դասափակէն վերջ Սարգիս Թեւեանի աջորտէնի դասին դասը ու գրեցի

⁸⁷⁰ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԵ. հտ., Ուրբաթ, 8 Մարտ 1963:

⁸⁸⁰ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԸ. հտ., Ուրբաթ, 18 Փետրուար 1966:

⁸⁸¹ Հմմտ. օրինակի համար՝ Saray da 15 Mart 1970, Piyano Resitali, V. Mazlum'un, 4-14 yaşında öğrencileri tarafından, Յայտագիր, Բ. մաս, թիւ 6, նուագողն եղած է Թամար Արապեան:

⁸⁸² ՎՄԴ, Վ. Մազլում տի., նամակ՝ Իսթանպուլ, 23 Դեկտեմբեր 1978:

⁸⁸³ Հմմտ. Naregyan Salonu, 29 Nisan 1979, Piyano Resitali, V. Mazlum'un, öğrencileri tarafından, Յայտագիր, Բ. մաս, թիւ 13, նուագողն եղած է Raffi Kürkcigil:

⁸⁸⁴ ՎՄԴ, Ֆ. Մազլում տի., նամակ՝ Իսթանպուլ, 8 Մարտ 1979:

⁸⁸⁵ Հ. Գր. Հ., Դաշնամուրային Երկեր, անդ, Բ՛ԻԸ. Ը., էջ 13—14:

Շուբերտի Moment musical թիւ 94-3-ի վերջին մասը: Լաւ կը սորվի ու կը յառաջանայ. ի մօտոյ պիտի նուագէ Լիբանանի Հեռատեսիլէն»⁸⁸⁶:

136 — «Նախընթացէն ետք Սիուֆի Սէլիմին գացի եւ իր աջորտէնի դասը փոխեցի՝ դրելով Համբարձում Եայլան Անուշ, օրերայէն»⁸⁸⁷:

1964

137 — «Կէսօրէ վերջ Ս. Թելեան աջորտէնի աշակերտիս դասի գացի, դրելով Ա. Տիրաբեանի Անուշ, օրերայէն քանի մը երգերու Suite մը»⁸⁸⁸:

1965

138 — Ջան Իմ Ծաղկաձոր, դաշնակի համար միաձայն երգ, 10 Օգոստոս 1965, Ծաղկաձոր, էջ 1⁸⁸⁹:

⁸⁸⁶ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԵ. հտ., Ուրբաթ, 7 Յունիս 1963:

⁸⁸⁷ Նոյնը, անդ, Հինգշաբթի, 24 Հոկտեմբեր 1963:

⁸⁸⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԸ. հտ., Ուրբաթ 21 Փետրուար 1964: Ստեղծագործելու ամբողջական իրրեւ արդարացում կամ լուսարանութիւն գուցէ ծառայէ այս մէջըրեւումը նամակէ մը, զոր Հ. Հէպոյեան գրեր է Հայտեան Արթուր. «Երեք շաբաթ է վեր Գերգ. Հայրութեանը ազնիւ կարգադրութեամբ կը գտնուիմ Պոլիս: Այն ազնիւ անդրադարձումը, որով կանխած էիք իմ խնդրանքս անհրաժեշտ օգափոխութեան մը համար, զիս խորապէս յուզեց:

Գերգ. Տէր, այս տարի մասնաւոր կերպով պէտք ունէի այդ օգափոխութեան, որովհետեւ ճիշդ ա՛յս տարի ուստիս քաղաքում ըլլալու աստիճան ծանրաբեռնուած էի դասելով — աւելի քան 22 ժամ՝ շաբաթը: Հինգ դասարաններու հայերէնը իմ վրաս էր, շաբաթական աւելի քան 300 տետրակ — սրբագրութիւններով... գիշերը մինչեւ Ժ. 2-3 յոգնասպառ նստելով... Դպրոցական հանգէսներու գեղարուեստական բաժնի պատրաստութեան տաղտուկն ալ բացէն:

Սոյն չափազանցեալ դրադուաներս միայն պատճառ եղան, որ աստիճանայ ընդհատեմ՝ սրտիս այնքան մօտիկ եղող զբարբի եռահատոր փերականութիւնս, որուն առաջին հատորը լրիւ պատրաստ է, մինչ երկրորդին ուրուագիծը միայն...: Առողջութեամբ շատ տկարացած եմ, Գերգ. Տէր, սխալիք զանազան ցուեր, ակննջի եւ աչքի տկարութիւն, լեարդի անկանոնաւորութիւն եւ քօլէսթէրօլի շատ բարձր քանակ (350 mgr.): Այս պատճառաւ կը մտադրէի Վիեննա րժշկական հիմնական քննութեան մը գալ...» (ՎՄԴ, Հ. Գր. Հ. տի., նամակ՝ Իսթանպուլ՝ 18 Օգոստոս 1964):

⁸⁸⁹ ՎՄԴ, Հ. Գր. Հ. տի., Հայաստանեան նոր երգեր (խորագիրը ինձմէ), Երեւան 1965, էջ 5: Այս

Հ. Հէպոյեան այս երգը ձայնադրած է Հայաստան՝ Երեւան կամ Ծաղկաձոր, ինչպէս նշանակեր է տարբեր երկու տեղեր: Մայր Հայրենիքէն Պէյրութ վերադարձի ճամբուն վրայ Վիեննա հանդիպելով 14—22 Սեպտեմբերին՝ առաջին անգամ սորվեցուց մեզի Ժառանգաւորներու եւ բառերով ձեռնարկանակի համար նօթագրեց⁸⁹⁰:

139 — Իմ կեանք Երեւան, դաշնակի համար միաձայն երգ, 10 Օգոստոս 1965, Հանքաւան, էջ 1⁸⁹¹:

Թիւ 138 երգին իբր բախտընկերը նաեւ ձեռնարկանակի համար գրած է նոյն տեղը⁸⁹²:

140 — Ծաղկաձորի Պիոնիերական վալս, դաշնակի համար միաձայն երգ, 22 Օգոստոս 1965, Երեւան, էջ 1⁸⁹³:

Նախորդ երկու թիւերուն բախտակից այս ձայնադրած երգը «Ամէն ամառ այրող շոգին» վերաառութեամբ օրինակեր է ձեռնարկանակի համար⁸⁹⁴:

141 — Echo des Montagnes de Bethléhem, 30 Նոյեմբեր 1965, Պէյրութ, էջ 1⁸⁹⁵:

1966

142 — Հայկական Պար, դաշնակի համար, 4—13 Յունուար 1966, Պէյրութ, էջ 3⁸⁹⁶:

Այս նախարտակ բնագրին յօրինումի վերոյիշեալ թուականին նկատմամբ ակնարկութիւն մը չկայ յուշատետրին մէջ: Իսկ աւարտումի թուականին մասին կը կարդանք այս նախադասութիւնը. «Երէկ գիշեր ուշատեն աշխատեցայ Հայ Գեղջուկ նոր պարերգիս վրայ (Canon-ի եւ C. P.-ի օրէնքով) հատարելին երրորդ էջին վրայ Հ. Գ. Արզարեան օրինակած է «Խաչն Կենարար» ծանօթագրելով զայն իբր «Եղ. Գրիգոր Հէպոյեանի դաշնաւորում»:

⁸⁹⁰ Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 10:

⁸⁹¹ Հ. Գր. Հ., Հայաստանեան նոր երգեր, անդ, էջ 6:

⁸⁹² Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 12:

⁸⁹³ Հ. Գր. Հ., անդ, էջ 7:

⁸⁹⁴ Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 11:

⁸⁹⁵ Հ. Գր. Հ., անդ, էջ 12:

⁸⁹⁶ Հ. Գր. Հ., Ակադեմիական դասեր, անդ, 6. Heft, էջ 14—16:

յաստանեան շնչով»⁸⁹⁷: Ունի երեսուներկու ամանակներ:

Այս նախարտակին վրայ քանի մը յղուկումներ ընելէ յետոյ, զայն մաքուրի անցուցած է նոր խորագրով. «Հայ Գեղջուկ Պարերգ» (Canon եւ Contrepoint)⁸⁹⁸: Հոս ալ, կատարող զնդարելով ձայնաշուած այս երկրորդ օրինակը մշակած է հեղինակը՝ մատիտով եւ կարմիր չորմեյանով սրբագրութիւններ ու բարեփոխումներ կատարելով: — Մաքուրի ընդօրինակութեան եւ մշակումի թուականը անյայտ է:

Նորագոյն երկերու մէկ թղթածրարին մէջ դասայ առանձին պրակ մը, որուն առաջին էջը կը կարդացուի. «Հայ Գեղջուկ Պարերգ, դաշնամուրի համար, Հ. Գր. Հէպոյեան, 1966, վերամշակուած՝ 1975»: Երկու մեծ էջեր ամբողջովին լեցուած են քառասունութ ամանակներով: Վերամշակումի եւ ընդարձակումի աշխատանքները վերջացուցած է 1 Նոյեմբեր 1975-ին. «Այսօր ամբողջ օրը տունը մնացի եւ դժեցի, ուրուագային վիճակի մէջ, Միտիթար Արթուր ծննդեան 300-ամեակի յօրեկանին առթիւ մեր հանելիք Միտիթարայ մետալին նախափորձ պատկերը: Իրիկունն ալ Հայ Գեղջուկ Պարերգ-ս, դաշնակի համար, ընդլայնելով աւարտեցի»⁸⁹⁹: — Ներկայ մաքուր վիճակի նօթագրեր-օրինակեր է յաջորդ օրը, հաւանաբար, ինչպէս կը տեսնուի երկրորդ բնագրին էջին վերջը...: Այս օրինակը տպագրութեան յանձներ է⁹⁰⁰:

143 — Մնաք Բարով... դաշնակի համար, քառաձայն, 14 Յունիս 1966, Պէյրութ, էջ 1⁹⁰¹:

144 — Հայաստանի Պուրակներ, դաշնակի համար, 15 Յունիս 1966, Պէյրութ, էջ 2⁹⁰²:

⁸⁹⁷ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԸ. հտ., Ուրբաթ, 14 Յունուար 1966:

⁸⁹⁸ Հ. Գր. Հ., Կտորներ Բ., անդ, էջ 9:

⁸⁹⁹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԷ. հտ., Ծարաթ, 1 Նոյեմբեր 1975:

⁹⁰⁰ Հ. Գր. Հ., Դաշնամուրային երկեր, անդ, թիւ 13, էջ 37—38:

⁹⁰¹ Հ. Գր. Հ., Հայաստանեան նոր երգեր, անդ, էջ 11:

⁹⁰² Նոյնը, անդ, էջ 8—9:

145 — Edelweiß, ձեռնադաշնակի համար, 20 Յունիս 1966, Վիեննա-Մաւէր, էջ 1⁹⁰³:

Պէյրուժ, Sound of Music «սքանչելի երաժշտական Ֆիլմին» դացեր է աշակերտներով եւ բարեկամներով, իսկ յաջորդ օրն ալ «մեր տղոց սկսայ սորվեցնել երէկուան երաժշտական Ֆիլմին սիրուն երգերէն մի քանին — դժբախտաբար անդլ. բնագրով. տղաք մեծ հաճոյքով կ'երգեն Edelweiß աւստրիական երգը...»⁹⁰⁴:

146 — Երեւանեան Երեկոյ, ձեռնադաշնակի համար, 27 Օգոստոս 1966, Վիեննա, էջ 1⁹⁰⁵:

147 — Ա՛յս ինչքան կարօտել եմ սեզ... , ձեռնադաշնակի համար, 28 Օգոստոս 1966, Վիեննա-Մաւէր, էջ 1⁹⁰⁶:

Ասոր եւ թիւ 146 կտորին մասին ձայնագրող երաժիշտ վարդապետը ունի այս երեք յիշատակութիւնները. «...Մաւէր դացի Միւսաքին (Տէմիրճեան, որ 1964-ի ամառը Վիեննա Մայրափանք մտաւ իբր կղերջու...) աքորտէնին համար գրած հայաստանեան նոր երգերը յանձնելու: — Կէսօրէ վերջ ժամը 4-ին Մաւէր դացինք եւ մէկ ժամ երգի ու նուագի դաս ըրի նոր հայաստանեան երգեր սորվեցնելով: Տղաքը խանդավառուեցան եւ խնդրեցին, որ շարունակեմ: — ...Ես Մաւէր մնացի տղոց մօտ եւ ընթրիքէն ետք մինչեւ ժամը 9^{1/2} երգի դաս ըրի 4-5 հայաստանեան նոր երգ սորվեցնելով»⁹⁰⁷:

— Իսթանպուլ, «...Վենետիկի Միլիթարեաններուն հանդիպեցայ, նոթա մը գրեցի իրենց տղոց»⁹⁰⁸:

1967

148 — Երգ Մայրերու Օրումն, խմբերգ դաշնակի ընկերակցութեամբ, 15 Սեպտեմբեր 1967, Պէյրուժ, էջ 2:

⁹⁰³ Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 9:

⁹⁰⁴ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԸ. հտ., Երկուշաբթի, 7 Մարտ 1966:

⁹⁰⁵ Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 13:

⁹⁰⁶ Նոյնը, անդ, էջ 14:

⁹⁰⁷ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԺԸ. հտ., Երեքշաբթի, 23 և Արբաթ, 26 - Շաբաթ, 27 Օգոստոս 1966:

⁹⁰⁸ Նոյնը, անդ, Շաբաթ, 3 Սեպտեմբեր 1966:

Առանձին փոքր պրակ մըն է: Չորս տուն ունեցող քնքուշ քերթուածը դրեր է Հ. Գրի-դորիս Մանեան:

1968

149 — Սիրուն անմեղ իմ Գառնուկ, Flüte, Chant, Piano, 11 Յունիս 1968, Պէյրուժ, էջ 1:

Առանձին մեծադիր թուղթ մըն է, որուն առաջին երեսին վրայ կայ միայն նոթագրութիւնը, զոր հեղինակը x - նշաններով վերէն վար գծեր է: Երկրորդ երեսը *Siroun Karnoug!* վերտառութեան տակ (12.VI.68) նոթագրած է միայն երգի եւ դաշնակի բաժինները. կարմիր չորմեղանով ալ դրեր է բառերը: Այս էջին վարի անկիւնը կայ այս ծանօթագրութիւնը. «Լաւադոյն դաշնաւորումով նորէն գրուած 1974-ին, որ կը մնայ Պէյրուժ, Հ. Գր. Հէպոյեան, 20 Յունուար 1977»: Ակնարկուած օրինակը ինծի համար անյայտ կը մնայ տակաւին, սակայն ծանօթ եմ 1972-ին պատրաստուած նոթագրութեան, որուն մասին իր տեղը պիտի անգրագանամ:

1969

150-159 — Պատարագի Երգեր, Violino I. եւ Violino II., 1 Մայիս 1969, Հազմիէ-Պէյրուժ:

Առանձին դատ դատ երկու մեծածաւալ պրակներ, որոնք կը բովանդակեն հետեւեալ տաս երգերը, զորոնք դաշնաւորած է Հ. Հէպոյեան առաջին եւ երկրորդ ջութակի համար.

- ա. Սուրբ Աստուած,
- բ. Փառք Քեզ, Տէր,
- գ. Մարմին Տէրունական,
- դ. Քրիստոսի մէջ,
- ե. Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ,
- զ. Յամենայնի,
- է. Հոգի Աստուծոյ,
- ը. Հայր մեր,
- բ. Ամէն Եղիցի,
- ժ. Օրհնեցից զՏէր:

Դաշնաւորումի աշխատանքի թուականները կ'իմանանք յուշատետրէն, ինչպէս նաեւ նպատակը այս ձեռնարկին⁹⁰⁹: Ամբողջ օրը

⁹⁰⁹ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԱ. հտ., Չորեքշաբթի, 30 Ապրիլ և Հինգշաբթի, 1 Մայիս 1969:

աշխատած է Եկմարեանի Պատարագի վերոյիշեալ երգերը ա. եւ բ. ջութակի բաժիններով օժտելու, որպէս զի «իբր յարգանք Հայ Եղեռնի զոհերուն նուագուն Հոգեհանգստեան Պատարակին»: Ապրիլեան Սդասոնը կատարուած է Հազմիէ մեր վարժարանի եկեղեցիին մէջ հանդիսական պատարագով, «ուր երգեցինք քանի մը դրոսեցի ձայնեղ օրիորդներով եւ պարոններով Եկմարեանի եղանակները ջութակներու բաժինով մը, զոր ինքս նոր դրոսեցի այս նպատակով»⁹¹⁰: Նաեւ Համբարձման տօնին օրը, մեր քսանվեց սանսանուհիներու առաջին Ս. Հազարդութեան պատարակին Եկմարեանը երգուեցաւ եւ «իբրեւ նորութիւն... մասնակցութեամբ հինգ ջութակներու (ա. եւ բ.) - իմ կողմէ գրուած - երգեհոնի եւ երգչախումբի»⁹¹¹:

160 — Հովիւր Սարում Տխրեց, ձեռնադաշնակի համար, 12 Յունիս 1969, Վիեննա-Մաւէր, էջ 1⁹¹²:

161 — Foxtrot... (classique), ձեռնադաշնակի համար, 8 Սեպտեմբեր 1969, Վիեննա-Մաւէր, էջ 1⁹¹³:

1970

162 — Մշեցիներու Քայլերգը, դաշնակի համար, 2 Յունիս 1970, Պէյրուժ, էջ 1:

Առանձին փոքր թուղթ մը, որուն մէկ երեսին վրայ Հ. Հէպոյեան պատրաստած է այս նոթագրութիւնը բառերով, իսկ երկրորդը կը ցուցաբերէ երեք երգերու անուններ...:

163 — Fughetta a due voci, 30 Յունիս 1970, Հազմիէ-Պէյրուժ, էջ 1⁹¹⁴:

Նոթագրութեան վրայ կատարուեր են քանի մը բարեփոխումներ, իսկ Հ. Հէպոյեան էջին ծայրը ծանօթագրեր է. «Աւելի յղուած 16.3.973»: Ո՛չ յօրինումի, ո՛չ ալ յղուումի

⁹¹⁰ Նոյնը, անդ, Կիրակի, 4 Մայիս 1969:

⁹¹¹ Նոյնը, անդ, Հինգշաբթի, 15 Մայիս 1969:

⁹¹² Մ. Տէմիրճեան, անդ, էջ 15:

⁹¹³ Նոյնը, անդ, էջ 16:

⁹¹⁴ Հ. Գր. Հ., Կտորներ Բ., անդ, էջ 19:

թուականներուն նկատմամբ ակնարկութիւն կայ յուշատետրներուն մէջ: Նաեւ անծանօթ կը մնայ մշակուած նոթագրութեան մաքուր

օրինակը, եթէ ընդհանրապէս զայն պատրաստեր է հեղինակը...:

1971

164 — Fughetta, Վաղամեռիկ Թամար Արապեանի յիշատակին, 16 Մարտ 1971, Պէյրուժ, էջ 1⁹¹⁵:

Բնագրէն դատ ունիմ նաեւ ձեռքս յօրինումի նախարտակը եւ անոր վրայէն մաքուրի անցուած նոթագրութեան երկու նմանահանութիւն: Չարմանալիօրէն չկայ որեւէ յիշատակութիւն հեղինակին քով այս երկին մասին: Թէեւ կը կարգանք այս յուշագրութիւնը. «Այս առաւօտ օղային ապահովագրեալ ճամբով Պոլիս Մաղումեան Քոյրերուն զրկեցի վաղամեռիկ Թամար Արապեանի յիշատակին յօրինած Menuet-ս, ներփակ նամակով մը»⁹¹⁶:

165 — «Դասերը դադրելէ ետք ժամը 4-ին Հ.Բ.Ը.Մ. -ի պատասխանատու պաշտօնեաներէն՝ Պր. Իսկէնտէրեանի դացի եւ իր երգած ու իմ ձայնագրած ու դաշնաւորած (երգը) նուագը յանձնեցի, որմէ շատ դո՛հ մնաց»⁹¹⁷:

Ինծի անծանօթ ձայնագրութեան սկսած էր 31 Մարտ 1971-ին, երբ վերոյիշեալ պարոնը եկած երգած է երաժիշտ վարդապետին առջեւ...⁹¹⁸:

166 — Քայլերգ Հ. Օ. Մ. -ի, 7 Մայիս 1971, Պէյրուժ, էջ 2:

Հայ Օղնութեան Միութեան քայլերգի մրցանակի մասին Մայիս 5-ին կարգալէ յետոյ⁹¹⁹, Հ. Հէպոյեան Մ. Իշխանի քերթուածին բառերով յօրինած է այս կտորը, որուն նախարտակ նոթագրութիւնը ունի բաւական յղկումներ ու սրբագրութիւններ՝ ընդլայնուած իիճակի մէջ: Ազգակ օրաթերթին մէջ տրուած պայմաններուն տեսանկիւնէն՝ շատ հետաքրքրական պիտի ըլլար իմանալ արդիւնքը այս մրցանքին... որեւէ ակ-

⁹¹⁵ Վ.Մ.Ղ. Հ. Գր. Հ. տի., Compositions, էջ 5:

⁹¹⁶ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԳ. հտ., Արբաթ, 7 Մայիս 1971: Հմմտ. նաեւ հոս թիւ 607 տեղիքը:

⁹¹⁷ Նոյնը, անդ, Երկուշաբթի, 5 Ապրիլ 1971:

⁹¹⁸ Հմմտ. նոյնը, անդ, Չորեքշաբթի, 31 Մարտ 1971:

⁹¹⁹ Հմմտ. Ազգակ, Պէյրուժ, Չորեքշաբթի, 5 Մայիս 1971, էջ 6գ:

նարկութիւն չկայ յուշատետրներուն մէջ: Հաւանաբար չէ զրկած այս յօրինումը անոր անունի հասցէին...:

ՎԻԵՆՆԱ (1971—1974)

Պէյրուսէն Հ. Հէպոյեան Վիեննա ժամանեց Շարաթ օրը, Յուլիս 17-ին: Պէյրուսէր վերջնականապէս ձգելու հարց չկար տակաւին, որովհետեւ պաշտօններու փոփոխութիւնը կամ նոյններուն հաստատումը տեղի պիտի ունենար Վիեննայի Միխիթարեան Միւրանութեան նոր ընդհանրական Արքայի ընտրութիւնէն վերջ, որուն համար դումարուած բացառիկ ժողովին իբր պատգամաւոր քուէարկուեր էր Հ. Հէպոյեան: Նոր ընտիր Արքաճօր⁹²⁰ եւ վարչութեան որոշումով՝ Հ. Հէպոյեան մնաց Վիեննա, որ պիտի դառնայ առաջիկայ 6 տարիներուն իր գործունէութեան վեցերորդ եւ ութերորդ պաշտօնավայրը: Եօթներորդը դարձեալ եղաւ Պէյրուսէ (1974—1975), որ սակայն երաժշտական ստեղծագործումի տեսանկիւնէն ոչ մէկ նորութիւն բերաւ՝ բոլորիս ծանօթ Լիբանանի քաղաքական եւ պատերազմական անցուդարձերուն պատճառով...:

Ուրեմն, 1971—1977 երեքի կտրատուած ժամանակաշրջանը նկատելու եւ ներկայացընելու եմ իբրեւ ամբողջական ընթացք, որ արտաքին եւ ներքին շատ լաւ պայմաններու մէջ սկսաւ Հ. Հէպոյեան երգահանին եւ երաժշտին համար: Թէեւ սկիզբը յօժարութեամբ չընդունեցաւ Մայրավանք-Վիեննա մնալու հրահանգը⁹²¹, սակայն, ըստ իս, առաջնորդներու այս որոշումը նախախնամական եղաւ, զոնէ Աւօ Գուլյուստիանի ապագային նկատմամբ. ասոր անդրադարձաւ վերջը նաեւ երաժիշտ վարդապետը⁹²²:

Հ. Հէպոյեանի արժէքն ու արժանիքը միայն այն մէկը կրնայ ըմբռնել եւ դնահաստել, որ կարդացած է անոր այս ժամանակին

⁹²⁰ Հմմտ. Հանդէս Ամսօրեայ 1971, թիւ 7—9, էջ 261—288:

⁹²¹ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԳ. հտ., Երկուշարթի, 2 Օգոստոս 1971:

⁹²² Հոս տեղին եւ դիպուկ կը համարիմ Փրանսացի մեծ գրողէտուհիին եղբակցութիւնը. «Die Pläne der Vorsehung erkennt man erst dann, wenn man ihre strahlenden Auswirkungen feststellt» (M. Auclair, Vinzenz von Paul, Genie der Nächstenliebe, Freiburg 1978, էջ 59):

յուշատետրերը: Եւ անոնց ճշմարիտ բովանդակութեան ակնատես ու ակնջալուր վկան կը հանդիսանայ տողերս գրողը: Պէյրուսէ, էթէ 1963—1971 շրջանին Հ. Հէպոյեան Աւօ-յին միակ առաջնորդն էր վաւերական, Վիեննայի մէջ 1971—1974 եւ 1975—1977 տարիներուն՝ ան, ուսուցչապետին յանձնելով հանդերձ իր այդ առաջին երաժշտական պաշտօնը, մնաց նոյնը եւ դարձաւ աւելին՝ պատանիին եւ պարմանին ամենօրեայ խնամակալը, ուղեցոյցն ու դաստիարակը՝ նիւթական եւ ուսումնական մարդերուն մէջ: — Ժամանակը կեանք է եւ դայն տուաւ ամբողջութեամբ իր ձեռնասունին...:

Գերզայուն արուեստագէտ Հ. Հէպոյեանի երաժշտական տրամադրութեան եւ ստեղծագործումի դրական շարժումները եղան քանի մը իրողութիւններ ու պատահարներ: — Անոր էութիւնը դոճունակութեամբ պարուրեց Աւօ-ն Վիեննա բերելու յաջողութեան պարագան: Նոր Արքաճօր ընտրութեամբ Մայրավանքին հաստակառոյց պատերէն ներս փնջող դարնանային անոյչ հովը մաքրեց տարաւ որոշ անհասկացողութիւններու դիրտը, որ կը տառապեցնէր երաժիշտ վարդապետը: Անկէ առաջ, Մայիսի 20-ին, սպասումի տան երկա՛ր տարիներէ վերջ, երեք երիտասարդներ քահանայական ձեռնադրութիւնը ստացած էին⁹²³: Հոկտեմբեր 2-ին ալ չորս ուխտեալներ մշտնջենաւորապէս անդամազրկեցան Միխիթարեան Միւրանութեան եւ ասով՝ Աստուծոյ եւ Ազգին կամաւոր ծառայութեան⁹²⁴: Այս եօթ նուիրեալները ոչ միայն թարմացուցին երէց վարդապետներուն արիւնն ու խանդը, այլ նաեւ՝ չեչուած կերպով անոնք կը սիրէին ու կը յարգէին երգահան եւ երաժիշտ իրենց մեծ եղբայրակիցը⁹²⁵: Այդ սէրն ու յարգանքը ունեցան

⁹²³ Հմմտ. Եղ. Ս. Պայեան, Յնձատուն Միխիթարեան Մայրավանքին մէջ, Վերելք, Հայ Բրիտանոնեայ Ընտանիքին Տարեգիրքը, Պէյրուսէ 1971, թիւ 4, էջ 151—154:

⁹²⁴ Հմմտ. Անունք անձանց որ ի Վիեննա, թիւ 616, 617, էջ 56 եւ թիւ 634, էջ 58:

⁹²⁵ 1971-ի երեք նորօժ վարդապետներէն մէկուն Հ. Հէպոյեանի դրած տողերը յատկանշական են. «Կ'աշխատիմ վերքերս երգի փոխելու, բնաբան մը վեհ ու վսեմ, քահանայական: Դուք, սիրելի վարդապետ, կարողութիւններ շատ ունիք...: Շատերը գրող կամ գծարէն կրնան ըլլալ, սակայն քիչերուն միայն տրուած է երաժշտութեան կարողութիւնը... մանաւանդ... քահանայական դասին մէջ: Եւ Դուք այդ

իրենց դրական հետեւանքն ու գործնական արդիւնքը: Նախորդ մեծերէն ու քանի մը միւրանակիցներէն հասկցուած եւ քաջալերուած չըլլալու մշտական բարդոյթէն տառապող արուեստագէտին աւելը վերակենդանացաւ, թէեւ հոս ալ տարիներու «թոյլ տրամադրութեան» մրուրը նստած էր յօրիտրամադրութեան յատակը...: Հուսկ, ամէն տարի, արձակուրդին Պոսթընի մեր ամառնային դպրոցին կապակցութեամբ մանկավարժական իր գործունէութիւնը թէեւ իբր փոփոխութիւն ենթակային կողմէ սիրով ընկալեալ պաշտօն մըն էր, սակայն եւ այնպէս հանդիսացաւ ան յարատեւ ու շարունակական յօրինումի աշխատանքին ընդհատումը...:

Հոս, ժամանակազրական կարգով ներկայացուելիք երաժշտական երկերու համընթաց՝ Հ. Հէպոյեան շարունակած է երաժշտագէտ-քննադատի իր աշխատանքները՝ 1972—1977 տարիներուն մէջ ստորագրելով քսաներեք յօդուածներ զանազան թերթերու մէջ:

1971

167 — Fuga a due voci, Կոմիտասեան թեմայի մը վրայ, 16 Նոյեմբեր 1971, Վիեննա, էջ 4⁹²⁶:

Յօրինումի աշխատանքներուն սեւագիրը կը պահուի: Նաեւ կան բնագրին չորս նման հանուածութիւններ: Ասոր մասին քանի մը նախնորութիւններ տուած է հեղինակը. «Երտեղեկութիւններ տուած է հեղինակը... Երտեղեկութիւններ... հայկական թեմայով... կու օրէ իփեր... այսօր երկու ձայնով Fuga մը կը յօրինեմ. այսօր վերջնական ձեւ մը տուի: Այսօր ամբողջ օրը մնալով յամառօրէն աշխատեցայ շատունը մնալով սկսած Ré-min. Fuga-իս վրայ բաթ մը առաջ սկսած Ré-min. Fuga-իս վրայ... եւ ուշ լիչերով աւարտեցի: Թեման Կոմիտասեան է (Ինչո՞ւ Բինդէօլը Մտար)»⁹²⁷:

կարողութեամբ կրնաք պարծենալ, կրնայ պարծենալ Ձեզմով մեր սիրելի Միւրանութիւնը. մոռանք անցեալի տխուր յուշերը, մոռանք անհասկանալի անհասկանալի վարմունքը: Միւրանութիւնը կը կազմեն քաղաքավար սերունդը... եւ Դուք համոզուած էք, երիտասարդ սերունդը Ձեզ կը սիրէ եւ կը յարգէ Ձեր թէ բողոք սերունդը Ձեզ կը սիրէ եւ կը յարգէ Ձեր կարողութիւնները» (ՎՄԴ, Հ. Յ. Թոփայեան օր., նամակ՝ Պէյրուսէ — Հազմիէ, 23 Մայիս 1973):

⁹²⁶ Հ. Գր. Հ., Compositions, անդ, էջ 1—4:
⁹²⁷ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԳ. հտ., Զօրեքշարթի, 17 եւ Շարաթ, 27 Նոյեմբեր 1971:

եղածով դոճ չէր մնացած, որովհետեւ մօտ երկու ամիս վերջ «յօրինած Fuga-ս... աւելի քան տասը փոփոխակներէ անցնելէ ետք՝ այսօր վերջնական ձեւ տուի եւ մաքուրի անցուցի (տպագրութեան պատրաստ)»⁹²⁸: Սպասեց տասներկու տարի մինչեւ հրատարակութիւնը⁹²⁹:

1972

168 — Նոր Ապրիլապրեալ Երգարան, 50 հայ դասական եւ ժողովրդական երգ, հաւաքեց եւ ձայնագրեց Հ. Գր. Հէպոյեան, 1972 Պոսթըն, էջ 36+5:

Արտաքին կողքին այս վերտառութեամբ եւ ենթախորագիրով կայ ձեռագիր մեծագիր տետրակ մը՝ լրիւ մաքուրի ընդօրինակուած հեղինակէն: Այս գործը զբաղցուց Հ. Հէպոյեանը ձիւղ երկու տարի, որով կ'արժէ մանրամասնօրէն անդրադառնալ անոր պատրաստութեան:

Գաղափարը յղացաւ եւ ձեռնարկն ունեցաւ Հ. Ղ. Առաքելեան, երբ անցեալ տարի ամառը Հ. Հէպոյեան Պոսթըն կը գտնուէր⁹³⁰, թէեւ պարզ խօսքի վրայ մնաց խնդիրը: Վերջապէս, առկայժ փափաքը վերաբորբոքեցաւ այս տարի, Յունուարի սկիզբը, երբ երաժիշտ վարդապետը իր վերոյիշեալ եղբայրակցէն կը ստանայ գործի սկսելու նկատմամբ խընդրադիր բացիկ մը⁹³¹: Բերանացի եւ գրաւոր խոստումներէն խրախուսուած՝ Հ. Հէպոյեան աննախընթաց ժիր եւ յարատեւ եռանդով աշխատանքի սկսաւ՝ հրատարակուելիք այս երկին մէկ հատորը ձեռքին մէջ արդէն բռնած ըլլալու իրական զգացումով...: Ան կը յուշագրէ. «Այսօր ամբողջ օրը սկսայ պատրաստութիւն տեսնել Հ. Ղուկասին առաջարկած հայկական Նոր Ապրիլապրուած Երգարան-ին եւ 30 երգ արդէն հաւաքեցի,

⁹²⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԳ. հտ., Երեքշարթի, 18 Յունուար 1972:

⁹²⁹ Վիեննայէն, առաջին գործողութեան ենթակրկելէն առաջ Լոս Անճելըս վերադարձող Հ. Մ. Ազեանի հետ հրատարակելի «Պր. Սանտալճեանին զրկեցի իմ Fuga über ein Thema von Komitas» (Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԼԶ. հտ., Երկուշարթի, 28 Մայիս 1984): Հմմտ. Հ. Գր. Հ., Դաշնամուրային Երկեր, անդ, թիւ 15, էջ 43—46:

⁹³⁰ Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԳ. հտ., Երկուշարթի, 6 Մարտ 1972:

⁹³¹ Հմմտ. նոյնը, անդ, Երկուշարթի, 17 Յունուար 1972:

— Անմեղ գառնուկ, նոր թիւ 47, 6.XI.72, էջ 1⁹⁹⁷:

— Պատառի այծը, նոր թիւ 49, 9.XI.72, մատիտադիր մէկ էջ նոթագրութիւն երկու Variation-ներով, իսկ երկրորդ էջը կորսուած կ'երեւի...

— Սիրուն քիթեռ, նոր թիւ 48, 12.XI.72, էջ 1⁹⁹⁸:

— Լորիկ (Առաւօտուն փչեց հով), նոր թիւ 46, 15.XI.72, մատիտադիր առանձին երկու էջնոց նոթագրութիւն մը:

— Լորիկ (Արեւի շողի տակ), նոր թիւ 42, նախորդին ետեւի երկու էջերու վրայ անաւարտ մնացած նոթագրութիւն մը անթուակիր...:

— Ծաղկիք ազատ իմ Հայրենիք, նոր թիւ 3, 24.I.73, առանձին երկու էջնոց նոթագրութիւն մը:

— Երիտասարդական Քայլերգ, նոր թիւ 4, 7.IV.73, նախորդին հետ կը կազմէ մնացեալ երկու էջերով առանձին պրակ մը:

Բացի երեք առաջիններէն, մնացեալ ութ երգերուն նոր թիւերը կը համապատասխանեն Գանձարան Հայ Երգերու կամ Գանձարան Պատանեկան Երգերու գլխակարգին, ինչպէս քիչ ետք պիտի տեսնուի անոր ցանկէն: Այս առանձին երգերէն 1, 3, 9 թիւերը միայն ձայնագրուած են Հ. Հէպոյեանէն, որ ութ մնացեալ գրառած միաձայն երգերուն իւրաքանչիւրին աւելցուցած է գաշնակի ընկերակցութեան համար փարթամ դաշնակաւորում մը: — Դաշնակաւորումի տեսանկիւնէն՝ Հ. Հէպոյեանի տարած աշխատանքներուն մասին այս ընդհանուր յուշագրութիւնը կը մէջբերեմ օրատեարէն. «Նոր Երգարան-իս 50 միաձայն կամ երկձայն երգերը՝ սկսայ դաշնակաւորել դաշնակի ընկերակցութեան համար: Տասը հատը արգէն պատրաստ են. մնացածները յուսամ մինչեւ Նոր Տարի աւարտեմ եւ ապա տպագրութեան աշխատանքը կը սկսի հոս կամ Պոսթըն»⁹⁹⁹:

Նոր Զայնագրեալ Երգարան-ին բառերուն տպագրութեան երկրորդ փորձը կատար-

⁹⁹⁷ Նոյնը, անդ, էջ 35:
⁹⁹⁸ Նոյնը, անդ, էջ 34:
⁹⁹⁹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԳ. հտ., Ուրբաթ, 27 Հոկտեմբեր 1972:

րեց Հ. Հէպոյեան 19, Մարտ-29, Ապրիլ 1973 ժամանակամիջոցին մէջ, իսկ երրորդ եւ վերջին անգամ նայեցաւ նոյն տարուան Դեկտեմբեր 21-27 օրերուն: Ամսոյս 28-ին «օգային փոստով» Հ. Հէպոյեանի զրկած ծըրարը գտայ պատահամբ իր թողոններու մէջ: Ուղղուած աւարտական փորձը 52 էջնոց հատոր մըն է, որուն վերջին երկու էջերը կը ներկայացնեն Գանձարան Պատանեկան Երգերու հետեւեալ ցանկը: Չայն հոս կ'արտադրեմ, որպէս զի կարելի ըլլայ համեմատել ձեռագրին քիչ առաջ տրուած 50 անուններն ու թիւերը այս բնագրին 50 երգերուն գլխակարգին հետ.

«Քայլերգներ

- 1. Իմ հեռաւոր Հայրենիք
- 2. Օն ուղմիկներ Հայրենասէր
- 3. Ծաղկիք ազատ իմ Հայրենիք
- 4. Երիտասարդական քայլերգ
- 5. Հիմի՞ էլ լուենք

Գովերգ հայրենական

- 6. Հայաստան, ջան Հայաստան
- 7. Գարուն Երեւան
- 8. Հայաստանի անմահ պուրակներ
- 9. Արփա-Սեւան
- 10. Երեւան - Էրեբունի

Ռումանքիք երգեր

- 11. Երեւանի գիշերները
- 12. Լեռներ Հայրենի
- 13. Ես քո գրկում (Երեւան)
- 14. Իմ անուշ տաւիղ
- 15. Ծաղիկներ ծաղիկներ
- 16. Հունձք կը ժողվեմ

Կովիտասեան — Դասական

- 17. Ո՛վ մեծասքանչ դու լեզու
- 18. Կուժն առայ — Գնա գնա
- 19. Այսպէս — Խնկի ծառ
- 20. Զինարի ետր
- 21. Շողեր ջան

Պատանեկան «վալս»-եր

- 22. Հանգէս է տօնական
- 23. Հինգալա — Հովիւր սարում
- 24. Ջան իմ Ծաղկածոր
- 25. Ծաղկածորի ճամբարում
- 26. Գարնանային վալս

Ժողովրդական երգեր

- 27. Խուժան սակեար
- 28. Նուպար Նուպար
- 29. Գարուն ես, Սիրուն ես
- 30. Եարօ ջան — պարերգ
- 31. Ասա՛, ի՞նչ անեմ

Խնջոյքի երգեր

- 32. Սեղանն է առատ
- 33. Կարմիր գինի, անոյշ գինի
- 34. Խմենք Հայրենիք կենացդ
- 35. Ակոսի կարասը

Հերոսական երգեր

- 36. Մենք քաջ տոհմի
- 37. Իբրեւ արծիւ — Անդրանիկ
- 38. Հայաստանի վերջի երդիչ — Աբովեան

Մխիթարեան քայլերգ

- 39. Օն սանիկներ Մխիթարեան
- 40. Մխիթարեան ձամբար

Մանկապարտէզի երգեր

- 41. Կարաւի երգ — Արեւ բացուեց
- 42. Լորիկ — Արեւի շողի տակ
- 43. Մարդանքի երգ
- 44. Տիկ, տիկ, տիկ, սիրունիկ
- 45. Երգ Մայիսի
- 46. Լորիկ — Առաւօտուն փչեց հով
- 47. Անմեղ պանուկ
- 48. Սիրուն թիթեռ
- 49. Պառուի այծը
- 50. Աշխատանքի երգ

Հաւաքեց եւ Դաշնակաւորեց Հ. Գր. ՀէՊՈՅՆԱՆՆ¹⁰⁰⁰:

Ձեռագրին եւ տպագրին ցանկերուն համեմատութեամբ բացայայտ եղաւ նախ, որ երկրորդին «խմաստին եւ նկարագրին համաձայն» բաժնուած խումբերը աւելի գործնական եւ նպատակահաս են: Երկրորդ՝ քանի մը հին երգերու փոխան նորեր զբառ է հեղինակը, որ, երրորդ, ձեռագրին եւ տպագրին թիւերուն մէջ ետառաջում ըրած է...:

Գանձարան-ին թիւ 26 կտորին բառերը x-նշաններով աւերելէն յետոյ՝ Հ. Հէպոյեան որոշած է Է. Յովհաննէսեանի «Սարգարապատ»-ի երգը դնել, իսկ թիւ 40 քայլերգին մասին վերջը առանձին պիտի խօսուի:

¹⁰⁰⁰ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տի., Գանձարան Պատանեկան Երգերու, էջ 51-52:

Իբրեւ այժմէական տաղարան, աւելի ճիշդ՝ Գանձարան Պատանեկան Երգերու, Հ. Հէպոյեանի 1972—1973 հրատարակուելիք այս գործը նորութիւն պիտի ըլլար իր տեսակին եւ որակին մէջ՝ բարձր մակարդակով...: Եւ սակայն մինչեւ այսօր հրատարակութիւն չտեսաւ այս ամբողջովին պատրաստ աշխատութիւնը...: Այս ժխտական իրողութեան պատասխանն ու պատճառներուն մասին 1974—1984 տարիներու յուշատետրերուն մէջ ակնարկութիւն մը չկայ: Ինքն ալ, երկայնամիտ հեղինակը համբերասպառ՝ սա պարզ նախադասութեամբ կը հարցնէ. «Նայինք նոթաները ե՞րբ եւ ո՞ւր պիտի տպուին»¹⁰⁰¹: Ճիշդ մէկ ամիս ետք՝ այս հարցումին կը պատասխանէ Հ. Հէպոյեան շատ յուսադրիչ, սակայն վերջին, մէկ յուշագրութեամբ. «Հ. Դուկասէն առի նամակիս պատասխանը. երգարան-իս տպագրութեան համար կը խորհի ճոխ գործ մը հրատարակել՝ արդիւնաւոր ընելու համար: Յաջողութեան մեծ յոյսեր ունի»¹⁰⁰²...:

169 — Մայրիկիս (Canon à 6 voix), 11 Փետրուար 1972, Վիեննա, էջ 1:

Առանձին փոքր թուղթ մըն է, միշտ քոյս պահած եմ, քանի մանկուսակ բառերուն հեղինակն եմ:

170 — Խորհուրդ Խորին ... (Fugato a 3 voci), 10 Մարտ 1972, Վիեննա, էջ 2:

Առանձին մեծադիր թուղթ մըն է: Եռաձայն նոթագրութիւնը բոլորովին սեւագիր վիճակի մէջ՝ սրբագրութիւններով եւ ջրնջումներով լի է...: Վերի թուականէն երկու շարաթ ետք կը հանդիպինք այս կարծ, անորոշ յուշագրութեան. «Կրթութեան ազատ ժամերուս Նոր Պատարագ-ի յորինումով զբաղեցայ»¹⁰⁰³: Գուցէ այս կտորին (սրբագրութեան) մատնանշում մը կարելի է համարիլ հետեւեալ, հինգ տարիներ ետք արձանագրուած, ակնարկութիւնը. «Այս (երէկ) գիշեր մինչեւ առաւօտ ժամը 5 (այսօր)

¹⁰⁰¹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԵ. հտ., Ուրբաթ, 21 Դեկտեմբեր 1973:
¹⁰⁰² Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԶ. հտ., Երկուշաբթի, 21 Յունուար 1974:
¹⁰⁰³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԴ. հտ., Շաբաթ, 25 Մարտ 1972:

182 — Ուլտա Մերոպի — Գայերգ Մ. Է. Կ. — ի, 15 Սեպտեմբեր 1973, Վիեննա, էջ 4:

Առանձին բնագիր պրակ բառերով, որոնց հեղինակը Վ. Այգուենի 15 Օգոստոս թուակիր նամակով խնդրեց Հ. Հէպոյեանէն այս քայլերդին յորինումը. «Պր. Գէորգ Պաղճեանէն (Վ. Ա.) նամակ մը ստացայ, ուր ձօներդ մը ներփակած է եւ կ'առաջարկէ, որ զայն խանդավառ երգի մը վերածեմ, որ պիտի ըլլայ Պոլսահայ Մշակութային Միութեան քայլերդը: Յանձն առի»¹⁰³⁴: Նոյն գիշերն իսկ երկնելու մուսաները այցելելով երաժշտին՝ նոր ուխտերդին յղացումի սերմերը ցանուեցան¹⁰³⁵... Եւ արդէն երկու շաբաթ վերջ՝ «Պր. Պաղճեանին Մոնթրէալ բացիկ մը զրկեցի, հաղորդելով, թէ ինձմէ խնդրած էր Մ. Է. Կ. — ի Գայերգը պատրաստ է եւ թէ փութով կը զրկեմ քառաձայն՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ»¹⁰³⁶: Յաջորդ երկու օրերուն մաքուրի անցնելով՝ Հ. Հէպոյեան օրինակ մը յանձնեց Մոնթրէալ գացող քանատահայու մը¹⁰³⁷: Սակայն Գ. Պաղճեանէն նոր հասնող «անհամբեր» նամակին իբր պատասխան՝ անոր «Մոնթրէալ, օդանաւով զրկեցի այսօր Ուլտա Մերոպի իմ յորինած քայլերդս, երկրորդ օրինակ մը, խորհելով, որ առաջին զրկածս ճամբորդի հետ՝ ամսոյս վերջը պիտի հասնի: Բացիկով մըն ալ հաղորդեցի լուրը»¹⁰³⁸: Շնորհակալութեան եւ գնահատանքի մէկ նամակին, զոր երաժիշտը ստացեր է Հոկտեմբեր 30-ին¹⁰³⁹, կը յաջորդեն լուրթեան երկու տարիներ...: Իրաւացիօրէն մտահոգուած յորինող վարդապետ Գ. Պաղճեանին բացիկ մը զրկեց «յիշեցնելով, որ իրենց Մ. Է. Կ. Միութեան համար երկու տարի առաջ զրած քայլերդս ի՞նչ եղաւ...»¹⁰⁴⁰: Այս թուականէն սկսեալ մինչեւ 18 Յունուար 1984 թուականը, մօտ իննուկէս տարի, յուշատետրներուն մէջ ոչ մէկ ակնարկութիւն կայ այս քայլերդի մասին: Ասոր առաջին

1034 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԵ., հտ., Հինգշաբթի, 23 Օգոստոս 1973:
1035 Հմմտ. նոյնը, անդ, Ուրբաթ, 24 Օգոստոս 1973:
1036 Նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 11 Սեպտեմբեր 1973:
1037 Հմմտ. նոյնը, անդ, Հինգշաբթի, 13 Եւ Երկուշաբթի, 17 Սեպտեմբեր 1973:
1038 Նոյնը, անդ, Ուրբաթ, 21 Սեպտեմբեր 1973:
1039 Հմմտ. նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 30 Հոկտեմբեր 1973:
1040 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԵ., հտ., Չորեքշաբթի, 3 Սեպտեմբեր 1975:

ունկնդրութեան կապակցութեամբ, որ տեղի ունեցած է Մոնթրէալ 1983-ին¹⁰⁴¹, Հ. Հէպոյեան կը ստանայ Գ. Պաղճեանէն նամակ մը, «ուր կը յայտնէ, թէ (մօտ) 12 տարի առաջ իրենց Մ. Է. Կ. Մշակութային Միութեան համար զրած քայլերդս առաջին անգամ ըլլալով երգուեր է: Չայներիդը օր մը պիտի ղըրկէ»¹⁰⁴²...:

183 — Das Souvenir, 16 Հոկտեմբեր 1973, Վիեննա, էջ 3:

Բնագիր պրակին 12 Փետրուար 1974-ին կատարուած նմանահանութիւնը քովս կը պահեմ, զոր Հ. Հէպոյեան տուաւ բառերուն հեղինակին¹⁰⁴³: «Երէկ գիշեր ժամը 12-1 (առաւօտեան) յորինեցի (Եղ.) Հ. Մեսրոպի¹⁰⁴⁴ գերմաներէն բնագրին վրայ՝ նոր երգ մը — Das Souvenir: Այսօր Զ. Քոքմաճեանի հետ ջութակով եւ դաշնակով փորձեցինք, շատ անուշ կը հնչէ արդիական-հայկական ողիով»¹⁰⁴⁵:

Վերոյիշեալ պրակէն զատ կայ նաեւ ուրիշ երեք էջնոց բնագրային նոթագրութիւն մը հետեւեալ վերտառութեամբ. «Յիսուսի Երթանի (Ով դժգոհ է...), կրօնական ճաղ (Negro-Spiritual), եռաձայն խումբի համար (Soprano-Alto-Basso), դաշնակի ընկերակցութեամբ, խօսք եւ երաժշտութիւն՝ Հ. Գր. Հէպոյեան, 16 Հոկտեմբեր 1973, Վիեննա»:

1041 Հմմտ. Մէկ Ազգ, Մէկ Մշակութ, 10-Ամեակ Պոլսահայ Միութեան Մէկ Մշակութային Մարմին՝ 1973—1975, (Յուշամատեն), էջ 9, Յայտարարը, Ա. մաս, Թիւ 2ա. Եւ էջ 15, քայլերդին երեք տուները, որոնց տակ կայ այս ծանօթագրութիւնը. «Սոյն քայլերդը, որ առաջին անգամ ըլլալով երգուեցաւ Շիրակ երգչախումբին կողմէ՝ ՄԷԿ-ի տասնամեակի հանդիսութեան, մեր խնդրանքով, հաճած է դաշնակով (յորինել) ծանօթ երաժշտողէս Հ. Գրեգոր Վրդ. Հէպոյեան, Միութեան Միարան»:

1042 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԼԶ. հտ., Երեքշաբթի, 19 Յունուար 1984:

1043 Տեսնել հինգ տարբեր յանկերդներ ունեցող հինգ տուն բանաստեղծութիւնը՝ Ave-Kurier, 11. Jahrgang, Wien, Mai 1980, Nr. 5, էջ 15b:

1044 Այս կտորը զրած եւ Հ. Հէպոյեանին յանձնած ժամանակ տակաւին ուխտեալ-եղբայր էի, մինչ յօրինումին օրը արդէն մօտ մէկուկէս ամսուան նորօծ վարդապետ էի (հմմտ. Վերելք, Տարեկիբ Միութեան Վարժարանի, Թիւ 6, Պէյրուս 1973, էջ 167—169):

1045 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԵ. հտ., Չորեքշաբթի, 17 Հոկտեմբեր 1973:

Նոյն եղանակին Հ. Հէպոյեան հայերէն բառերը զրած է 1976-ին, Փետրուարի սկիզբը: Գիշ առաջ զրած թուականը եղանակի յորինումին կը հայի: Իսկ ընդօրինակութիւնը այս երկրորդ բնագրին կատարեց — աւարտեց 20 Փետրուար 1976-ին:

Առաջին ունկնդրութիւնը, որ տեղի ունեցաւ 8 Փետրուար 1976-ին¹⁰⁴⁶, խանդավառեց հանդիսականները, իսկ երկրորդի մասին տրուած տեղեկութիւններն են. «Այս երեկոյ ժամը 6-7:30 մեր կղերանոցի տղաքը (20 հոգի) Վարդանանց տօնին առթիւ ի պատիւ Միութար Արբաճօր ծննդեան 300-ամեայ տարեդարձին զրական-գեղարուեստական հանդէս մը ըրին: Եղան երգեր (մեներգողներ՝ Ս. Կէօնճեան... Գետակի վրայ¹⁰⁴⁷ եւ Հ. Սիմոն [Պայեան] Երանի քէ ծաղիկ մը ըլլալի¹⁰⁴⁸: Տղոց խումբը երգեց իմ Յիսուսի Երթանի-ը, Ռահվիրաներ Միութարեան եւ Երթանի-ը, Ռահվիրաներ Միութարեան (Միութարեան): Երեք մեծեր ճառեր կարդացին եւ սպաս զուեւտ մը խաղացին»¹⁰⁴⁹:

Հետաքրքրական են Հ. Հէպոյեանի այս երգին տուած երկու նկարագրականները. «Այս նոր երգս ամերիկեան կրօնական ճաղի ոճով (Negro-Spiritual) զրած եմ — քիչ մըն ալ հայկական շունչով մեղամաղձ...»¹⁰⁵⁰: Իսկ Ս. Ղազարի միարան եղբայրակցի մը զրած է. «Յիսուսի Երթանի — բողոքական զրած է. «Յիսուսի Երթանի» երգ է եւ շատ կը հնչէ, բայց կաթողիկէ երգ է եւ շատ յարմար արդի երիտասարդներուն հոգիին: Կը նմանի ամերիկեան Նէկրօ-Սփիրիթուէլ միւլիքներուն»¹⁰⁵¹:

Այս երգին համար ալ ստացած է գնահատականներ¹⁰⁵², որոնց զոյութեան նկատմամբ խորհրդաւոր կը մնայ հեղինակին հետեալ յուշագրութիւնը. «Շնորհակալութեան նամակ մը զրկեցի այսօր Պոսթոնի Սոպրանոյէր Xerox հիմնարկի վարիչ՝ Vicki

1046 Հմմտ. Միութար-Յուշարձան, անդ, էջ 82:
1047 Հմմտ. հոս Թիւ 178 եւ 179 կտորները:
1048 Հմմտ. հոս Թիւ 230 տեղիքը եւ Մասիս, Պէյրուս, Կիրակի, 1 Յունուար 1978, Թիւ 1, էջ 39:
1049 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԵ. հտ., Ուրբաթ, 27 Փետրուար 1976:
1050 Նոյնը, անդ, Հինգշաբթի, 25 Մարտ 1976:
1051 ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տի., նամակ՝ Լոս Անճելէս, 25 Յունիս 1979:
1052 Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԼԱ. հտ., Երեքշաբթի, 7 Օգոստոս 1979:

Krikorian-ի¹⁰⁵³, իմ Յիսուսի Երթանի նուագիս 100 օրինակ՝ ձրի բաղմացուցած ըլլալուն համար: Բայց սխալմամբ նամակիս թուականը 27 Յունիս գրեցի»¹⁰⁵⁴:

1974

184 — Der Anruf, für zwei Tenorstimmen mit Brummchor und Klavierbegleitung, Text: Hameto, Musik: P. Gr. Heboyan, Wien, 7. Februar 1974, էջ 5:

Արտաքին էջին այս վերտառութեամբ առանձին բնագիր պրակ մըն է, որուն ընդօրինակութեան թուականը զրած է Հ. Հէպոյեան. «Վիեննա, 7 Փետրուար 1976»: Hameto-ն տղերս զրոյն է, որ երաժշտին յանձնեցի այս ոտանաւորը (5 տուն) Փետրուար 5-ին: Չարմանալի եւ անհասկնալի կը թուի ինձի յորինումի մասին շատ ուշացած այս առաջին յուշագրութիւնը. «Առջի գիշեր Հ. Մերոպի յորինած Der Anruf գերմաներէն ոտանաւորը երգի վերածեցի: Այս 5րդն է»¹⁰⁵⁵:

Այս եղանակաւորումով առաջին պաշտօնական ունկնդրութիւնը տեղի ունեցաւ 8 Փետրուար 1976-ին, ինչպէս արդէն յիշեցի¹⁰⁵⁶, իսկ երկրորդ ելլովէն առաջ, որ կատարուեցաւ տասներկու օր ետք՝ Փետրուար 20-ին¹⁰⁵⁷, տեսած պատրաստութիւններու մասին բաւական տեղեկութիւններ կու տայ Հ. Հէպոյեան. «Այսօր ամբողջ օրը տունը մնացի եւ Der Anruf... երգս քանի մը փոփոխակներով ճոխացնելով Ֆաբրիկի սկսայ անցնել: Բառերը Հ. Մ. Ք. — էն են: Պիտի երգենք հինգ ձայնով՝ Ուրբաթ օրուան Յորելեանի հանդէսին օրը: — Երէկուան նոթայի գործս այսօր ալ մինչեւ իրիկուն շարունակեցի: ... Der Anruf յորինած երգս՝ հինգ ձայնի համար՝ դաշնակի եւ սրինդի ընկերակցութեամբ՝ տղաք մեծ ախորժակով կ'երգեն: — Այսօր վերջապէս աւարտեցի

1053 Հմմտ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԼԲ. հտ., Երեքշաբթի, 10 Յունիս 1980:
1054 Նոյնը, անդ, Շաբաթ, 9 Օգոստոս 1980:
1055 Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԶ. հտ., Երկուշաբթի, 4 Մարտ 1974:
1056 Տեսնել հոս Թիւ 1019 տեղիքը: Հմմտ. Յառաջ, Փարիզ 1976, Երեքշաբթի, Փետրուար 17, էջ 3դ:
1057 Տեսնել հոս Թիւ 1029 տեղիքին յիշուած տօնահանդէսին յայտարարը, Ա. մաս, Թիւ 8 եւ Միութար-Յուշարձան, անդ, էջ 82 (Վոչը):

վաղուան Յորելինական հանդեսին երգուե-
լիք նոր երգս՝ դերմաներէն բնագրով (Der
Anruf)...»¹⁰⁵⁸: Նաեւ այս երգը շատ սիրուե-
ցաւ երգիչներէն եւ ունկնդիրներէն: Ներկայ
թղթակիցին վկայութիւնը խօսուի է. «Տէս
Անրուֆ... երգը՝ օրուան խորհուրդին պատ-
շաճեցուած՝ խոր տպաւորութիւն ձգեց ու
կրկնուեցաւ: Խօլ ծափերով դնահատուեցան
պատանիները»¹⁰⁵⁹:

ՊԵՅՐՈՒԹ (1974—1975)
ՎԻՆՆԱ (1975—1977)

Նախորդ գլխուն ներածական վերլու-
ծումիս վերջաւորութեան ակնարկեցի Վի-
եննայի Մխիթարեան Միաբանութեան 1971-ի
նորոժ վարդապետներուն եւ նորահաս ուխ-
տեալ երիտասարդներուն Հ. Հէպոյեանի
հանդէպ տածած սէրէն ու յարգանքէն գոյա-
նալիք դրական հետեւանքին եւ գործնական
արդիւնքին: Անոնց քաջալերանքի եւ լստա-
հուիական առարկայական արտայայտութիւն-
ներուն¹⁰⁶⁰ ընձեռած բացի հոգեխօսական,
մարդկայնական բարենպաստ փուլերէն¹⁰⁶¹,
որոնց պէտք ունի ամէն արուեստագէտ իր
կեանքին մէջ պտղաբերել կարենալու հա-
մար, կայացաւ նաեւ բեղուն գործունէու-
թիւն մը: Ասոր գլխաւոր ներկայացուցիչն
եղան Հ. Գր. Հէպոյեան - Հ. Մ. Թոփալեան
համագործակցութեան թիւ 169, 176, 177,
181, 183, 184 եւ 190 երգերը, որոնք ոչ
միայն շրջապատն ու «մթնոլորտը խանդա-

¹⁰⁵⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԲ. հտ., Երկուշաբթի, 16 -
Երեքշաբթի, 17 եւ Հինգշաբթի, 19 Փետրուար 1976:
¹⁰⁵⁹ Մխիթարի ծննդեան 300 ամեակի Վիեննայի մէջ,
Յառաջ, Փարիզ 1976, Հինգշաբթի, Մարտ 25, էջ 3գ:
¹⁰⁶⁰ Օրինակի համար. «Իբր երաժիշտ քահանայ ի՞նչ
կրնաք ընել...: Պատասխանը պարզ է եւ յստակ...
Եկէ՛ք, Եկէ՛ք (Սրտերու կռիւ) փառի պէս գեղեցիկ,
նոյնքան կազմուրիչ եւ առ Աստուած ձգտող Պատա-
րագ մը յօրինել, որ լսողը պարտադրուի բեկու՛ց այս
երգով վէրքերը հողեկան կը բալասանուին: Օ՛ն,
յստա՛ջ, Ձեզ այսպէս կ'երեւակայեմ, երաժշտութեամբ
նկարող դէպի Անհունը» (ՎՄԳ, Հ. Յ. Թոփալեան
տփ., նամակ՝ Պէյրութ-Հաղմիէ, 23 Մայիս 1973):
Մարմնաւոր եւ հոգեւոր եղբորմէս այս նամակը ստա-
ցած է Հ. Հէպոյեան Յունիս 1-ին, ինչպէս նշանակե-
ր է անոր պահանջներին վրայ:
¹⁰⁶¹ «Հողեկան վիշտեր...: Բարեբախտաբար երա-
ժշտութեան մուտս միշտ հետ է ու զիս կը սփոփէ:
Այս տարի չորս նոր երգեր յօրինեցի դաշնակի ընկե-
րակցութեամբ» (Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԵ. հտ., Երկու-
շաբթի, 31 Դեկտեմբեր 1973):

վառեցին»¹⁰⁶², այլ ամէնէն առաջ եւ կենսա-
կան՝ հրահրեցին դերգայուն երաժիշտին
տրամադրութիւնը (զոնէ երկարատեւ ժա-
մանակի մը համար...): Այս իրողութիւնը
կ'արտացոլայ նաեւ Հ. Հէպոյեանի ինծի դը-
րած այս սողերուն մէջ. «Այս տարի բախտը
մեզ աշխարհի երկու հակառակ անկիւնները
նետեց»¹⁰⁶³: Բայց շուտով կը յուսամ զերբ
տեսնենք եւ արուեստի նոր գործերու ձեռ-
նարկենք: — Չորս երգերը, որ միասին մէջ-
տեղ բերինք՝ հասկցողներէ շատ կը դնա-
հատուին...»¹⁰⁶⁴:

Դժբախտաբար, առաջիկայ 1975—1977
տարիներուն չկրցանք իրագործել մեր եր-
կուքին մտադրանքը՝ հակառակ մեր բուն
փափաքին, որ մինչեւ վերջ մնաց վառ:
Ամենօրեայ կեանքի մէջ, մէկ կողմէ, ար-
տաքին պարտականութիւններու եւ ներքին
գրադոմներու համընթաց՝ մեր երանաշնորհ
Հիմնադրին ծննդեան երրորդ դարադարձին
հանդիսութիւններուն պատրաստութիւննե-
րը¹⁰⁶⁵, Լիբանանի քաղաքացիական պատե-
րադմէն Վիեննա ապաստանած պէյրութա-
հայ երիտասարդներուն համար գործ գանե-
լու տարուայ մը վազվզուքները¹⁰⁶⁶ եւ Վիեն-
նայի Պետական Համալսարանի Հնդեւրոպա-
կան Հաստատութեան մէջ վերաբացուած
հայկական ամպլոնի ստանձնումով շարա-
թական երկու դասախօսութիւնները¹⁰⁶⁷ ոչ

¹⁰⁶² Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԲ. հտ., Կիրակի, 26 Դեկ-
տեմբեր 1976:
¹⁰⁶³ Հ. Հէպոյեանի գաղտնի մեր Պոսթըն մեր ամառա-
յին դպրոցին մէջ պաշտօնավարելու (համառ. Հ. Գր.
Հ., ԻԲ. հտ., Կիրակի, 30 Յունիս 1974, Ամերիկա
մեկնումի օրը), իսկ եւ Յունիս 29-ին Լիբանան զը-
կուած էի ծնողներ քով կազմուրու մի համար, Մայիսի
սիկորը բժշկական գործողութեան մը ենթարկուելէն
յետոյ (համառ. ՎՄԳ, Ժամանակագրութիւն Մայր-
վանքի, 1971—1977 տետրակ, Շաբաթ, 31 Օգոստոս
1974):
¹⁰⁶⁴ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տփ., բացիկ՝ Մխիթարեան
ձամբար, 4 Յունիս 1974:
¹⁰⁶⁵ Օրինակի համար՝ համառ. Ա. Կոստեան, 300 ամ-
եակ Մխիթար Արքայի, Փոստալու փակուած, Մասիս,
Պէյրութ, 13 Նոյեմբեր 1977, թիւ 56—57, էջ 5ա-բ:
¹⁰⁶⁶ Համառ. գ. օր. Kathpress, Wien, 27. November
1978, Nr. 227/Beilage 1, k/eb, տեղեկատուութեան
մէջ լիշուած «Armenische Priester» հաւաքանունը կը
հայի սողերս գրողին, որուն հետ, անանուն մնալու
ինդրանքով, լրատուութիւնը ստորագրող տիկինը եր-
կար հարցազրոյց մը կատարեց...:
¹⁰⁶⁷ Համառ. Dr. M. K. Arat, Die Reliquie des Hl.
Stephanus von Armenien in der Kathedrale von St.
Stephan in Wien, Հանդէս Ամսօրեայ 1984, թիւ 1—12,
էջ 259, ծանօթ. թիւ 10:

միայն ժամանակս եւ ջիղերս ջլատեցին, այլ
նաեւ բոլորովին արդէլք եղան ամփոփուելու
եւ նուիրուելու «արուեստի նոր գործերու
ձեռնարկին»: Միւս կողմէ, Հ. Հէպոյեանի
յօրելինական տօնակատարութիւններուն
մասնակցութիւնը, Ա. Գուլումճեանի խնա-
մակալութիւնը եւ Վիեննա-Պէյրութ-Պոս-
թըն-Վիեննա երթուղարձուութիւնը ճի՛շդ
նպաստաւոր պարագաները չէին, որ կարե-
նար երաժիշտը, մեր երկուքին դիտաւորու-
թեան համապատասխան, ստեղծագործել ու
յօրինել նորանոր երկեր: Հուսիկ, 1977-ի Հ.
Հէպոյեանի Ամերիկա որոշուիլը¹⁰⁶⁸ եւ 1979-ի
Լիբանան զրկուելը՝¹⁰⁶⁹ արդիւնաբեր գոր-
ծակցութիւնը վերսկսելու պատրաստուող-
ները իրարմէ գրեթէ ընդմիշտ բաժնեց՝
«մեզ աշխարհի երկու հակառակ անկիւննե-
րը» նետելով: Անջրպետի բաժանումով
եւ պաշտօնավայրերուն հեռաւորութեամբ՝
ամենօրեայ գործերու յորձանքին մէջ
խղուեցան գրա-արուեստական կապերը,
թէեւ, ինչպէս մահանկողին առջեւ իմա-
ցանք, երկուքիս մէջ ալ բոցավառ մնացած
էին տեսնելու ծրագրիլը՝ ապագային նորէն
սկսելու...:

1974

— Գարուն, գարուն, գարուն ես,
8.VII.1974, Cape Cod, Մխիթարեան ձամ-
բար, էջ 1:

Առանձին թուղթ մըն է, որուն մէկ
երեսին վրայ Հ. Հէպոյեան բառերով ձայնա-
գրած է այս երգը՝ ամառնային դպրոցին
սան-սանուհիներուն սորվեցնելու համար.
անոր հետ պահուած դասը էլ մը հայերէնի
բնագրով եւ անգլերէնի տառագարձու-
թեամբ...:

1975

185 — Ständchen à la Grinzing, դաշնա-
կի համար, 5 Սեպտեմբեր 1975, Վիեննա:

Չեմ տեսած նօթագրութիւնը, որուն
մասին հեղինակը յուշագրեր է. «Այսօր նօ-

¹⁰⁶⁸ Համառ. Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԲ. հտ., Կիրակի,
3 Յունիս 1977:
¹⁰⁶⁹ Համառ. ՎՄԳ, Ժամանակագրութիւն Մայր-
վանքի, 1977—1985 տետրակ, Շաբաթ, 29 Սեպտեմ-
բեր 1979:

թագրեցի ճիշդ 30 տարի առաջ յօրինած,
բայց չձայնագրած մէկ երգս դայն անուանե-
լով Ständchen à la Grinzing»¹⁰⁷⁰:

1976

186 — Ննջեա Որդեակ, մեներգ երգե-
հոնի ընկերակցութեամբ, 1 Յունուար 1976,
Վիեննա, էջ 1:

Այս երգը Երանուհի — տաղին երգե-
հոնի բաժնին հետ կը կազմէ առանձին երեք
էջնոց բնագիր պրակ մը, որուն վերջին էջը
Ննջեա Որդեակն է: Մեքենադիր բառերով
եւ կապոյտ զնդագրիչով օրինակեր է հոս
Հ. Հէպոյեան մեներգի եւ երգեհոնի բաժին-
ները՝ վերոյիշեալ թուականը ղնելով, որու
մասին, սակայն, ակնարկութիւն չկայ օրա-
տետրին մէջ:

Տաղին այս երկրորդ դաշնաւորումը
յուշագրող տողերը ամբողջապէս յստակ
չեն. «Մխիթար Արքա՛ն էր երգերէն Երանու-
հի-ն»¹⁰⁷¹ եւ Ննջեա Որդեակ¹⁰⁷² օրօրը եռաձայն
ու քառաձայն (փոլիֆոնիք դրութեամբ)
դաշնաւորելէս ետքը՝ Փօթօքօփի ընկու-
տարի 5-ական օրինակ»¹⁰⁷³: Երեք օր ետք
զրկեց պատճէնները Պոլիս, ուր առաջին
ունկնդրութիւնը վայելեցինք 18 Դեկտեմբեր
1976-ին՝ Մխիթար Արքա՛ն օր ծննդեան 300
ամեայ տարեդարձը ոգեկոչող տօնակատա-
րութիւններուն փակման հանդէսին¹⁰⁷⁴:

Թէեւ Հ. Հէպոյեան իր այս երկու դաշ-
նաւորած տաղերը լուսատուներ էր 1976-ին¹⁰⁷⁵,
անկէ երեք տարի ետք Ս. Ղազարի միաբան
եղբայրակցի մը երկարաշունչ նամակին մէջ
առաջարկեց անոնց հրատարակութիւնը.
«Երկու խօսք ալ՝ իմ փոլիֆոնիք ոճով դաշ-
նաւորած Մխիթար Արքա՛ն օր ՕՐՕՐ եւ ԵՐԱ-

¹⁰⁷⁰ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԵ. հտ., Ուրբաթ, 5 Սեպ-
տեմբեր 1975:
¹⁰⁷¹ Տեսնել բառերը՝ Մխիթար Սերաստացի Արքա-
հայր, Գիրք Գրիտոնէականի Վարդապետութեան,
Վենետիկ 1727, Տաղարան, էջ 109—110:
¹⁰⁷² Համառ. նոյնը, անդ, էջ 119—121:
¹⁰⁷³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԲ. հտ., Հինգշաբթի, 21
Հոկտեմբեր 1976:
¹⁰⁷⁴ Համառ. ՎՄԳ, Երանաշնորհ Մխիթար Արքա՛ն
(տփ.) ծննդեան Գ. դարադարձի հանդիսութեանց
հրատարակիչ, էջ 3, Գ:
¹⁰⁷⁵ Համառ. Մխիթար Սերաստացի՝ Հիմնադիր Մխի-
թարեան Միաբանութեան, Ծննդեան Երրորդ Գարա-
դարձ (հայերէն-անգլերէն Յուշամատեան, Լոս Անճե-
լոս 1976), էջ 29—30 եւ 31:

ՆՈՒՀԻ երգերու մասին, որոնք եթէ կը փափաքէք հրատարակել Ձեր պատուական ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ մէջ, սիրով կու տամ համաձայնութիւնս, պայմանաւ, որ փոփոխութիւն չըլլայ դաշնաւորումին մէջ. զի շատ խնամքով աշխատած եմ՝ պահելով Մխիթարի եւ իր դարու երաժշտական ոգին: Անշուշտ օրինակ մը կը ստանամ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔ-էն: Իսկ եթէ զիս անարժանաբար բաժանորդ համարէք Ձեր թերթին, փոխարէն կը ստանաք իմ երաժշտական մանր դործերէս ուրիշ նմոյշներ՝ դաշնակի եւ երկձայն, եռաձայն կամ քառաձայն երգի համար դրուած»¹⁰⁷⁶:

Հետաքրքրական է գիտնալ նաեւ, որ Հ. Հէպոյեան Ննջեա Որդեակ-ին առաջին¹⁰⁷⁷ դաշնաւորումը կատարած պէտք է ըլլայ 1973-ի վերջին ամիսներուն: Անուղղակի յիշատակութիւն մը ունի հեղինակը. «Երկու տարի առաջ ալ իր (Մխիթար Աբրահամ) Օրօր-ը դաշնաւորած էի նոյն ձեւով (Kontrapunkt-ով, բայց չորս ձայնի համար»¹⁰⁷⁸: Ինծի անձանօթ այս նօթագրութեան գոյութիւնը կը փաստուի նաեւ երաժշտագէտ եւ երգչոճար եղբայրակցի մը, որուն հաւանաբար զրկած էր հեղինակը նմանահունութիւն մը, այս նամակային դրուատիքով. «Դաշնաւորումը արուեստի դործ է: Կ'ըսեն, թէ առիւծը եղունգէն կը ճանչցուի՝ հասկըցողին համար»¹⁰⁷⁹:

187 — Սիրտ Յիսուսի, ձայնագրուած՝ 8 Յունուար 1976, Վիեննա, էջ 1¹⁰⁸⁰:

188 — Քեզ, Հայրդ Մխիթար, 22 Փետրուար 1976, Վիեննա:

189 — Երանի քէ ծաղիկ... , 22 Փետրուար 1976, Վիեննա:

Վերջին թիւ 188 եւ 189 երգերը նօթագրութեամբ եւ բառերով պատրաստած է Հ. Հէպոյեան առանձին մէկ էջի մը վրայ:

¹⁰⁷⁶ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տի. , նամակ՝ Լոս Անճելէս, 25 Յունիս 1979:

¹⁰⁷⁷ Իրականին «Երկրորդ» դաշնաւորում համարելու ենք, քանի կայ, ինչպէս գիտենք նոյնիսկ հեղինակէն մոռցուած, անդրանիկ դաշնաւորում մը, զոր կատարած է ուսանողական շրջանին՝ 1929-ին (համ. հոս թիւ 136 տեղիքը):

¹⁰⁷⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԸ. հտ., Կիրակի, 27 Յունիս 1976:

¹⁰⁷⁹ ՎՄԳ, Հ. Գ. Արզարեան տի., նամակ՝ Հազմիէ, 4 Յունուար 1974:

¹⁰⁸⁰ Հ. Գր. Հ., Harmonielehre, անդ, էջ 22:

190 — Ներբողեան Մխիթարի, 24 Փետրուար 1976, Վիեննա, էջ 1:

Համեթօ-յի 7 Փետրուար 1976 թուակիր չորս տուն ունեցող ոտանաւորը բաժնեց Հ. Հէպոյեան երեք մասերու՝ առաջին տունը «յանկերգ»-ով եւ երկրորդ տունը «Finale»-ով: Ներկայ բնագիր նօթագրութիւնը ա. ե. բ. տուներուն եղանակն է, իսկ յանկերգին եւ վերջաբանին համար յօրինում չկայ...:

191 — Կրամբանբուլի, մեներգ դաշնակի ընկերակցութեամբ, 22 Մարտ 1976, Վիեննա, էջ 1:

Առանձին մեծածաւալ թուղթ, որուն առաջին երեսին Հ. Հէպոյեանի դաշնաւորած նօթագրութեան տակ մատիտով գրուած բառերը ինծի անձանօթ ձեռքի մը կը վերաբերին...:

192 — Ջաղջի Դոնով, 15 Ապրիլ 1976, Վիեննա, էջ 1:

193 — Կարմիր վարդ, 15 Ապրիլ 1976, Վիեննա, էջ 1:

Թիւ 192 եւ 193 դաշնակի ընկերակցութեամբ երգերը առանձին թուղթի մը նօթագրութիւններ են բառերով՝ օրինակուած Հ. Հէպոյեանէն, որուն յաջորդ յուշագրութիւնը, հաւանաբար, ակնարկութիւն մըն է անոնց նկատմամբ. «...Երկու երգ դաշնաւորեցի Վիեննահայ Ուսանողական Միութեան համար»¹⁰⁸¹:

194 — Երանուի, եռաձայն a Capella Սոպրան (1. Sopran, 2. Alto, 3. Tenor), երգ՝ Մխիթար Աբրայ, դաշնաւորում՝ Հ. Գր. Հէպոյեան, Վիեննա 1976:

Այս վերառութեամբ եւ ենթախորագրով երեք էջնոց պրակ մըն է, որ «ընդօրինակեց Ստեփան Կէօնճեան»¹⁰⁸² մեքենագիր բառերով: Կայ նաեւ ուրիշ երկու էջնոց հեղինակէն պատրաստուած պրակ այս վերնագրով. «Երանուի, եռաձայն a Capella Սոպրան (1. Sopran, 2. Alto, 3. Tenor) կամ

¹⁰⁸¹ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԸ. հտ., Չորեքշաբթի, 24 Մարտ 1976:

¹⁰⁸² Մխիթարեան Կղերանոցի ժառանգաւորներէն ու Հ. Գր. Հէպոյեանի դաշնակի ու երգի աշակերտներէն մին կղած...:

Երգեհոնի (Orgel) համար, Երգ՝ Մխիթար Աբրայ, Դաշնաւորում՝ Հ. Գր. Հէպոյեան», Վիեննա, 9 Յունիս 1976:

Երկրորդ պրակին նօթագրութեան աւարտին դրուած «9 Յունիս 1976» թուակնը չի յիշեր հեղինակը իր օրատետրին մէջ: Մանաւանդ թէ սխալ նկատելու ենք զայն, քանի «Մխիթար Աբրահամ յօրինած երգերէն Երանուի-ն սկսայ այսօր երեքձայնեան խիստ Kontrapunkt-ով դաշնաւորել»¹⁰⁸³: Իսկ բնագրին օրինակութեան օրը յուշագրած է, թէ «Երանուի երգը խիստ-քօնթրաբունքի օրէնքով եռաձայն դաշնաւորելով՝ այսօր սկսայ մաքուր անցնել: Նոյն ձեւով ըրած եմ նաեւ Մխիթար Աբրահամ Օրօր-ը»¹⁰⁸⁴:

Երանուի-ն անբաժանելի բախտակիցն եղած է Ննջեա Որդեակ-ին. երկուքը Հ. Հէպոյեան զրկած է Հայաստան՝ Յ. Բրուտյանի, ինչպէս կ'իմանանք անոր զրած մէկ նամակէն. «Առ այժմ իր նմոյշ կ'ուղարկեմ մեր մեծ Հիմնադիր Մխիթար Աբրայի յօրինած կրօնական երգերէն՝ Ննջեա-Օրօր — Մեներգ՝ երգեհոնի իմ դաշնաւորումով եւ Երանուի — Եռաձայն Ա-Գարբեղա կամ Միաձայն՝ երգեհոնի ընկերակցութեամբ»¹⁰⁸⁵:

1977

— «Այս (երէկ) գիշեր մինչեւ առաւօտ ժամը 5 (այսօր) չկրցայ քնանալ. նոր Պատարագ-ի մը թեմայով զբաղեցայ (Պորտուգալացիներին...)»¹⁰⁸⁶:

195 — Ուրախ լեր, 25 Ապրիլ 1977, Վիեննա, էջ 1:

Առանձին թուղթ, որուն առաջին երեսը կը ցուցաբերէ նօթագրութեան նախարտակը՝ բառերով: «Այսօր սկսայ դաշնաւորել Պոլսոյ Գերպոճ. Չոլաքեանի ինծմէ խնդրած»¹⁰⁸⁷ ... (պսակի) երգերը՝ Այսօր Երկնային,

¹⁰⁸³ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԸ. հտ., Կիրակի, 27 Յունիս 1976:

¹⁰⁸⁴ Նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 6 Յունիս 1976:

¹⁰⁸⁵ ՎՄԳ, Հ. Գր. Հ. տի., նամակ՝ Վիեննա, 1 Նոյեմբեր 1976:

¹⁰⁸⁶ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԹ. հտ., Կիրակի, 13 Մարտ 1977:

¹⁰⁸⁷ Իր հօտի հոգեւորական նուիրեալ եւ իր պաշտօնին պատասխանատուութեան զեռակցող Գերպոճ. Առաջնորդին այս խնդրագիր նամակին բովանդակութեան ծանօթանալ շահեկան կը նկատեմ, մանաւանդ երբ մտաբերենք, որ ան կու գայ «ի մահ դատարարտեալ» պիտակուած զաղութէն, որ չի կրնար մահա-

Ուրախ լեր եւայլ»¹⁰⁸⁸: Իրական սեւագրութիւն մը, անոր համար մտադրած է զայն «նոր օրինակել», ինչպէս նշանակեր է էջին վերի անկիւնը...: Տակաւին մինչեւ Մայիսի կէսը չէր աւարտած աշխատանքները. վերջին յուշագրութիւնն է. «Ամբողջ օրը տունը մնացի եւ Ուրախ լեր, Ս. Եկեղեցի-ի քառաձայն դաշնաւորումով զբաղեցայ...»¹⁰⁸⁹:

196 — Այսօր Երկնային, 29 Ապրիլ 1977, Վիեննա, էջ 2:

Առանձին բնագիր պրակ մըն է մաքուր նօթագրութեամբ եւ մեքենագիր բառերով: Ասոր մէկ լուսապատճէնի վրայ այս վերտառութիւնը գրած է հեղինակը. «Այսօր Երկնային, երկսեռ քառաձայն (Soprano, Alto, Tenore, Basso) խումբի կամ երգեհոնի ընկերակցութեամբ Մեներգի համար, Դաշնաւորում՝ Հ. Գր. Հէպոյեան, Վիեննա 1977»:

Գերպոճ. Չոլաքեանի խնդրագիրը ստացաւ Հ. Հէպոյեան Փետրուար 8-ին¹⁰⁹⁰ եւ կրցեր է գրական պատասխան զրկել Մարտ

նալ, երբ ունի պսակի եռանդուն եւ իմաստուն Առաջնորդներ, ինչպիսի մէկն է նամակը ստորագրող Գերպոճոյժառը. «Գերպոճոյ Չոլաքեան»:

Տարինեք է վեր ծրագիր մը ունիմ զոր երեք չեմ կրցած իրագործել: Ս. Պսակի արարողութեանց առթով՝ քանիցս խորհած եմ հնարաւորութիւնը բազմաձայնի վերածել երգուած շարականները, խորհրդակատարութեան աւելի մեծ փայլ մը ապահովելու տենչանքով: Երազս մնաց Երազ մինչեւ այսօր:

Անցեալ Դեկտեմբերին, իմանալէ վերջ Սեւանայ ի պատիւ ձեր հեղինակած ԱԻՍՆԻՍ-ն զոր խանդավառութեամբ ունկնդրեցինք ու ըմբռնեցինք Բանկալ-թիի Մխիթարեան Հայերու եկեղեցին, Երանուի-ն Մխիթար Աբրահամ Ծննդեան Գ. Դարադարձի տօնակատարութեանց առթով, իսկայն ներշնչում մը ունեցայ: Իմ երազս կրնար իրագործուիլ եթէ Հ. Գր. Հէպոյեան հաճէր մեր օգնութեան փութալ:

Ուստի քաջալերուած ձեր երաժշտական տաղանդէն ու ձերքերէն, կու գամ Ձեզմէ շնորհք մը խնդրելու: Արդեօք ձանձրոյթը կը ստանձնէ՞ք դաշնաւորելու եւ բազմաձայնի վերածելու հարսանեկան արարողութեանց ընթացքին երգուած ներփակ շարականները: Եթէ բարութիւնն ունենաք Վիեննայ այս հաճեղք պատճառելու, ոչ միայն մեր թեմին օգտակար ծառայութիւն մը մատուցած պիտի ըլլաք, այլ նաեւ պիտի աւելցնէք փայլը մեր արարողութիւններուն» (ՎՄԳ, Գերպոճ. Յովհ. Արքեպոս. Չոլաքեան տի., նամակ՝ Իսթանպուլ, 4 Փետրուար 1977):

¹⁰⁸⁸ Հ. Գր. Հ., ԱՅ., ԻԹ. հտ., Երաբ, 9 Ապրիլ 1977:

¹⁰⁸⁹ Նոյնը, անդ, Կիրակի, 15 Մայիս 1977:

¹⁰⁹⁰ «Այսօր Պոլսոյ վիճակաւոր Արհիպ. Գերպոճ. Յովհ. Արքեպոս. Չոլաքեանէ՛ իմ Դեկտեմբեր 18-ին

15-ին¹⁰⁹¹, իսկ բազմաձայն եղանակաւորումի աշխատանքներուն սկսեր է Ապրիլ 9-ին, ինչպէս վերը մէջբերեցի: Չանոնք յաջորդ երկու երեք օրերուն ալ շարունակելով¹⁰⁹², վերջապէս «աւարտեցի Այսօր Երկնայինն-ի քառաձայն դաշնաւորումը, զոր խնդրած էր ... Գերպո՛. Չոլաքեան»¹⁰⁹³: Վերտառութեան թուականը ընդօրինակութեան աւարտումի օրն է, որուն մասին ոչինչ ակնարկած է Հ. Հէպոյեան իր յուշատետրին մէջ. նաեւ անյայտ կը մնայ այս ձեռնարկին՝ Ս. Պսակի արարողութեան երգերուն դաշնաւորումի գործին ելքը...: Հ. Հէպոյեանի 12 Մարտ թուակիր նամակին Գերպո՛. Չոլաքեանի տուած պատասխանէն կ'իմանանք միայն երկուստեք համաձայնուած գործելակերպը, սակայն չկայ խօսք աւարտածամի նկատմամբ...

«Գերապատիւ Հայր,

Կը փութամ յայտնել անկեղծ շնորհակալութիւններս ձեր ցոյց տուած հասկացո-

ղութեան ու բարեացակամութեան համար: Վստահ եմ որ իրադործելով մեր փափաքը՝ մեծապէս օգտակար հանդիսացած պիտի ըլլաք թեմիս եւ շնորհիւ ձեր կատարելիք դաշնաւորումին, պիտի աւելնայ փայլը հարսանեկան արարողութիւններուն:

Կ'առաջարկէք դաշնաւորումի երեք ձեւեր, մեզի ձգելով ընտրութիւնը: Վարդապետներու հետ տեսակցելէ վերջ, յանգեցանք այն եղրակացութեան թէ մեզի համար օգտակարագոյնը պիտի ըլլայ ձեր առաջարկած Բ. ձեւը, այսինքն Նուաձայն խմբերդ, առաւել Երգեհոն - Օմօֆօն: Միայն թէ պիտի խնդրէինք որ մեծ կարեւորութիւն տրուի թեւորի բաժնին:

Վստահ ենք որ ձեր երաժշտական տաղանդը ծնունդ պիտի տայ ակնկալուած ըստեղծագործութեան...»¹⁰⁹⁴:

Հ. Մ. ԹՈՓԱԼԵԱՆ

(Շարունակելի)

հոն երգուած Լիթանիա-յիս մասին գնահատական նամակ մը ստացայ, ներքակ քանի մը շարահաններու նոթաներով, որոնց համար ինծմէ դաշնաւորում կը խնդրէ՞ (Նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 8 Փետրուար 1977):

¹⁰⁹¹ Հմմտ. նոյնը, անդ, Երեքշաբթի, 15 Մարտ 1977:

¹⁰⁹² Հմմտ. նոյնը, անդ, Երկուշաբթի, 11 եւ Չորեքշաբթի, 13 Ապրիլ 1977:

¹⁰⁹³ Նոյնը, անդ, Շաբաթ, 16 Ապրիլ 1977:

¹⁰⁹⁴ ՎՄԳ, Գերպո՛. Յովհ. Արքեպոս. Չոլաքեան տփ., նամակ՝ Իսթանպուլ, 5 Ապրիլ 1977:

Die Konzerte von Aram Chačaturjan

Zweite Fortsetzung

II. LEBEN UND WERK VON ARAM IL'İÇ CHAČATURJAN

1. Familie und Herkunft

Der Vater des Komponisten, Egija (Il'ja) Voskanovič Chačaturjan, stammt aus einer Bauernfamilie aus Aza in Nachičevan im Grenzgebiet zu Persien. Er wurde etwa 1862 geboren⁴⁴ und zog mit nur dreizehn Jahren allein nach Tiflis, wo er sich als Buchbinder im Vorort Kodžori eine Existenz aufbaute. Eine Zeitlang besaß er auch ein Papiergeschäft.

Egija Chačaturjan wurde mit seiner späteren Frau Kumaš Sergeevna Ter (ca. 1872-1956)⁴⁴ aus Nieder-Aza verlobt, als sie einander noch gar nicht kannten. Sie war damals neun Jahre alt, er um zehn Jahre älter. Als sie sechzehn Jahre alt war, heiratete er sie und führte sie nach Tiflis.

Sie hatten fünf Kinder. Das erste, die Tochter Ašchen, starb mit eineinhalb Jahren. Der älteste Sohn Suren kam vermutlich 1889 zur Welt.⁴⁴ Er besuchte das Russische Gymnasium in Tiflis, das er 1908 abschloß. Im

⁴⁴ Arams ältester Bruder war um vierzehn Jahre älter als er selbst, der 1903 geboren wurde. Er muß daher 1889 zur Welt gekommen sein. Da aber vor ihm noch die Tochter geboren wurde, liegt der spätestmögliche Termin für die Hochzeit im Jahr 1888. Da die Mutter damals sechzehn Jahre alt war, kann sie nicht nach 1872 geboren sein.

An einer anderen Stelle heißt es, daß der Vater Ende der siebziger Jahre⁴⁴ des vorigen Jahrhunderts als Dreizehnjähriger nach Tiflis gezogen sei. Nimmt man das Jahr 1875 als früheste Möglichkeit an, so kommt man auf ein Geburtsdatum von 1862 für den Vater, und die Differenz von zehn Jahren zwischen ihm und seiner Frau wäre gegeben.

Alle hier zitierten Altersangaben und Relationen stammen aus Aram Il'ič Chačaturjan, Из Воспоминаний [Aus der Erinnerung], in: „Sovetskaja Muzyka“ 6 (1973), S. 27 ff.

selben Jahr – die Angabe 1910 bei Krebs⁴⁵ weicht von Chačaturjans eigener Aussage ab, ist nicht belegt und auch wegen anderer erwiesener Fehler wenig glaubwürdig – zog er nach Moskau und russifizierte seinen Namen in Chačaturov. Dort studierte er zunächst zwei Jahre lang an der historisch-philologischen Fakultät. Er begann schon dort, sich für das Theater zu interessieren, und stieß schließlich zur Regiegruppe des Moskauer Künstlertheaters unter der Leitung von Konstantin Sergeevič Alekseev (Künstlernamen Stanislavskij), Vladimir Ivanovič Nemirovič-Dančenko und Leopold Antonovič Suleržinskij. 1913 eröffnete das Künstlertheater ein Studio unter der Leitung von Suleržinskij, Evgenij Bagrationovič Vachtangov und Michail Aleksandrovič Čechov. Suren begann als Regieassistent zu arbeiten und war Sekretär des Künstlerrates des Theaters. Nach der Oktoberrevolution betätigte er sich auch politisch. Im Frühjahr 1919 gründete er das Armenische Dramatische Studio in Moskau. Daneben spielte er die Mandoline, sang in Amateurvorstellungen und beschäftigte sich mit der Malerei. Er heiratete Sarra Michailovna Dunaeva, die selbst Künstlerin war. Ihr Sohn Karen (geboren 1920) studierte Komposition bei Sebalin, Šostakovič und Mjaskovskij; er lehrt seit 1952 am Moskauer Konservatorium und komponierte u. a. die Nationalhymne der Republik Somalia (1972). Suren Chačaturjan starb bereits 1934.

Sein Bruder Vaginak war zunächst Gehilfe in der väterlichen Buchbinderei und huldigte der dramatischen Kunst in Liebhaberaufführungen.⁴⁶ Er zog nach Ekaterinodar,

⁴⁵ D. Stanley [= Stanley Dale] Krebs, Soviet Composers and the Development of the Soviet Music, London 1970, S. 218.

⁴⁶ Friedbert Streller, Aram Chatschaturjan, Leipzig 1968, S. 17.